

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Disertační práce

AKTIVNÍ PARTICIPACE SENIORŮ NA ŽIVOTĚ SPOLEČENSTVÍ –
VÝZVA PRO DNEŠNÍ PASTORACI

Vedoucí práce: doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Autor práce: Mgr. Veronika Čepelková
Studijní obor: Teologická antropologie a etika
Ročník: pátý

2014

Prohlašuji, že svoji disertační práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. 3. 2014

Ráda bych poděkovala mému školiteli panu doc. Michalu Kaplánkovi, Th.D. za konzultace, cenné rady a lidské doprovázení při psaní této disertační práce a také dalším lidem dobré vůle – především rodičům, bratrovi, řeholní sestře Jiřině Káňové, přátelům, vyučujícím, zejména paní doc. Mirei Ryškové, Th.D., i ostatním podporovatelům v době mého postgraduálního studia.

OBSAH

1 ÚVOD.....	6
2 ČLOVĚK A LIDSTVO V KONFRONTACI SE STÁRNUTÍM	11
2.1 STÁRNUTÍ A STÁŘÍ V ŽIVOTĚ ČLOVĚKA	11
2.2 HRANICE STÁŘÍ?	13
2.3 POJEM „STARŠÍ“	15
2.4 STÁRNUTÍ POPULACE	17
2.5 SENIOŘI JAKO PŘEVAŽUJÍCÍ VĚKOVÁ SKUPINA V CÍRKVI.....	20
3 CHÁPÁNÍ STÁŘÍ V ANTICE A V ŽIDOVSKO-KŘESŤANSKÉ TRADICI	24
3.1 STÁŘÍ PODLE ANTICKÉ ŘECKÉ A LATINSKÉ FILOSOFIE	24
3.2 STÁŘÍ V BIBLI	27
3.2.1 <i>Hodnota biblického stáří</i>	27
3.2.2 <i>Některé charakteristické znaky stáří</i>	30
3.2.2.1 Otázka moudrosti	30
3.2.2.2 Negativní hlediska stáří	32
3.2.3 <i>Biblické postavy a jejich poselství</i>	35
3.2.3.1 Paradigma víry v příbězích starců knih Tóry	36
3.2.3.2 Zástupce „seniorů“ z doby královské.....	45
3.2.3.3 Hlavní protagonisté stáří v biblických knihách pozdního židovství	47
3.2.3.4 Dvojice postav v evangeliu podle Lukáše.....	52
3.2.3.5 Janovo evangelium a postava Nikodéma.....	56
3.2.3.6 Starci v knize Zjevení	60
3.3 MYSTÉRIUM STÁŘÍ PODLE CÍRKEVNÍCH OTCŮ, KŘESŤANSKÝCH MYSTIKŮ A SVĚTCŮ	62
3.4 IDEÁLY MLÁDÍ A STÁŘÍ V EVROPSKÉ MODERNĚ	65
3.5 PROBLEMATIKA STÁŘÍ NA KONCI 19. A VE 20. STOLETÍ.....	66
3.6 SHRNUŤÍ: PASIVITA VERSUS AKTIVITA	68
4 NOVÉ TEOLOGICKÉ ZHDNOCENÍ STÁŘÍ.....	71
4.1 POJEM „PASTORACE SENIORŮ“	71
4.2 TEOLOGICKO-PASTORAČNÍ ASPEKTY II. Vatikánského koncilu	75
4.3 PŘÍNOS JANA PAVLA II.	77
4.4 ROZVOJ MYŠLENEK JANA PAVLA II. V DOKUMENTECH MÍSTNÍCH CÍRKVÍ (USA, SRN)	79
4.5 ČESKÁ KATOLICKÁ CÍRKEV K PROBLEMATICE SENIORŮ	82
4.6 ZÁVĚR – KOHO MÁ CÍRKEV OSLOVIT?	86
4.8 UTVÁŘENÍ A PROHLUBOVÁNÍ MEZIGENERAČNÍCH VZTAHŮ Z POHLEDU CÍRKEVE ...	87
4.8.1 POSTOJ KE STÁŘÍ DNES	87
4.8.2 <i>Rodina jako širší mezigenerační společenství</i>	88
4.8.3 <i>Vzájemné uznání a výměna darů jako hlavní úloha současné rodiny</i>	90
4.9 AKTIVNÍ PARTICIPACE SENIORŮ NA SPOLEČENSTVÍ	93
4.9.1 <i>Dvě rozdílné situace, jeden cíl</i>	93

4.9.2 Pojem společenství	94
4.9.3 Pojem participace.....	97
4.9.4 Senioři seniorům – společenství seniorů jako subjekt pastorační práce	98
4.9.5 Malá společenství jako nástroj integrace seniorů do širšího společenství	102
4.9.6 Diakonická služba seniorů ve společenství	105
4.9.7 Aktivní participace na liturgickém a svátostném životě	107
4.9.8 Slavení bohoslužeb a svátostí s nemocnými seniory	110
4.9.9 Nemocní senioři pastoračními?	112
4.9.10 Stáří jako úkol.....	114
5 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ A PODNĚTY PRO PRAXI	115
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	121
SEZNAM ZKRATEK	131
SEZNAM PŘÍLOH	132
PŘÍLOHY	133
ABSTRAKT	140
ABSTRACT	141

1 ÚVOD

V roce 2015 uplyne 10 let od doby, kdy bylo na biskupství královéhradeckém založeno Diecézní centrum pro seniory jako vůbec první diecézní centrum věnující se lidem seniorského věku. Přestože pastorece seniorů na diecézích probíhala již před tímto rokem, založení centra pro seniory bylo prvním významnějším krokem ze strany církve vyjít lidem seniorského věku vstříc. Pastorece seniorů začala být více promyšlena a praktikována, nicméně za celou tuto dobu až do současnosti ještě v zásadě nebyl předložen návod, podle něhož by jednotlivá centra mohla v přípravě pastoračních aktivit postupovat a nabízené aktivity nejen rozšiřovat, ale také vhodněji zasadit do kontextu pastoračního úsilí církve v naší zemi. Vzhledem k tomu, že jsem stála u zrodu Diecézního centra pro seniory v Hradci Králové a od té doby jej až do současnosti vedu, cítila jsem jako svůj osobní a především profesní závazek napomoci v jeho dalším směřování a současně pomoci k správnému chápání a rozvoji pastorece seniorů z obecného hlediska.

Církev současnosti je postavena před mnohé neodkladné úkoly, jimž je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Jedním z nich je problematika související s celkovým stárnutím populace. Přestože je tento fakt alarmující, je nasnadě, že rostoucí procento seniorů v církevním společenství nemůže být jediným či hlavním důvodem k tomu, aby církevní pastorece věnovala přítomnosti starších lidí ve společnosti zvýšenou pozornost. Je mnoho jiných důvodů, proč by církev měla zařadit pastoreci seniorů do svých priorit. Na tomto místě se možná vnučuje otázka, zda tato skupina vůbec náleží „k těm pozornosti hodným“? Jde vůbec o věkovou kategorii, která zájem ze strany církve potřebuje? Není tajemstvím, že tyto otázky zaznívají nejen ve světských, ale i v církevních kruzích. A je dobře, že zaznívají. Pokud se společnost a církev táže, zcela jistě chce nalézt relevantní odpovědi. Současná doba pohlíží na starší lidi v zásadě ze dvou úhlů: ačkoli jsou se stářím často viditelně spojeny aspekty křehkosti, závislosti a nezřídka i určitého lpění na minulosti, je starší generace pro dnešní společnost přínosem pro svoji moudrost a zkušenost života. Současně však

západní kultura prosazuje kult mládí, což někdy vede až k vytěsnění seniorů ze společenského života; naproti tomu východní kultury většinou vnímají stáří jako zdroj požehnaní pro rodinu i společnost.

Cílem této disertační práce je upřesnit místo seniorů v církevním společenství a na základě církevních dokumentů stanovit pastorálně teologická kritéria pro pastorační práci seniorů v dnešní církvi. Vzhledem k tomu, že se jedná o téma, které je stále ještě na okraji zájmu teologů, a to nejen u nás, ale i ve světě, obsahuje tato práce pouze ty zásady pro pastorační práci seniorů, které přímo či nepřímo vycházejí z oficiálních církevních dokumentů posledních desetiletí. V odborné teologické literatuře najdeme totiž velmi málo systematických pojednání na toto téma. Předložená práce je pokusem o celistvý pohled na problematiku stáří z hlediska teologie a praxe církve. Přitom si však tato práce neklade nárok podat úplný a vyčerpávající výčet dané problematiky. Má se stát spíše podnětem k dalším diskuzím i ke změně pastorační praxe.

Abychom došli k tomu, co jsme si výše předsevzali, budeme si klást následující otázky: Jakou hodnotu mělo stáří v minulosti a jakou má dnes? V čem mohou být staří lidé pro současnou postmoderní společnost přínosem a mohou jím být vůbec? Do jaké míry může být dnes uplatňován tradiční pohled na stáří? Potřebují dnešní senioři podat pomocnou ruku ze strany církve a kdo konkrétně by ji měl směrem k nim „natáhnout“? Jak mohou být pro církevní společenství senioři přínosem, když často musí mnoho času a energie věnovat udržení vlastní kvality života? A konečně: mají být senioři pouze pastоровaní nebo jsou také „pastorující“?

Jistě si můžeme položit ještě další otázky. Uvádíme zde však pouze ty, které vnímáme za nezbytné a aktuální. Při hledání odpovědí budeme vycházet z dostupné tuzemské i zahraniční literatury, kterou považujeme v dané problematice za zvlášť podstatnou.

Jádrem této disertační práce je pastorálně teologická reflexe. Proto jsme nejprve hledali teologická kritéria pro vztah církve ke stáří a starým lidem. Navržená kriteriologie vychází jak z Písma, tak z tradice.

Celá práce je rozvržena do tří tematických pasáží. Úvodním tématem, jemuž budeme věnovat pozornost v **první kapitole**, je upřesnění pojmů či lépe skutečností „stárnutí“ a „stáří“ v životě člověka a obsahu pojmu „starší“, který se v různých dobách a pramenech liší a v podstatě ještě dnes je chápán a užíván poněkud nejednotně. Proto vnímáme jako důležité toto téma nastínit a propojit význam současného užívání s chápáním tohoto pojmu v minulosti. Právě hledání jeho etymologického významu bude prvním momentem pro další naše uvažování o seniorech jakožto skupině se specifickým významem pro společnost. S tímto tématem souvisí také diskuze ohledně hranic stáří: Podle jakých znaků bychom mohli dojít k závěru, že ten či onen jedinec je „starý“ a lze vůbec toto tvrzení adekvátně použít? Naší snahou ale nebude jen přiblížit stáří jako období, jež je určováno podle určitých hranic.

Závěr kapitoly bude věnován frekventovanému tématu stárnutí populace. Představíme v něm statistická data odrážející se jak v mezinárodním a národním (ČR) měřítku, tak v měřítku církevním. K tomu nám budou nápomocná dostupná data z českých zdrojů (Český statistický úřad, Česká demografická společnost) a jiných mezinárodních analýz vypracovaných například Parlamentním shromážděním Rady Evropy. V neposlední řadě také budeme věnovat pozornost posledním zveřejněným datům České biskupské konference a otázce věkového složení věřících, resp. účastníků bohoslužeb. Zpracování těchto dat ukáže, jaké je věkové složení věřících římskokatolické církve v ČR i ve světě a co to pro ni znamená.

Druhá kapitola obsahuje přehled o vývoji postoje ke stáří a starým lidem v židovsko-křesťanské tradici až po současnost. Pro biblický pohled na stáří nejsou ani tak důležité úvahy o stáří, jako spíše signifikantní příběhy jednotlivých osobností, které jsou zástupci staré generace. Na základě těchto příběhů i postojů ke stáří, které můžeme v Písmu nalézt, se pokusíme definovat výrazné znaky stáří, jak je vnímala a hodnotila biblická tradice.

Pro biblickou společnost totiž problematika stáří rozhodně nebyla tabu, i když se nemusela potýkat s problémy, které jsou postaveny před společností dnes. Respektive: nebyla konfrontována s tak výrazným růstem počtu starých

lidí ve společnosti. Tato dvě hlediska – staří lidé v dřívější biblické společnosti a staří lidé ve společnosti dnes mají k sobě blíž než bychom si možná mysleli. Jestliže se současná společnost táže, do jaké míry je nynější seniorská populace pro společnost přínosem, inspiraci může hledat právě u starých Izraelitů i současníků a následovníků Ježíše Krista. O přednostech těchto seniorských osobností Starého i Nového zákona bude pojednáno hned z několika úhlů pohledu, zvláště z rodinného, společenského a náboženského. Naší snahou bude rovněž naznačit základní kontury vzniku a okolností sepsání jednotlivých knih a jejich příběhů či událostí. To považujeme jako nezbytné, abychom do předložených námětů mohli lépe proniknout.

Teologická kritéria křesťanského pohledu na stáří nelze ovšem vyvodit pouze z biblických textů. V naší práci musíme hledat odkazy na postoj ke stáří v celé katolické teologické tradici až do současnosti. Nevyhneme se ani jeho zasazení do širšího společenského kontextu, abychom se dozvěděli, zda a do jaké míry bylo stáří středem pozornosti v různých obdobích. Pokusíme se rovněž načrtnout základní rozdíl v chápání stáří křesťanských a ostatních autorů. Konkrétně se budeme zabývat pohledem autorů antické řecké a latinské filosofie, pohledem církevních otců, křesťanských mystiků a světců. Následovat bude chronologicky období evropské moderny a konec 19. a 20. století.

Zatímco první kapitola obsahuje pohled na stáří spíše z hlediska celospolečenského vývoje („vidět“), druhá kapitola představuje židovsko-křesťanský pohled na stáří, který by měl být východiskem a kritériem pastorace („posoudit“), **třetí kapitola** směřuje k praktickému vyústění („jednat“). Zde vycházíme také z úvah pastorálních teologů, kteří v rámci rozvíjení pastorace farního společenství (Gemeindepastoral) hledali specifické místo a uplatnění seniorů ve farnostech.

Při stanovení priorit pastorace seniorů vycházíme však především z oficiálních církevních dokumentů a jejich pohledu na stáří, ale také současnou rodinu a mezigenerační problematiku. Jsou to zejména díla papeže Jana Pavla II., který díky své biografii vycházel při pohledu na stáří do značné míry z vlastní zkušenosti. Myšlenky Jana Pavla II. i pastoračně teologická reflexe situace

seniorů byly konkrétně rozvinuty v zásadách některých církevních provincií. Proto pro další reflexi používáme právě vybrané pastorační směrnice některých biskupských konferencí. Nevynecháme pochopitelně ani pohled České katolické církve a zhodnotíme její současnou praxi v pastoraaci seniorů.

Součástí reflexe je také upřesnění důležitých témat přímo spjatých s pastoraací; pokusíme se definovat pojem „pastorace seniorů“, „animátor seniorů“ a „společenství“.

V závěru práce se kromě shrnutí poznatků pokoušíme také o nastínění některých návrhů na změnu praxe. Ústředním praktickým tématem je podíl samotných seniorů a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných na pastoraaci, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

2 ČLOVĚK A LIDSTVO V KONFRONTACI SE STÁRNUTÍM

2.1 Stárnutí a stáří v životě člověka

Stárnutí je skutečnost, jež neodmyslitelně patří k životu každého člověka. Ačkoli bychom se mohli domnívat, že se jedná o téma související pouze se stářím, rozhodně tomu tak není. Pokud totiž chápeme stárnutí ze širšího úhlu pohledu, tedy jako „biologický děj probíhající plynule celým životem člověka“¹, pak jej musíme vnímat jako skutečnost dotýkající se každého jedince již od početí. Užší hledisko naopak charakterizuje stárnutí jako přechodnou vývojovou periodu mezi dospělostí a stářím a jako neodvratný fyziologický děj předkládající cestu do stáří.² Přestože lze stárnutí po stránce somatické definovat jako individuální, přirozený a biologicky zákonitý proces, je nesporné, že zjevné příznaky stárnutí se objevují zejména u starších lidí.³ Během stárnutí se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu.⁴ Nicméně úpadek funkcí začíná již v rané dospělosti, jak potvrzuje v obecné definici Hayflick: „Stárnutí představuje postupnou ztrátu běžných životních funkcí od okamžiku dovršení pohlavní dospělosti až po maximální délku života.“⁵

Podobně chápe stárnutí Stuart-Hamilton, které podle něho představuje „závěrečnou fázi lidského vývoje a je třeba ho posuzovat jako součást kontinuální proměny.“⁶ V uvedené definici lze sice spatřovat spojitost s obdobím lidského života v jeho závěrečné fázi, nicméně jeho proměna (stárnutí) započala již daleko před touto fází.

¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada, 2011, s. 19. ISBN 978-80-247-3604-4.

² Srov. PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990, s. 29-30. ISBN 80-201-0076-8.

³ Srov. PICHAUD Clément, THAREAUOVÁ Isabell et al. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 21. ISBN 80-7178-184-3.

⁴ Srov. KALVACH, Zdeněk et al., *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004, s. 67. ISBN 8024705486.

⁵ HAYFLICK, Leonard. *Jak a proč stárneme*. Praha: Columbus, 1997, s. 32. ISBN 80-85928-97-3.

⁶ Tamtéž, s. 18.

V obecném povědomí dnes převažuje názor, podle něhož se život odehrává ve třech fázích. První fáze, která představuje dětství a mládí, je fází progresivní. Po ní následuje dlouhé období dospělosti, jež je považováno za fázi konstantní. Poslední fází je pak fáze stáří jako období stagnace.⁷ Do jaké míry však lze názor o fázi stáří jako období stagnace považovat za správný? Forettová upozorňuje, že postupný přechod do stáří a stáří samotné nelze brát pouze jako zhoršení, ubývání nebo ztrátu. Pokud chápeme stárnutí jako proces vývoje člověka v průběhu celého života, pak nebude zatěžko přijmout stáří jako období, které je podobně jako jiné období, otevřeno stále novým výzvám, i když je konfrontováno se ztrátami, strádáním i bolestmi, jež jsou ale součástí života každého člověka:⁸ „V průběhu celého života, od narození až do smrti dělá člověk pokroky, vyrovnává se se ztrátami, nedostatky ... a jen takto může žít naplno.“⁹ – Jak se to pak odráží ve stáří?

Erikson tento důležitý aspekt stáří nazývá osobní integritou, tedy jakousi životní moudrostí, v níž člověk je člověk s to přijmout nejen svůj dosavadní život a strach z jeho konce, ale také jej vnímat jako smysluplný. Tato smysluplnost spočívá především ve vztazích. Tyto vztahy jej však přesahují – člověk je v kontaktu nejen s těmi, kteří jsou kolem něho. Je v kontaktu i s nadcházejícími generacemi, na jejichž životech se podílí již nyní. Pokud starý člověk nedokáže zvládnout tento svůj vývoj, toto svoje stárnutí úspěšně, může se podle Eriksona dostavit strach z konce života, nespokojenost nebo zoufalství.¹⁰

Z křesťanského pohledu život člověka nespočívá pouze ve vyrovnanosti se smrtí. Tato vyrovnanost je bezesporu velmi podstatným jevem v životě staršího člověka, nicméně křesťanskou perspektivou starého člověka, který vnímá svůj život jako křehký a vyměřený, ale naplněný, je naděje v život věčný. I když je lidský život podroben času, současně je zařazen do horizontu nesmrtnosti.¹¹ Tato naděje však nesouvisí výlučně s obdobím stáří. Podle

⁷ Srov. PICHAUD C., THAREAUOVÁ I. et al. *Soužití se staršími lidmi*, s. 14.

⁸ Srov. tamtéž, s. 14-15.

⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰ Srov. ERIKSON, Homburger Erik. *Osm věků člověka*. Praha: Propsy, 1996, s. 18-19. ISBN neuvedeno.

¹¹ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1999, s. 3. ISBN neuvedeno

Jana Pavla II. je život v každém svém období přípravou na věčnost.¹² S přihlédnutím k těmto skutečnostem bychom mohli stárnutí definovat jako proces dozrávání k věčnosti, v němž všichni, tedy i starší lidé, plní svou důležitou životní roli. Pro svůj mimořádný stupeň vyzrálosti (moudrosti) však senioři plní jednu z nejpodstatnějších rolí – přinášejí užitek svému okolí a nemohou být tedy v žádném ohledu pokládáni za zástupce věkového období považovaného za „dobu poklesu“.

2.2 Hranice stáří?

Pokud chápeme stárnutí jako jev kontinuální proměny v životě každého člověka, pak musíme uznat, že je nesnadné nalézt obecně platnou definici okamžiku, kdy končí střední věk a kdy začíná stáří. Přesto se vědci pokoušejí vytvořit celou řadu metod konstrukce objektivního měřítka stáří. Nejběžnějším je chronologický (kalendářní) věk – tj. údaj o tom, jak je člověk starý. Nicméně je třeba vzít v patrnost korelaci věku s jinými funkčními údaji, i když je míra jejich korelace někdy jen malá, což potvrzuje například slabá korelace s tělesnými změnami. Existují sedmdesátníci, kteří odpovídají stereotypu starého člověka, ale existují také stejně staří jedinci, kteří tyto znaky postrádají nebo naopak mladší lidé, kteří je vykazují velmi časně. Chronologický věk proto nemůžeme považovat za spolehlivý ukazatel životního stavu konkrétního jedince. Více používanou mírou je sociální věk, který se vztahuje ke společenskému očekávání chování při dosažení určitého biologického věku. V západní společnosti se očekává, že starší člověk, který překročil hranici 60 let, se bude chovat v zásadě usedle a klidně, proto také není překvapující, že se za znak počátku stáří považuje odchod do důchodu. O tom, že stáří začíná právě změnou sociálního statusu, je podle Stauarta-Hamiltona přesvědčena většina společností, nicméně chronologický věk, ve kterém k této změně dochází, není

¹² Srov. tamtéž, s. 11.

jednotný. Je však obecně známo, že ve většině západních zemí se jedná o věk mezi šedesáti a pětadesáti lety.¹³

Někteří badatelé se proto domnívají, že stáří začíná ve věku šedesáti, resp. šedesáti pěti let. Důvodem k tomu není pouze stereotyp západní společnosti, ale taky skutečnost, že většina lidí právě v tomto věku začíná vykazovat příznaky stárnutí (fyzické a psychologické změny). Tomuto věkovému období připadá název „mladší stáří“ a následujícímu období (od 75 let) název „pokročilé stáří“.¹⁴ Přestože jsou někteří autoři, jako například Baltes, přesvědčeni, že pokročilé stáří začíná až osmdesátým rokem,¹⁵ obecně můžeme za životní fázi „pravého“ stáří označit období od 75 let.¹⁶ Takovéto kategorizaci stáří podle věku bychom se ale mohli i vyhnout. K tomu nám může pomoci rozdělení stáří na „třetí“ a „čtvrtý“ věk, který v prvním uvedeném případě označuje stáří jako aktivní a nezávislé a v druhém případě jako stáří v základních potřebách odkázané na druhé. Tyto dva pojmy získávají na své oblibě, neboť v nich nenajdeme pejorativní nádech, který by někteří mohli cítit ve slovu „starý“.¹⁷

Je jisté, že stanovit hranici pro začátek období stáří je v zásadě nemožné. Vzhledem k tomu, že v současné době narůstá počet pracujících penzistů, věková hranice stáří se spíše zvyšuje. Stáří přestává být dobou odpočinku v penzi a stává se aktivním prožíváním poslední etapy života. Na druhou stranu však nemalý počet lidí, kteří podle uvedených kategorizací stojí před pomyslným „prahem stáří“, je dnes často poznamenán nemocemi, které je nutí považovat se za „staré a neužitečné“. Jak se s touto skutečností vyrovnat? Především dlužno říci, že stáří není jen záležitostí určenou fyzickými, psychologickými, sociálními a příp. jinými měřítky, nýbrž také záležitostí určenou duchovním „měřítkem“, pro něhož není rozhodující, zda je

¹³ Srov. STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 18-20. ISBN 80-7178-274-2.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 20.

¹⁵ Viz BALTES, Paul B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, 2009, s. 12. ISBN 978-80-7367-605-6.

¹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 492. ISBN 80-7178-308-0.

¹⁷ Srov. STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*, s. 21.

člověk plný síly nebo zda síly ztrácí. Stáří z duchovního hlediska se vyznačuje především schopností situovat jej „do přesného Božího záměru, jímž je láska, a prožívat ho jako etapu na cestě, přes kterou nás Kristus vede do Otcova domu (srov. Jan 14,2),¹⁸ a to za každých okolností, tj. v dostatku i nedostatku. Pokud tedy starý člověk přijme stáří jako výše zmíněný úkol, pak jej zcela určitě přijal jako etapu, která již začala, nicméně nebyla určena žádnou věkovou hranicí.

2.3 Pojem „starší“

Ačkoliv je představa o počátku stáří rozličná, panuje dnes v zásadě shoda v označení staršího člověka jako tzv. „seniora“. Přestože je tento výraz považován za všeobecný základní termín bez emocí,¹⁹ jeho význam není jednoznačný.

Latinské slovo senior, jež je komparativem od slova senex znamenající starý, staříčkový nebo vysokého věku a také stařec, starý člověk nebo kmet.²⁰ Slovo „senior“ mělo do 6. století v zásadě tři významy: jeden ze starších, např. v synagoze, opat a dále starší ve smyslu prostého komparativu.²¹ Tento výraz se rovná řeckému πρεσβύτερος,²² vystihující stáří jako životní období (pojmem πρεσβύτερος, stařec se označovali zejména muži zhruba již od 50 let věku), či označující úřad (funkci). Muži starší věkem se podle textů Nového zákona vyznačují ctihodným a vážným vystupováním, rozvážlivostí v řeči i v jednání a také se vyznamenávají vírou, láskou a vytrvalostí při snášení nouze a nebezpečí (srov. Tit 2,1-2), tedy pouze kladnými a příkladnými aspekty. V novozákonních textech (viz Sk 5,21) je navíc zmíněn pojem γερουσία,

¹⁸ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. Praha: Česká biskupská konference, 2010, s. 7. ISBN nevedeno.

¹⁹ Srov. ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 1998, s. 26. ISBN 9788022322874.

²⁰ Srov. KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*, 2. sv., L-Z. Praha: SPN, 1957, s. 389-390, s. 452. ISBN 58-91-90.

²¹ Srov. SOUTER, Alexander. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1949, s. 373. ISBN nevedeno.

²² Srov. BERGEN, Theodore, A. *A latin-greek index of the Vulgate New Testament*. Atlanta: Scholars Press, 1991, s. 145. ISBN 1-55540-614-9.

tj. shromáždění starších,²³ odvozený od γέρων – stařec.²⁴ Σ πρεσβύτες a πρεσβύτερος, ale též γέρων, úzce souvisí hebrejský pojem קָדֵשׁ²⁵ označující v původním slova smyslu letitost, jež byla předmětem přirozené úcty, vážnosti a významnosti (srov. Job 29,8) a rovněž zdrojem životní zkušenosti a moudrosti (srov. např. Dt 32,7; 1 Kr 12,8). Výraz byl vyhrazen především pro vlivné vůdce lidu, kteří případně vynikali i při vojenském hájení kmene. Adolf Novotný uvádí skutečnost, že se jednalo o starší lidi s uznávanou autoritou.²⁶

Obdobné významy slova senior nalezneme v moderním slovníku cizích slov: starší ze dvou lidí stejného jména, člen sboru požívající zvláštní úcty a příslušník starší věkové kategorie. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích výrazem senior rozumí člověka nad 65 let v důchodovém věku, po fázi věku aktivního.²⁷ V anglicky mluvícím prostředí se pro staršího člověka (zvláště v důchodovém věku) analogicky užívá zdvořilý výraz „senior citizen“²⁸ nebo „pensioner“, tedy člověk dostávající penzi;²⁹ americké prostředí pak užívá pojmu „retiree“ vyjadřující osobu, která skončila pracovní činnost z důvodu svého věku³⁰, nebo jednoduše „senior“ popisující osobu, jež je starší než někdo jiný. Název je v druhém smyslu totožný se „senior citizen“,³¹ tedy označením, které je společnostmi chápáno jako zdvořilostní. Podle Oxfordského slovníku je toto označení nejrelevantnějším označením pro člověka pokročilého věku.³²

Přestože je výraz „starší“ chápán s určitými odchylkami, zůstane díky svému vesměs pozitivnímu významu, který chápe staršího člověka jako toho, kdo nejen započal životní období, v němž nemusí docházet do práce, nýbrž

²³ Srov. SOUČEK, Josef, Bohumil. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Příbram: Kalich, 2003, s. 60. ISBN 80-7017-853-1.

²⁴ Srov. tamtéž.

²⁵ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 4. vyd. Praha: Kalich, 2006, s. 46. ISBN 8070170298.

²⁶ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, R-Ž, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s. 988. ISBN 80-7017-528-1.

²⁷ Srov. DIDEROT, Denis et. al. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*, díl 7, Ř-Š. Praha: Encyklopedie Diderot, 1999, s. 91. ISBN 80-902555-9-0.

²⁸ Srov. HORNBY, Albert, Sidney et al. *Oxford advanced learner's dictionary*, 7th edition. Oxford: Oxford university press, 2005, s. 1330. ISBN 0194001024.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 1077.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 1249.

³¹ Srov. tamtéž, s. 1329.

³² Tamtéž, s. 1330.

současně započal novou životní etapu, přijatelným a běžným označením člověka pokročilého věku.

2.4 Stárnutí populace

Stárnutí není pouze fenoménem individuálním, nýbrž také kolektivním.³³ Stárnutí populace se svými ekonomickými a sociálními dopady na společnost je v současné době jedním z nejdominantnějších problémů lidstva. V posledních dekádách 20. století se lidstvo stalo svědkem silného snížení porodnosti a bezprecedentního nárůstu počtu starších lidí, kteří žijí déle než kdy předtím. Nárůst dlouhověkosti je zapříčiněn nejen významným pokrokem v medicíně a investováním do zdravotnického systému, nýbrž také mezinárodní migrací, jež v poslední dekádě rapidně vzrostla. Do poloviny tohoto století se předpokládá ještě její další růst.³⁴

Současná úroveň a očekávaný vývoj stárnutí se v jednotlivých zemích Evropy velmi liší. Je to dáno jednak nestejnou dobou ukončení demografické revoluce a jednak vývojem tří hlavních procesů determinujících vývoj věkové struktury, tj. plodnost, úmrtnost a migrace v průběhu 20. století.³⁵ Navzdory skutečnosti zachování heterogenity mezi jednotlivými zeměmi se proces stárnutí stane nevyhnutelným pro všechny země Evropy. Demografické odhady předpokládají, že do roku 2030 bude možné ve všech zemích Evropy mluvit o intenzivním stárnutí populace. V demograficky nejstarších evropských zemích jižní a střední Evropy překročí podíl lidí seniorského věku hranici 30 % z celkového počtu obyvatelstva. Mezi nejstarší evropské země se dnes řadí Itálie, následovaná Řeckem a Švédskem. Česká republika zaujme dle prognóz s téměř 33 % v Evropě šestou pozici.³⁶

³³ Srov. PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990, s. 29-30. ISBN 80-201-0076-8.

³⁴ Srov. MEMECAN, Nursuna. *Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities* [online]. Parliamentary Assembly, 2012 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN>, čl. 25.

³⁵ Srov. MAŠKOVÁ, Miroslava. *Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě* [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201.

³⁶ Srov. tamtéž.

Jak již bylo naznačeno, nejedná se přitom o problém celoevropský, nýbrž celosvětový. V průmyslově rozvinutých regionech se předpokládá vzrůst z 274 miliónů lidí starších 60 let v roce 2011 na 418 miliónů v roce 2050 a 433 miliónů v roce 2100. Rovněž v méně rozvinutých regionech se očekává rapidní navýšení osob nad 60 let z 510 miliónů v roce 2011 na 1,6 biliónů v roce 2050 a v roce 2100 2,4 biliónů.³⁷ Z uvedené tabulky níže lze vyčíst, že prudký nárůst osob ve věku 60+ je viditelný u všech regionů světa.

Region	Podíl osob ve věku 60+ (v %)		
	2011	2050	2100
Afrika	6	10	33
Asie	10	24	29
Evropa	22	34	31
Latinská Amerika a Karibik	10	25	31
Severní Amerika	19	27	37
Oceánie	15	24	36

Tabulka 1: Celosvětový vývoj podílu obyvatelstva ve věku nad 60 let³⁸

Demografická prognóza Českého statistického úřadu předpokládá s příchodem roku 2050 v naší zemi vzrůst podílu obyvatel starších 65 let až na jednu třetinu.³⁹ Absolutní počet vzroste z 1,56 miliónů na 3-4 milióny, což by znamenalo zdvojnásobení současného podílu. Přitom budou nabývat na významu především nejstarší věkové skupiny. V horizontu projekce naopak klesne podíl dětské složky. Index stáří⁴⁰ překročí v polovině 20. let 21. století hranici 150 seniorů na 100 dětí a na sklonku 30. let hranici 200. Podrobnou prognózu populačního vývoje České republiky sestavili Burcin a Kučera na základě klasického kohortně kompetentního modelu vycházejícího z definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Prognóza s horizontem roku 2065 nabízí tři varianty – střední (nejpravděpodobnější),

³⁷ Srov. *World Population Prospects. The 2010 Revision* [online], New York: United Nations, 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Highlights.pdf, s. 17.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 30.

³⁹ *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009)* [online], Český statistický úřad [cit. 2012-02-02]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf), s. 6.

⁴⁰ Poměr osob starších 65 let a dětí ve věku 0-14 let.

nízkou a vysokou (které jsou pomyslnými hranicemi, jež by budoucí vývoj neměl překročit).⁴¹ Výsledky prognózy předpokládají ubývání počtu obyvatel a jeho progresivní stárnutí. Migrace zkompenzuje tento stav pouze na omezenou dobu. Počty zemřelých osob budou vyšší než počty narozených. Jediná část české populace, jejíž počet se zvýší, budou osoby nad 65 let. Ekonomický potenciál vyjádřený rozsahem zdrojů pracovních sil trvale zeslábne. Počet obyvatel ve věku nad 75 a více let bude v horizontu prognózy více než trojnásobný.⁴² „Tato i mnohá další zjištění učiněná na základě výsledků prezentované prognózy je podle našeho názoru nutné přijímat se vší vážností, která vyplývá ze vzájemných souvislostí populačního, ekonomického, sociálního a také politického vývoje. Populační vývoj příštích let bude bezesporu jedním z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících fungování celé společnosti.“⁴³

Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci				
Varianta střední (v tis.)				
2009	2012	2020	2040	2065
1556152	1700363	2166389	2913984	3439252

Tabulka 2: Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci⁴⁴

⁴¹ Srov. BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 2, s. 101-102.

⁴² Srov. tamtéž, s. 110-111.

⁴³ Tamtéž, s. 111.

⁴⁴ Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky „Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední.“ [online], Český statistický úřad [cit. 2012-03-09]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/\\$File/40200905.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/$File/40200905.pdf).

2.5 Senioři jako převažující věková skupina v církvi

Problematika stárnutí populace se bezpochyby odráží také ve statistikách, které se týkají římskokatolické církve. O převažujícím počtu seniorů oproti jiným věkovým kategoriím v české katolické církvi velmi zřetelně vypovídá přehled Českého statistického úřadu z roku 2011.⁴⁵ Tento fakt je zvláště viditelný od věkové hranice šedesáti let, přičemž skupina ve věkovém rozpětí 60-69 představuje 18,7 % z celkového počtu katolických věřících a věková skupina 70-79 tvoří 16 % z celkového počtu lidí, kteří se přihlásili k římskokatolickému náboženství. Vezmeme-li v úvahu mladší věkové skupiny, pak tyto skupiny mají skutečně výrazně nižší zastoupení – například skupina mladých lidí ve věku od 20 do 29 let čítá pouhých 8,2 % (tedy zhruba o polovinu méně než kategorie 60-69 let!) a skupina od 30 do 39 let pak 11,5 % z celkového počtu věřících. Pro celkové dokreslení situace uvádíme všechny věkové skupiny v tabulce č. 3.

Podobná situace se objevuje například ve Švýcarsku. Podle zprávy Švýcarského pastorálně-sociologického institutu z roku 2010 představuje skupina nad 65 let 20,7 % členů římskokatolické církve. Statistické informace pro srovnání uvádějí další tři skupiny, které sice představují vyšší procentuelní podíl (například skupina 25-44 let 32,6 % nebo skupina 45-64 let 32,9 %) nicméně oproti výše zmíněné situaci v české církvi je počet těchto skupin redukován na pouhé tři.⁴⁶

⁴⁵ Ačkoliv údaj o náboženském vyznání vyplnilo jenom něco přes polovinu účastníků sčítání lidu, můžeme jej považovat za reprezentativní (srov. Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví, Český statistický úřad, s. 4, dostupné na: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/\\$File/OBCR614.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/$File/OBCR614.pdf)).

⁴⁶ Srov. HUSISTEIN, Roger. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In *Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010* [online], St. Gallen: Schweizerisches Pastoralsoziologisches Institut, 2012 [cit. 2012-11-25]. Dostupné na: <http://www.spi-stgallen.ch/documents/volksz%C3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>, s. 11.

Rok	Obyvatelstvo celkem	Věkové kategorie							
		0-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79
2011	1 082 463	113 022	40 251	88 594	124 674	110 359	132 610	202 273	173 099

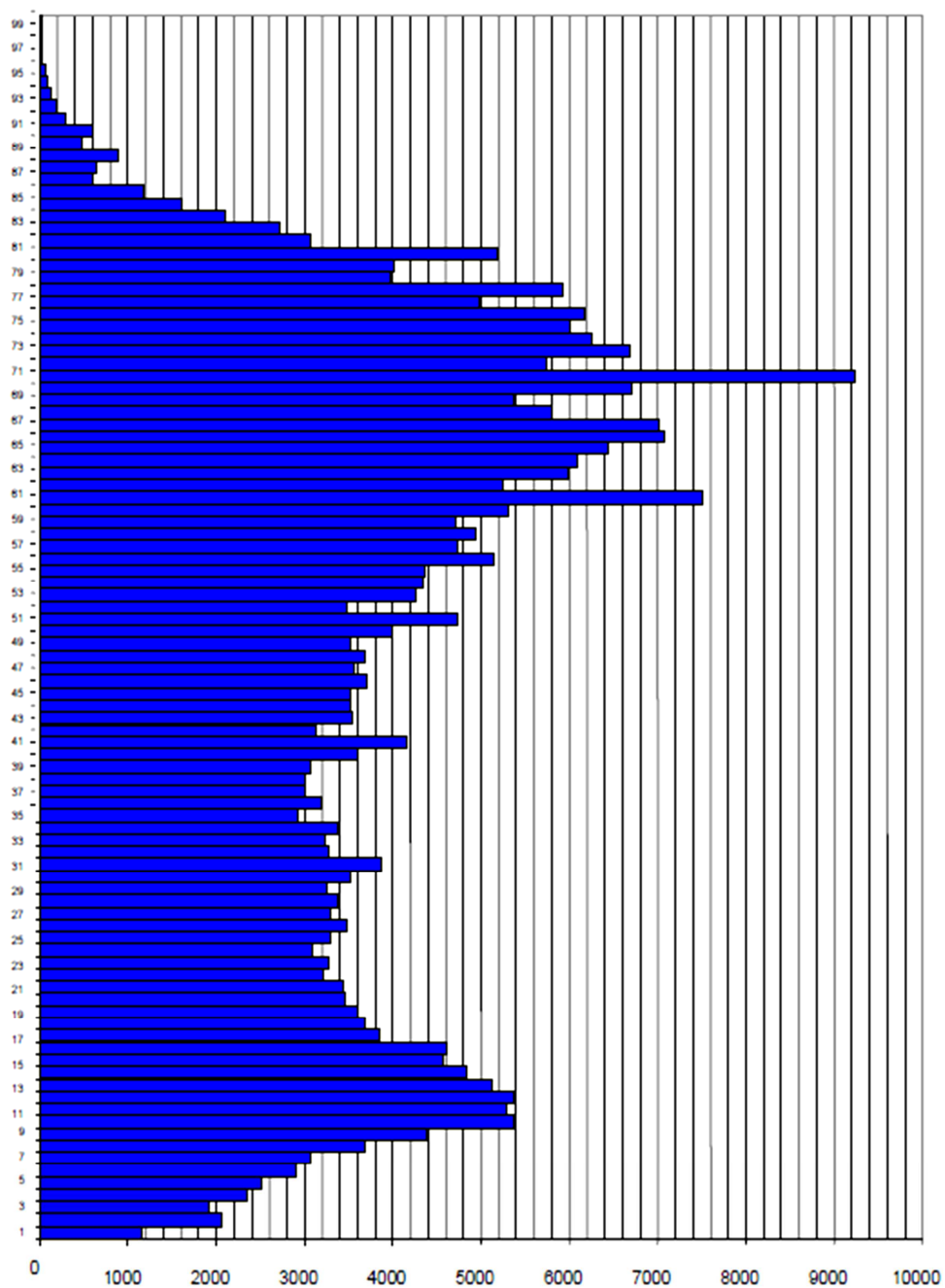
Tabulka 3: Osoby hlásící se k římskokatolické církvi v ČR podle věku⁴⁷

O tom, že starší lidé jsou v naší zemi nejenom nejvíce zastoupenou skupinou hlásící se k římskokatolické církvi, ale také nejvíce zastoupenou skupinou na bohoslužbách, vypovídá tzv. generační strom obsažený ve statistikách České biskupské konference z roku 2004 (dosud jediných veřejnosti přístupných).⁴⁸ Tento jednoduchý a přitom zajímavý generační strom návštěvníků bohoslužeb z 18. 4. 2004 vyjádřený pomocí grafu zahrnuje věk účastníků od prvního roku do věku devadesát devět let a počet návštěvníků odpovídající každé věkové skupině až do počtu 10000. Z předložené statistiky je evidentní nejvyšší počet sedmdesátiletých účastníků bohoslužeb v počtu přesahujícím číslo 9000. Další nejpočetnější skupinou jsou šedesátiletí – celkem asi 7500 lidí a dále šedesátišestiletí a v těsném závěsu za nimi šedesátisedmiletí věřící. Tato tendence pokračuje i u dalších generací seniorského věku. Celkový počet účastníků katolických mší v ČR v roce 2004 byl přitom 405 446. Průměrný věk návštěvníků bohoslužeb v české a moravské provincii je 48,44 roků. Nejvyšší průměrný věk účastníků bohoslužeb byl v plzeňské diecézi (54,45 roků). Následuje diecéze českobudějovická (50,59 roků), další je diecéze královéhradecká diecéze (49,12 roků). Nelze si nepovšimnout, že v tomto počtu výrazně převažují ženy (v rámci celé ČR 248 671 účastnic, tedy 61,33 % z celkového počtu účastníků) oproti mužům, jejichž počet byl pouze 156 775, tedy pouhých 38,67 %.⁴⁹

⁴⁷ Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky „Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry.. rok 2011.“ [online], Český statistický úřad [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/\\$File/OBCR614.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/$File/OBCR614.pdf).

⁴⁸ Viz *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004* [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, [cit. 2012-11-19]. Dostupné na: <http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohosluzeb-2004.pdf>.

⁴⁹ Srov. tamtéž.

Obrázek 1: Generační strom návštěvníků bohoslužeb v ČR 18. 4. 2004⁵⁰

⁵⁰ *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004, s. 4.*

Stárnutí populace se dotýká v zásadě celé universální církve.⁵¹ Na závažnost této situace upozorňuje dokument *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, když ji nazývá bez skrupulí „tichou revolucí“, která daleko přesahuje demografická data a zapříčiňuje sociální, ekonomické, kulturní, psychologické i duchovní problémy.⁵² Přestože jsou tyto problémy předmětem zkoumání mezinárodního společenství, ani církev zde nechce stát stranou a je si vědoma toho, že na tyto problémy musí a chce reagovat. O tomto úmyslu ujistil Apoštolský stolec již v roce 1999, kdy OSN vyhlásila mezinárodní rok seniorů na téma „Společnost pro všechny věkové kategorie“: „Apoštolský stolec – který oceňuje úmysl položit základy pro společenskou organizaci inspirovanou solidaritou, kam by každá generace v jednotě s ostatními přinášela svůj vlastní příspěvek – si přeje spolupracovat na Mezinárodním roku seniorů a chce nechat zaznít hlas církve, jak na poli úvah, tak i v oblasti operativních rozhodování.“⁵³

Není pochyby o tom, že úmyslem Apoštolského stolce nebyla pouze spolupráce na tomto roce seniorů. Důkazem nám jsou dokumenty a zprávy, které podobně reagovaly na téma seniorské populace v současné církvi a v současném postmoderním světě a kterými se budeme zabývat později.

Nicméně pouhý zájem ze strany církve či mezinárodního společenství nestačí, proto Apoštolský stolec vyzývá, aby tuto otázku řešili s živým smyslem pro zodpovědnost také jednotlivci, rodiny, sdružení a vlády „každý podle svých kompetencí a povinností. ... Jedině tak se bude moci postupovat k cíli, jenž má zaručit starému člověku stále lidštější podmínky pro život a ocenit jeho nezastupitelnou úlohu ve společnosti za situace stálých a rychlých ekonomických i kulturních změn.“⁵⁴

⁵¹ Australská katolická biskupská konference, podobně jako Česká biskupská konference, zveřejnila pod hlavičkou Kanceláře pastoračních projektů návštěvnost bohoslužeb v Austrálii. Statistické informace návštěvníků dle věku vypovídají o tom, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost faktu vysokého podílu návštěv věřících vyššího věku. V roce 2006 zastává nejvyšší podíl návštěvníků mší v Austrálii skupina lidí mezi 65-69 lety (srov. DIXON, Robert, KUNCIUNAS, Audra, REID, Stephen et al. *Mass attendance in Australia* [online], Fitzroy Victoria: Australian Catholic Bishops Conference, 2008, [cit. 2012-01-10]. Dostupné na: http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendancelnAustralia.pdf, s. 4.

⁵² Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 3.

⁵³ Tamtéž, s. 4.

⁵⁴ Tamtéž, s. 4-5.

3 CHÁPÁNÍ STÁŘÍ V ANTICE A V ŽIDOVSKO-KŘESŤANSKÉ TRADICI

3.1 Stáří podle antické řecké a latinské filosofie

Pokud bychom se chtěli domnívat, že otázka stáří a stárnutí je palčivou otázkou především postmoderní společnosti, pak musíme namítnout, že tomu tak zcela jistě není. Zdá se, že lidstvo je s tímto tématem konfrontováno již od nepaměti. Není však tajemstvím, že chápání stáří nebylo v běhu věků vždy stejné, zvláště co se týče jeho hodnoty, ale také vlastností starých lidí. Tyto rozdíly můžeme pozorovat již od antiky.

Chceme-li blíže proniknout do tématu stáří v antické společnosti, pak se musíme nejprve pokusit odpovědět na otázku, co bylo v předklasickém Řecku hybnou silou vedoucí k pádu vlády staré generace, která byla založena na příbuzenských vztazích. Podle Rosenmayra k tomu pravděpodobně přispěla vzrůstající kritika závislosti venkovského způsobu života na oligarchickém soustředění moci ze strany rodové šlechty sídlící ve městech. Vzrůstající kritiku patriarchálního absolutismu vystihuje už v 6. století před naším letopočtem filozof a básník *Hesiodos*.

Městská rodová šlechta zaujímal v předklasickém Řecku určité vládnoucí postavení díky svým nemalým pozemkům, které byly obdělávány otroky. Tato společnost ještě uznávala kult předků. Nicméně brzy na to se začala rozmáhat nová městská třída s novou formou hospodářství, jímž se stal obchod. Tato nová společnost už kult předků staré vládnoucí vrstvy neuctívala. Člověk začal být vnímán jakožto ζων πολιτικον, tzn. tvor společenský a ζων λογον εχων, tedy „živá bytost vlastníci slovo, jazyk, myšlení, jako bytost naslouchající a rozumějící“, která se podílí na městském životě a není ovlivněna žádným věkem. Mezi výrazné osobnosti, jež hledaly způsob, jak zlomit moc oligarchické šlechty a docílit hospodářského rozvoje a blahobytu a vnější i vnitřní harmonie ve městě, patřil *Solón*. Solón prosazoval myšlenku, podle níž je nezbytné vycházet ze znalostí získaných v průběhu celého života. Přestože byla tato metoda praktikována rovněž u starší generace, Solón byl přesvědčen

o tom, že starší generace nemá být upřednostňována pouze na základě dosaženého věku. Moudrost získaná zkušenostmi má být skloubena ještě se znalostmi získanými cíleně; nicméně ve fázi změny sociálních poměrů šlo o výkon velmi obtížný. Díky těmto postřehům můžeme Solónu považovat za prvního osvícensky založeného vědce, který zkoumal etapy lidského života nejen v teorii, nýbrž také v praxi. Podle Solónu každá věková etapa vyžaduje neustálé zvyšování poznatků, což se týká i lidí vyššího věku. Nicméně jeho teorie už v zásadě nenahlíží na stáří spojené rodinou a pokrevními vztahy pouze jako na „monopol moudrosti“.

Později, ve 4. století před Kristem, budou i Aristotelem na základě povahy člověka v protikladu k rodinné příslušnosti definovány pojmy přítele a občana, přičemž teprve přátelství založené na vlastním výběru, občanský duch a všeobecná spravedlnost umožní zproštění se od nadvlády založené na pokrevních vztazích a vyjadřování vlastního názoru v obci. Tím byla překonána vláda staré generace.⁵⁵

S myšlenkou celoživotního individuálního vzdělávání, jež prosazoval Solón se dále ztotožňuje pozdní antická filozofie, zejména řecká filozofická škola (stoicismus), která měla pokročilý věk ve velké vážnosti. Její učení se zaměřovalo na zdokonalení, vnitřní proměnu a změnu postojů člověka. Ve srovnání se Solónem přichází s novým stanoviskem vůči stáří *Cicero*. Podle Cicera, jehož stanovisko vycházelo z římského pojetí vlády a dlouhodobé kultivace životního stylu, je nezbytné přijmout určitá pravidla, jak se vyrovnat se stářím, a současně obnovit zdraví. V podstatě šlo o jakési zachování autority – autonomie a kompetence ve vztahu k vlastní osobě a ostatním. Člověk dochází harmonie odříkáním a bojem proti tělesnému úpadku a schopností poradit si v obtížné situaci. Tyto návody byly citovány až do 18. století.⁵⁶

V období raného Řecka, tedy od 6. století před naším letopočtem, se teorie stárnutí vyvíjely za účelem změny společenské praxe. Již u zmiňovaného Solónu se setkáváme s právní a společensko-politickou koncepcí „eunomie“, dosažení správného poměru mezi zákonem a občanem. Zákon měl plnit funkci

⁵⁵ Srov. ROSENMAYR, Leopold. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*. Berlin: Severin u. Fiedler, 1983, s. 68-69. ISBN 3-88680-046-6.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 70-71.

kompenzace odpovídající principu spravedlnosti. Tím mělo být správně rozděleno sociální zatížení, k čemuž bylo potřeba znát i věk. Protože v době Solónů byl život vnímán v podstatě ještě kosmologicky, nacházely se typologie věku v oblasti astrologie. Životní etapy tak byly stanoveny na základě sedmiletých cyklů. Na základě Pythagorovy nauky se číslo sedm považovalo za vyjádření dokonalosti, během níž došlo k bezprostřednímu otevření vesmíru. Se sedmičkou se setkáváme u fází měsíce, u Plejád, Velkého a Malého vozu. Význam čísla sedm byl ještě zdůrazněn v Hippokratových spisech, kde jsou životní kategorie člověka rozděleny od sedmi do sedmdesáti let, přičemž již v 49 letech je zdůrazněna první životní krize a následně od 63 let se předpokládá „znatelné uvadání“, které nakonec ústí do smrti.⁵⁷

V dílech z období předklasického a následně i klasického Řecka se navíc objevila myšlenka nauky o životních etapách člověka, která spočívala v protikladu mládí a stáří. *Aristoteles* popisuje mládí jako období, jež je podřízené tělesným potřebám, jako dobu, v níž jedinec zápasí o společenské postavení. Kladnými rysy mládí je velkorysost, jelikož ještě nebylo pokořeno životem; naděje, protože neprožilo zklamání. Řídí se nikoliv životními zkušenostmi, nýbrž společenskými dohodami a konvencemi a upřednostňuje společenství vrstevníků. Oproti tomu stáří se vyznačuje zvýšeným zvažováním a nižší rozhodností. Způsob vyjadřování starých lidí vychází z životní zkušenosti, ale je nakloněno k bázlivosti a obavám. Nauka o mládí a stáří měla sloužit k uvědomění si těchto extrémů při hledání střední cesty. Uprostřed těchto extrémů měla být nalezena rovnováha. Proto byl střední věk považován za nejlepší období života, kdy se splní jeho cíle. Podle Platóna se ve středu mezi začátkem a koncem (mládím a stářím) nacházelo přímo božství.⁵⁸

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 79-80.

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 83.

3.2 Stáří v Bibli

3.2.1 Hodnota biblického stáří

Ačkoliv se období stáří jako přirozený závěr lidského života těší poměrně nemalé pozornosti starozákonních autorů, kromě zmínek o stáří konkrétních biblických postav (zejména v Pentateuchu) a obecných reflexí v sapienciálních textech (především Př, Kaz, Sir a Mdr), se však o něm zmiňují spíše příležitostně.⁵⁹ Ve Starém zákoně je obecně vysoké stáří považováno za zvláštní znamení Boží přízně, za plod bohulibého života⁶⁰ a příznivý čas k dovršení lidského snažení. Tento věk zapadá do Božího záměru s člověkem, je výrazem Božího požehnání a konečnou etapou zralosti člověka.⁶¹ Přestože někteří starci byli úplatní a nespravedliví (srov. Sir 25,2; Dan 13,5),⁶² zůstává starší člověk starozákonní doby předmětem mimořádné úcty (srov. Lev 19,32). Takovýto projev úcty ke stáří přinášel společnosti požehnání (srov. Iz 65,20; Zach 8,4).

V orientálním společenství měli vždy starší lidé své nezastupitelné místo. Tím se vyznačoval nejen Izrael, nýbrž i celý Blízký východ. Důvodem této úcty nebylo charakterické vnější znamení šedých vlasů či vousů, příčinou pozornosti bylo uznání moudrosti a zkušenosti starších (srov. např. Job 12,12). Zkušenost byla chápána jako synonymum stáří,⁶³ jehož cílem je život s Bohem a následná smrt plností dnů (srov. Gn 25,8).⁶⁴ Přes tyto skutečnosti by se mohla na první pohled jevit jako neobvyklá absence ustanovení v tzv. Knize smlouvy (Ex 21-23), která by se týkala ochrany starších lidí. Podobně ani v Deuteronomiu nelze tuto skutečnost dohledat, pouze v Kodexu svatosti (Lv 17-26) je této záležitosti

⁵⁹ Srov. HŘEBÍK, Josef. Stáří ve Starém zákoně. In MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr et al. *In omnibus caritas*. Sborník KTF UK, sv. IV. Praha: Karolinum, 2002, s. 260. ISBN 80-246-0344-6.

⁶⁰ Srov. DOUGLAS, James Dixon et al. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996, s. 1084. ISBN 80-85495-65-1.

⁶¹ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 7.

⁶² Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, 5. vyd. Řím: Velehrad, 1981, s. 475. ISBN neuvedeno.

⁶³ BROMILEY, Geoffrey W. et al. *The Encyclopedia of Christianity*, vol. 3. Grand Rapids: William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008, s. 822. ISBN 0-8028-2415-3.

⁶⁴ Srov. BUCHBERGER, Michael et al. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. Freiburg: Herder, 1993-2001, s. 450. ISBN 3-451-22001-6.

věnován jediný verš: „Před šedinami povstaň a starci vzdej poctu“ (srov. Lv 19,32). Kontext, do něhož je tato norma zasazena, i s následným dodatkem o bohobojnosti, je ale jasným důkazem toho, že se jedná o apodiktické právo a povinnost, jíž byl Izraelita bezvýhradně vázán, chtěl-li patřit ke společenství Božího lidu.⁶⁵ Prvořadým místem uplatnění autority a zkušenosti starce byla rodina. Klíčovou sociálně etickou roli v ní sehrával otec – jemu byli ostatní členové zavázáni poslušností. Své vůdčí postavení vykonával zejména tehdy, když zprostředkoval synům víru. Pro starozákonní rodinu byla důležitá plodnost – potomstvo bylo pokládáno za největší požehnání. Velké množství potomků zaručovalo sílu a pokračování rodu. Výsadní postavení měl prvorozený syn, jenž se těšil autoritě mezi svými bratry a měl právo na zvláštní požehnání (srov. Gn 27). Touha po potomstvu byla důvodem některých zvyků, které jsou pro současnou dobu neobvyklé. Jednalo se například o tzv. levirátní povinnost (lat. levir, švagr), která znamenala povinnost vzít si za manželku ženu svého zemřelého bratra, jenž po sobě nezanechal potomky, a zplodit mu děti (srov. Gn 38; Dt 25,5nn). V tomto případě se jednalo nejen o spravedlivý skutek z důvodu, aby „nebylo vymazáno jméno“ onoho muže v Izraeli, ale také o solidaritu s vdovou, která bez manžela a dětí neměla žádné právní zastání (srov. Rt 1,11-13.20-21).⁶⁶

Nový zákon se zmiňuje o komunitách vdov (srov. 1 Tim 5,9-10), které zřizovaly první církevní obce a které byly jakýmsi svépomocnými skupinami ovdovělých starších žen. V Novém zákoně dále také nalezneme pravidla, jimiž se má řídit představený církevní komunity ve vztahu ke starším lidem:⁶⁷

„Proti staršímu člověku nevystupuj tvrdě, nýbrž domlouvej mu jako otci, mladším jako bratrům, starším ženám jako matkám, mladším jako sestřím, vždy s čistou myslí. Pečuj o vdovy, které jsou skutečně opuštěné. Má-li však některá vdova děti nebo vnuky, ti ať se učí mít péči především o své příbuzné a odplácet svým rodičům. To je totiž milé Bohu“ (1 Tim 5,1-4).

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 265.

⁶⁶ Srov. VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 24-25. ISBN 978-80-244-1587-1.

⁶⁷ Srov. OPATRŇÝ, Michal, MOTLOVÁ, Lenka. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010, s. 94. ISBN 978-80-904137-6-4.

Stáří obecně začínalo u mužů zhruba kolem šedesátky, u žen počátek splýval zřejmě se ztrátou schopnosti dát život dítěti, tj. s obdobím klimateria – srov. např. Gn 18,11.⁶⁸ Na základě údajů biblických knih jej můžeme rozdělit do čtyř kategorií, přičemž první začíná již ve věku 50 let, který je chápán jako hraniční věk pro službu lévijců (viz Num 8,25). Druhá kategorie, 60 let, představuje horní věk pracovní aktivity.⁶⁹ Společenský význam této skupiny je patrný v odstupňování dávek za zproštění slibu. Mužů nad 60 let se týká 15 šekelů a žen nad 60 let pouze 10 šekelů (viz Lev 27,7).⁷⁰ Třetí kategorie dělení stáří představuje 70 let jako hraniční věk života a poslední, čtvrtá pak jako mimořádný věk dosahující 80 let, je-li člověk při síle (viz Ž 90,10).⁷¹ Vzhledem k tomu, že věkové kategorie nad 70 let a nad 80 let byly překračovány jen zřídka, byl věk v prvním případě hodnocen velmi kladně a v druhém případě pokládán za mimořádný Boží dar.⁷² Tato pozitivní vize stáří je v sapienciálním myšlení spojena s postavou starého člověka jako spravedlivého a bohabojného (srov. např. Př 16,31). Tím stáří získává výraznou morální konotaci a navíc je dáno do úzké souvislosti s eschatologickou perspektivou – ve dvou posledních prorockých textech se dobra, která přinese čas spásy, demonstrují konstatováním o velkém množství starců, resp. příslibem, že každý, kdo bude v té době žít, dosáhne vysokého věku (srov. Iz 65,20; Zach 8,4). Stáří je jako cílová fáze lidského života tedy něčím víc než pouze časově měřitelnou hodnotou.⁷³

Věková hranice	Biblický odkaz	Základní charakteristika
50 let	Num 8,25	Horní limit pro aktivní službu lévijců
60 let	Lev 27,2-7	Horní limit pro pracovní aktivitu
70 let	Ž 90,10	Hranice života
80 let	Ž 90,10	Mimořádný věk

Tabulka 4: Biblické hranice stáří

⁶⁸ Tamtéž, s. 262

⁶⁹ MAIER, Johann. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. *Saeculum*, 1979, č. 30, s. 356-357.

⁷⁰ Srov. KAPLÁNEK, Michal. *Pastorace mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží*. Praha: Salesiánská provincie, 1999, s. 22. ISBN neuvedeno.

⁷¹ Srov. MAIER, J. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters, s. 357.

⁷² Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 262

⁷³ Srov. tamtéž.

3.2.2 Některé charakteristické znaky stáří

3.2.2.1 Otázka moudrosti

Se stářím a jeho duchovní stránkou je úzce propojena moudrost jako hlavní emblematická vlastnost starších lidí. Jako staroorientální pojem mající specifické rysy v Izraeli znamená především umění žít, přičemž klade důraz na zkušenostní aspekt. Má dvě oblasti: profánní a náboženskou. Profánní zahrnuje přirozenou lidskou schopnost (pojetí je vlastní okruhu královského dvora); náboženská představuje Boží vlastnost sdílenou lidem jako dar (toto pojetí je vlastní prorockému a lidovému prostředí).⁷⁴ Zdrojem moudrosti je nejvyšší existence, tj. Bůh.⁷⁵ Židovská a posléze i křesťanská tradice věří, že Bůh stvořil svět podle své moudrosti.⁷⁶ (srov. Žl 104,24) Člověk a různé tvorové jsou po stvoření svým vlastním způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Dílem Boží moudrosti je mravní zákon, který v biblickém pojetí reprezentuje otcovské poučování a vychovatelské vedení.⁷⁷ Hebrejský pojem חכמה je chápán jako praktická schopnost, nikoliv jen jako schopnost teoretizování. Jde o schopnost správného úsudku i prozíravost. Izraelci ji spojovali se srdcem nebo duchem.⁷⁸ Později byla ztotožněna s Tórou a tím bylo učení o moudrosti zřetelněji vetkáno do tradice víry v Hospodina.⁷⁹ Za symbol moudrosti je považován Šalamoun, jehož moudrost⁸⁰ převyšovala dle biblického

⁷⁴ Srov. HŘEBÍK, Josef. *Speciální úvod do Starého zákona II* [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html.

⁷⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Křesťanské pojetí moudrosti* [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: <http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>.

⁷⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, 88. ISBN 80-7192-488-1.

⁷⁷ Srov. tamtéž, 484.

⁷⁸ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník, A-P*, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s. 449. ISBN 80-7017-528-1.

⁷⁹ Srov. STRUPPE, Ursula, KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Jak porozumět Bibli, Úvod do Starého a Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 93. ISBN 80-7021-334-5.

⁸⁰ „Všechno stvoření umí pojmenovat – to je charakteristický rys moudrého člověka, schopného vládnout nad zemí: že vidí zřetelné stopy tvůrčí lásky Boží v celém tvorstvu a nic pro něj není bezvýznamné, neztrácí ze zřetele žádnou sebenepatrnější součást této reality.“ HŘEBÍK, Josef. Moudrost ve starozákonním Izraeli. *Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 3, s. 140.

podání moudrost všech národů (srov. 1 Král 5,10).⁸¹ Moudrost jako taková pak pro Izraelity znamenala ještě více, neboť jako Moudrost pojmenovali přímo svého Boha, když hledali způsoby jak z úcty ke jménu Božímu nazvat Hospodina, aby nemuselo být jeho jméno vysloveno.⁸² Moudrost byla ve starozákonní době také spjatá s rysy očekávaného Mesiáše (srov. Iz 11,1-2).

Autoři biblických zpráv dávají pozor na to, aby neprohlašovali, že samotný věk automaticky moudrost přináší. Job se ptá: „Což jen u kmetů⁸³ je moudrost a rozumnost pouze v dlouhém věku?“ (Job 12,12). Dle Žalmu 119 pochází moudrost z poslušnosti vůči Bohu, která dokonce překonává chápání starců (srov. Žl 119,100). Moudrosti člověk dosahuje studiem Písma, vírou, modlitbou, žitím ve ctnosti a upřednostněním toho, co je v životě podstatné (srov. Moudr 7,7-9). Kniha Přísloví jednoduše praví, že moudrý člověk je člověk rozvážný (srov. Př 14,15). Je tedy schopný užívat praktického rozumu, aby rozeznal, co je správné a ke správným věcem směřoval. Zdrojem moudrosti je uznání naprosté závislosti na Stvořiteli, který nenechává člověka „na pospas“ vlastnímu osudu, nýbrž dává mu schopnost jednat a vede ho k jeho cíli.⁸⁴

V souvislosti s moudrostí se v Bibli mluví rovněž o mladém člověku, který si moudrost a spravedlnost „přivlastnil“ a zaslouží si úcty jako lidé starší (srov. Mdr 8,10). Moudrost starých lidí však znamená určitý nadhled, který člověk získává životními zkušenostmi, rozumností a svatým životem (srov. Mdr 4,8-9). Duka uvádí, že je to až mezi padesáti a šedesáti lety.⁸⁵

Dle Ježíšova učení je moudrost předpokladem pro Boží království (srov. Mk 12,34). Nejedná se přitom o moudrost světskou, nýbrž tu, která pochází z milosti Boží (srov. 2 Kor 1,12). Ježíš jako nositel a zdroj moudrosti ji přislubuje svým věrným, kteří jej následují (srov. Lk 21,15). Tato moudrost je podmíněná především vírou v jeho slovo a znamená prožívat pozemský čas se smyslem

⁸¹ Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 455.

⁸² Srov. tamtéž, s. 449.

⁸³ Novotný uvádí, že slovo kmet se vyskytuje v Bibli pouze jednou v souvislosti s mládenci ve svatyni, pannami a starci – viz 2 Pa,36,17. Uvádí dále, že tato souvislost by mohla naznačovat kultický význam slova, nejde-li tu jen o naznačení vysokého věku, který nebyl ušetřen při vyvrácení Jeruzaléma. (Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 330).

⁸⁴ Srov. KKC 90.

⁸⁵ DUKA, Dominik. Stáří v Písmu sv. In *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 7. ISBN neuvedeno.

pro zodpovědnost. Jádrem takovéto moudrosti je objevení nejhlubšího smyslu lidského života a transcendentního údělu lidské osoby v Bohu. Jestliže je tento úkol důležitý pro mladšího člověka, tím více pak pro staršího, který je povolán k tomu, aby při orientaci svého života neztrácel ze zřetele, že „jen jedno je třeba“ (srov. Lk 10,42).⁸⁶

Svatý Pavel dává navíc do souvislosti s nadějí další atribut, který by měl být příznačný především ve stáří a v utrpení – *trpělivost*: „...chlubíme se i utrpením, vždyť víme, že z utrpení roste vytrvalost, z vytrvalosti osvědčenost a z osvědčenosti naděje“ (Řím 5,3-4). I když se nejedná o totéž, ctnost trpělivosti je velmi blízká *vyrovnanosti* – řecké slovo *υπομονή* pro trpělivost znamená něco snést, vydržet, odolat apod., tedy snést život s jeho překážkami, dosáhnout pevnosti a růst v naději budoucnosti. Protože člověk doufá v něco, co ještě nevidí, může podle Grüna, který se odvolává na Pavla (Řím 8,25), obstát v tom, co přináší stáří.⁸⁷

3.2.2.2 Negativní hlediska stáří

Člověk si kladl otázky po smyslu utrpení a smrti již od nepaměti. Odpověď na ně nikdy nenalezl jednoduše. Na tomto místě nechceme předkládat tvrzení, že utrpení a nemoc musí nutně patřit ke stáří nebo snad že stáří je nemoc či období výlučně plné útrap. Pozitivními aspekty stáří jsme se zabývali výše. Na kladný pohled ovšem nutno navázat konstatováním, že Bible, resp. Starý zákon nepopisuje stáří jen jako něco krásného. Svým velmi realistickým pohledem si všímá také toho, co k pozdnímu věku mnohdy patří, a to jsou určité zdravotní problémy. Všímá si faktu, že nastávají problémy se sluchem (srov. 2 S 19,36), zrakem (srov. např. Gn 27,1), přichází ztráta chuti k jídlu a ztráta sluchu (srov. 2 S 19,36), nastávají obtíže se špatným krevním oběhem a hypotermií (srov. 1 Kr 1,14)⁸⁸ a taky určitá bezmocnost (srov. Ž 71,9).⁸⁹ Kniha Kazatel dokonce popisuje stáří jako dobu, která je zlá a plná

⁸⁶ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 12.

⁸⁷ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 84.

⁸⁸ Srov. DOUGLAS, J. D. et al. *Nový biblický slovník*, s. 1084.

⁸⁹ Srov. tamtéž.

paradoxů – místo odvahy a neohroženosti přichází třes, místo zdatnosti sehnutí, pracovní nečinnost, omezená komunikace a samota... (srov. Kaz 12,1-7).⁹⁰

Období stáří bývá konfrontováno se skutečností slabosti, jež představuje tělesnou vyčerpanost, neschopnost sociálního uplatnění i bezmoc. Ve stáří už není ochablý duch schopen rázného jednání tam, kde by bylo třeba a někteří otcové proto nezakročí proti nepravostem svých synů (srov. 1 Sam 2,2; 3,13). Této nemohoucnosti postihující vnímání, úsudek a paměť si okolí velmi dobře všímá a lze ji poměrně snadno zneužít k vlastnímu prospěchu a starého člověka oklamat (viz například Izák – srov. Gn 27 nebo David – srov. 1 Král 1,11-37). Jestliže starý člověk dokáže uznat hranice svých vlastních sil a zřekne se eventuálních hmotných výhod, svědčí to o jeho moudrosti a nezištnosti (srov. 2 Sam 19,35-38).⁹¹

Izraelská pospolitost si byla vědoma příslibů Hospodina o jeho věrnosti až do stáří (srov. Iz 46,4) a tyto skutečnosti pro ni byly zároveň výzvou, aby se mladší generace chovaly ke starým ohleduplně, nezapomínaly na ně a věnovaly jim v případě potřeby dostatečnou péči. Takovéto ušlechtilé vlastnosti nezůstanou podle Sirachovce bez odměny: „Synu, ujmi se svého otce v jeho stáří, nezarmucuj ho, dokud je živ. Pozbývá-li rozumu, ber na něho ohled a nepohrdej jím, když ty jsi v plné síle. Milosrdenství k otci ti nebude zapomenuto, budeš mít záštitu proti hříchům. Bude ti to připočteno k dobru v den tvého soužení; tvé hříchy se rozplynou jako jinovatka pod slunečním svitem“ (srov. Sir 3,12-14). Naproti tomu sankcí za provinění vůči nim je Boží prokletí: „Kdo opouští otce, jako by se rouhal Bohu, kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina“ (srov. Sir 3,16). Jádrem této výzvy se stal samotný dekalog a jeho čtvrté přikázání (srov. Dt 5,16). Kladným důsledkem jeho dodržování je požehnaný život až do stáří.

V izraelské společnosti byl velice trudný úděl starých vdov, které neměly zastání ani ve vlastní rodině a představovaly jednu z nejslabších sociálních skupin, bezbrannou proti tvrdým utiskovatelům (srov. 1 Král 17,9; 2 Král 4,1-7). Právě ve své hořkosti a bezvýchodné situaci, zakoušejí tyto ženy obdivuhodnou

⁹⁰ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 268-269.

⁹¹ Srov. tamtéž, s. 267.

pomoc – Bůh na bezbranné nezapomíná (viz Noemi v knize Rút). Takovou Boží pomoc oproti nejisté pomoci ze strany lidí nalézá žalmista ve dnech svého stáří a navíc žádá o poskytnutí času, aby mohl ještě splnit své důležité životní poslání:⁹² „Nezamítej mě v čas stáří, neopouštěj mě, když pozbývám sil ... Ani ve stáří a šedinách mě, Bože, neopouštěj, dokud neseznámím toto pokolení se skutky tvé paže a s tvou bohatýrskou silou všechny, kteří přijdou.“ (Žl 71,9.18). Zemřít „stár a nasycen životem“ se považovalo za naplnění života. Realitu smrti lapidárně vystihuje kniha Kazatel – vše se sklání, uvadá, pomalu se vytrácí a naplňuje se život člověka:⁹³ „A prach se vrátí do země, kde byl, a duch se vrátí k Bohu, který jej dal.“ (srov. Kaz 12,7). Ačkoli jsou slabosti lidského života a smrt znamením porušenosti tohoto světa, jeho nedokonalostmi a omezenosti, překonání těchto negativních aspektů je zaslíbeno pro eschatologické Boží království, kde Bůh „sestře každou slzu z očí a smrt už vůbec nebude“ (Zj 21,4).⁹⁴ Pro člověka, který prožil život v bázni před Hospodinem (srov. Kaz 12,13) tak smrt představuje vítané vysvobození z nouze a běd, jimiž bývá stáří obtíženo a je vnímána spíše jako přirozený návrat k Bohu.⁹⁵

⁹² Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 268.

⁹³ Srov. tamtéž.

⁹⁴ Srov. RYŠKOVÁ, Miriea. *Ježíš a nemoc*. Hradec Králové, 2009. Text přednášky. Celostátní setkání animátorů seniorů. Diecézní centrum pro seniory, s. 4.

⁹⁵ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 269.

3.2.3 Biblické postavy a jejich poselství

Pokud Starý zákon používá vazbu „sytý dnů“, pak ji spojuje především se závěrem života, resp. se smrtí některých vynikajících postav. Podle biblického pohledu znamenalo stáří žádoucí naplnění života. Vazba „sytý dnů“ navíc představovala nejenom dar dlouhého a plodného životního období člověka, ale především završení lidského života prožitého ve shodě s Boží vůlí.⁹⁶ Hlavními protagonisty tohoto naplnění jsou postavy jak starozákonní, tak i novozákonní epochy, především pak postavy Tóry – Abraham, Izák, Jákob nebo Mojžíš. K dalším osobnostem seniorského věku patří také David. Starozákonní nauku o stáří pak uzavírá postava starce Eleazara a symbolické postavy Job a Tóbit. K novozákonním protagonistům patří především dvojice Alžběta, Zachariáš a Simeon, Anna a rovněž postava Nikodéma. K tématu stáří v Novém zákoně mají zcela určitě co říci i postavy starců v knize Zjevení.

V následujícím pojednání o těchto postavách nám půjde především o významné příběhy z jejich života, zvláště pak ty, jež se týkají období stáří nebo ty, jež přinášejí určité poselství pro toto období a z nichž budeme moci vyvodit určité charakteristické znaky stáří. O těchto znacích bude pojednáno hned z několika úhlů pohledu, zvláště rodinného, společenského a v neposlední řadě spirituálního. Současně naznačíme i základní kontury vzniku a okolní sepsání jednotlivých knih, abychom mohli do tématu lépe proniknout.

O jaká hlavní témata ve spojitosti s těmito postavami konkrétně jde, jsme pro lepší přehlednost zakomponovali do následující tabulky, přičemž jsme při řazení jednotlivých postav postupovali chronologicky. Uvedená pojednání si nečiní nárok být vyčerpávající. Jejich smyslem je především napomoci pochopit význam a hodnotu stáří z pohledu biblické tradice.

⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 261-262.

Postava/postavy	Chronologické zařazení	Hlavní poselství
Abraham	Období praotců	<i>Konverze ve stáří</i>
Izák	Období praotců	<i>Slabost stáří jako vnitřní slepota</i>
Jákob	Období praotců	<i>Vytrvalost ve víře</i>
Mojžíš	Exodus a země zaslíbená	<i>Odevzdanost</i>
David	Sjednocené království	<i>Schopnost jednání a rozhodování přes slabosti stáří</i>
Job	Poexilní doba	<i>Smysl utrpení a poznání Boha</i>
Tóbit	Asyrská invaze	<i>Přijetí hranic stáří</i>
Eleazar	Období Makabejců	<i>Vzor víry budoucím generacím</i>
Alžběta a Zachariáš	Doba Ježíšova	<i>Boží záměr navzdory slabosti stáří</i>
Simeon a Anna	Doba Ježíšova	<i>Moudrost stáří jako vzor pro druhé</i>
Nikodém	Doba Ježíšova	<i>Duchovní očista ve stáří</i>
Starci v knize Zjevení	Prvotní církve	<i>Duchovní poslání stáří</i>

Tabulka 5: Přehled biblických postav a hlavních poselství vůči stáří

3.2.3.1 Paradigma víry v příbězích starců knih Tóry

Jak již bylo nastíněno, v našem pokusu o biblickou interpretaci tématu „stáří“ ve Starém zákoně hrají hlavní roli konkrétní biblické postavy. Mezi nimi zaujímají významné místo praotcové. Příběhy praotců zachycuje kniha **Genesis**, jež ve své první části popisuje tzv. biblické pradějiny a v druhé nastiňuje počátek spásy vyvoláním jednoho člověka, který se stane otcem celého národa.⁹⁷ Kniha Genesis je výsledkem činnosti mnoha generací, jež promýšlely a vyjadřovaly základní zkušenosti svých předků. Nejvýznamnější písemně zachycenou tradicí je tzv. jahvistická tradice pocházející z královské doby, nicméně stěžejní roli ve finální fázi utváření knihy sehrály zřejmě kněžské kruhy při jeruzalémském chrámu v době po návratu z babylonského zajetí (6. a 5. století před Kristem). Ačkoli první část Gn vypráví o skutečnostech, které se dotýkají historie, ale vymykají se možnosti datování a lokalizování, příběhy praotců přes určité problémy odrážejí celkem věrně situaci polokočovných pastevců v zemích Blízkého východu v 1. polovině 2. tisíciletí

⁹⁷ Srov. BOGNER, Václav, BROŽ, Jaroslav et al. *Pentateuch*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 33. ISBN 80-7192-638-2.

před Kristem. Významným aspektem v obou případech je teologický, nikoliv historiografický význam. V této souvislosti je třeba chápat Gn nikoliv jako mýtus po vzoru pohanských mytologií; když používá obrazů převzatých z oblasti staroorientálních mýtů, zbavuje je mýtického charakteru a uvádí do souladu s izraelským monoteismem. V Gn je použita celá řada literárních druhů, přičemž důležité místo zaujímá symbolika, jež dává často na první pohled jednoduchému příběhu hlubší smysl. Charakteru staroorientálního vyprávění odpovídá žánr lidové pověsti – ságy – vztahující se k určitému rodu a jeho příslušníkům nebo místu (například svatyni). Tato sága vysvětluje i původ zvyků, jmen či topografických zvláštností (jde o tzv. etiologii).⁹⁸

Události spjaté s praotci (koncipované jako sled čtyř generací) prezentují pomalou realizaci obnovy díla spásy skrze Boha jako hlavního protagonistu navzdory lidské slabosti protagonistů v osobách praotců. Příklad potomstva a země, jež dává Hospodin prvnímu z nich – Abrahámovi, je naplněn prozatím v nepatrných závdavcích. Boží jednání je sice často charakterizováno na způsob jednání lidského, jeho svrchovanost je však nade vším zřejmá – Bůh obvykle působí skrze slovo, které dává směr životu praotců a je rozhodujícím styčným bodem vztahu mezi ním a člověkem:

„Boží slovo volá a vyzývá svobodného člověka a ten je zapojen do dějin spásy jako jejich spoluvůrce. Boží slovo je příkazem, zvěstí i příslibem. Na člověku je, aby uposlechl, věřil a doufal: tato trojice vytváří dynamismus oné historie, směřující k budoucnosti, zahrnující zemi a závisující na Bohu, historie, která je lidská, vzhledem k aktivnímu podílu lidí na jejím utváření, i Boží, vzhledem ke svrchovanosti, s jakou ji Bůh řídí.“⁹⁹

Protože Genesis, jež je první knihou Tóry neboli Pentateuchu, představuje velkolepou vstupní bránu dějin Boha s člověkem, které pokračují v osudech Izraele a na něž navazuje rovněž celý Boží lid – Kristova církev, je třeba ji z tohoto důvodu chápat v širší souvislosti.¹⁰⁰

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 33-34.

⁹⁹ Tamtéž, s. 34

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 33.

Na konci 11. kapitoly Gn se přes tisíciletí objevuje příběh *Abrama*. Zde se děj příběhu zpomaluje a soustřeďuje na čtyři generace rodiny zaslíbení, které se vydají na cestu z Mezopotámie do země zaslíbené. Na první pohled jakoby bez souvislosti navazuje podání na zprávu o budování věže a města vyprávěním Šémova rodopisu. Přesto tu souvislost je. Šémovce sice nelze jednoznačně považovat za stavitele města a věže, nutno v nich ale spatřovat spoluúčastníky, mezi nimiž se vyskytuje linie svědků, které Hospodin bábelskou pohromou přivádí k hledání správného směru. Rodopis Šémův (srov. Gn 11,10-26) zachycuje pouze onu linii dědiců požehnání, jež vyúsťuje v Terachovi, otci *Abrama*. Rodopis je obdobou Gn 5, v Gn 11 bychom ovšem nenalezli (až na dvě výjimky v. 28.32) nic o umírání. Ve středu zájmu je narození *Abrama*. Stejně jako Noe, také *Abramův* otec Terach má tři syny, z nichž jeden je počátkem nového rodu Božích svědků.¹⁰¹

Počátkem tohoto zaslíbení se stává právě *Abram*. Jemu Hospodin přikazuje, aby opustil zemi, rodiště a dům svého otce a odešel do „neznáma“. V textu Písma nalezneme přesný údaj o jeho věku v době odchodu z jeho původního působiště: „*Abramovi* bylo sedmdesát pět let, když odešel z Cháranu“ (Gn 12,4). *Abram* je najednou postaven před zásadní životní otázku: rozejít se v pokročilém věku úplně se vším, co bylo dosud náplní a smyslem jeho života.¹⁰² Tato svízele ovšem stojí v protipólu Božího příslibu o „velikosti jeho národa“ a požehnání, jež je určeno nejenom *Abramovi*, ale i všem čeledím země, tj. všemu člověčenstvu (srov. Gn 12,2-3).

Přízeň od Boha ve stáří zakouší také *Abramova* stárnoucí manželka *Sáraj* v podobě početí a narození syna, i když se myslelo, že již překročili věk, kdy se jim mohlo narodit dítě (srov. Gn 17,17-19).¹⁰³ Přestože bychom v pozadí

¹⁰¹ Srov. BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium)*. Praha: Kalich, 1991, s. 72. ISBN 80-7017-408-0.

¹⁰² U *Abrahama*, resp. *Abrama* lze v souvislosti s jeho odchodem z rodiště postřehnout tři zásadní těžkosti, s nimiž se musí vypořádat. První těžkost souvisí s jeho zemí, z níž má odejít. Ve starověku byla každá země pokládána za oblast, jež je spravována určitými božstvy. Země, v níž *Abram* žil byla doménou měsíčního božstva Sina. Tato skutečnost napovídá, že další svízelnost spočívala v rozluce s dosavadním náboženstvím. Kromě toho měl *Abram* opustit svoje rodiště, tedy oddělit se od pokrevního společenství, a zprerhat svazky, jež jej dosud úzce spojovaly s otcovým domem (srov. Gn 24,7).

¹⁰³ *Sára* jako jediná žena v Bibli, jejíž věk je znám (srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 113) – bylo jí 90 let, *Abrámovi* 100 roků.

neplodnosti Sáraje našli kultické důvody,¹⁰⁴ její neplodností chce podání ukázat na vyvolenost syna Izáka, Boží cíle i chatrnost lidí.¹⁰⁵ Udání Abramova věku podruhé naznačuje, že jde o událost mimořádnou. Upozorňuje na to taktéž změna jmen, jež má připomínat vyvolení člověka Bohem. Ačkoliv byl *Abraham* starý a stále bezdětný, příslib Hospodinův zůstává v platnosti a uskuteční se. Otcovství Abrahamovo se ale netýká pouze jeho tělesného potomstva, nýbrž všech, kteří věrně jednají podle Božích slov.¹⁰⁶

Věk sedmdesát pět let je zralý věk, a to nejen v biblickém kontextu. U Abrahama jde ovšem o něco víc než o pouhou zralost ve stáří – ve svém pokročilém prožívá zcela nové věci a nové zkušenosti. Ačkoli by se mohl dožadovat zaslouženého odpočinku po dlouhém životě, nebo reptat na stařecký věk, je postaven před nečekanou Boží výzvou: rozhoduje se „nastoupit“ do služby a tím přijmout Boží vůli. Přestože by se mohl domnívat, že jeho život s pozitivními prožitky má již za sebou, odpoví kladně a Bůh mu dává nová zaslíbení, která dosud v jeho životě neměla obdoby. Život tohoto člověka není v pokročilém věku bez významu, jeho víra není odtažena na druhou kolej. Je stále důležitá. Díky ní je Abraham s to uvidět Boží jednání, přijmout Boží zaslíbení a současně se stát požehnáním pro druhé. Abraham pro to učinil jednu věc – musel odejít, tzn. opustit kromě své vlastní země, také vlastní pohodlí, zvyky i názory ve prospěch Hospodina a tím radikálně změnit svůj život (srov. Gn 12,1-4). Tím se jeho příběh stal příkladem konverze, která je možná i v pokročilém věku.¹⁰⁷

Ačkoliv je Izákovi oproti Jákobovi věnováno mnohem méně pozornosti, jeho rodokmen zahajuje rozsáhlý cyklus o Jákobovi a rodině, který dále rozvíjí hlavní témata cyklu Abrahamova: Boží vyvolení, teofanie, smlouva, příslib

¹⁰⁴ Terachovci přináleželi k měsíčnímu kultu, což dokládá i samo jméno Terach, jenž byl otcem Abrahama. Jméno pochází ze stejného kořene jako jerach = měsíc (doba) a jaréach, což znamená měsíc (luna), a patrně i důraz na neplodnost Sáraje, jež lze nejspíše řadit mezi kněžky měsíčního kultu. Kněžky některých tříd zachovávaly celibát, jiné mohly žít v manželství, avšak musely zůstat neplodné. (srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 73)

¹⁰⁵ Srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 73.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 90-92.

¹⁰⁷ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Konverze a konvertité. In HANUŠ, Jiří, NOBLE, Ivana et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, s. 84. ISBN 978-80-7325-196-3.

potomstva a země i ustavičné Boží přítomnosti.¹⁰⁸ Izák, podobně jako Abram, resp. Abraham, je konfrontován s trpělivostí a důvěrou v Boží slib: jeho život v pokročilém věku se potýká s tristním problémem bezdětnosti. Text Písma říká, že Izák prosil Hospodina za svou ženu Rebeku, protože byla neplodná. A dále také, že Hospodin jeho prosbu přijal, a Rebeka otěhotněla (srov. Gn 25,21). O věku Izáka se dočteme v souvislosti s informací o narození jeho synů: bylo mu šedesát let (srov. Gn 25,26).

Následný Izákův příběh je výpovědí o tom, že stáří nemusí být jen obdobím moudrých a odvážných činů, ale také údobím slepoty a těžkopádnosti, z něhož je ale i možné se vymanit. Když Izák zestárl, jeho oči vyhasly, takže neviděl. V jeho případě nešlo ani tak o oční vadu, jako o vnímavost srdce. Izák byl pouze schopný rozeznat chlupaté ruce svého syna, nikoliv však Boží zaslíbení a jeho pravého nositele, který o ně stál. Postrádal nejen vnější, ale i vnitřní zrak. Podle zvyku patřilo požehnání prvorozenému, což Izák zřejmě pokládal za rozhodující, ačkoliv Boží zaslíbení a postoj jeho prvorozeného syna Ezaua ukazovaly jinak. Pokrm, který má připravit Ezau není jen pochoutka výborné chuti, nýbrž i to, z čeho může člověk získat citlivost a zkušenost – sešlému Izákovi pravděpodobně záleželo na znovunabytí prozíravosti, kterou mu zrak odepřel.¹⁰⁹ V protikladu tomu stojí Izákova žena Rebeka, která si je vědoma Božího zaslíbení, jež slyší ještě před narozením svých synů (viz Gn 25,23). Výsledkem jejího zásahu je však hrozné etické provinění – zneužití slabosti stáří a na smrt rozdělení bratří. Jak reaguje Izák? Stárnoucí Izák tuší, že je potřeba dát věci do pořádku, nicméně se již netáže po aktuální správnosti svého počínu. V textu Písma čteme, že se Izák roztřásl a zalomcovalo jím zděšení (srov. Gn 27,33). V jeho případě nešlo pouze o úlek nad proradností jeho syna a ženy, sebelítost, výčitky nebo výhrůžky. Nebyla zde ani stopa pokusu prohlásit udělené požehnání za neplatné. Izák naopak podloudně získané požehnání potvrdil (srov. Gn 27,33) a v této prohře poznal pravdu. Sám na sobě zakusil zděšení nad svou vlastní slepotou, nad svou slabostí stáří bez

¹⁰⁸ Srov. BOGNER, V., BROŽ, J. et al. *Pentateuch*, s. 94.

¹⁰⁹ Srov. BÍČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 126.

výčitek, bez vzteku a dal za pravdu Bohu: Boží vyvolení je totiž zcela pod vedením Hospodina navzdory lidským snahám, právům a výpočtům.¹¹⁰

Obširnější cyklus o *Jákobovi*, který patří ve skutečnosti do příběhu Izákova, je uveden příběhem o narození dvojčat. Od Izákova požehnání se odvíjejí užší dějiny Jákobova vyvolení v naplňování zaslíbení daných Abrahamovi. Ačkoliv byl Jákob muž podvádějící, klamný, vlezlý i vytlačující, přesto zůstal Božím miláčkem. Jákobovi bylo zhruba čtyřicet nebo i mnohem víc let, když podváděl. Od tohoto věku se však začíná odehrávat jeho vnitřní proměna. Naproti tomu stojí Ezau se svým tvrdým srdcem. Tento Ezau představuje pouze smyslné potěšení tohoto světa, bez žádného záměru. Prvorozenství zahrnovalo velký duchovní význam a toho si musel být Jákob vědom. Ezauův světský život nebyl vhodný pro přijetí tohoto prvorozenství, a proto Jákob zasahuje.¹¹¹ Wilkerson k tomu říká: „Bůh miluje a žehná lidem typu Jákoba – to je ten, který ví, že má nestálosti a slabosti. Takový totiž je ochotný dát se změnit, mateřsky poznamenat Boží rukou. V takovém je vždy něco, co ho vždy zlomí a donutí vzdát se.“¹¹²

Později i Jákob sám na sobě zakouší podvod. Kající duch nepředchází hladkému životního průběhu. Právě naopak. V Žl 34 Bůh neříká, že zbaví člověka trápení, ale vysvobodí jej z nich. Podobně jako na jiných místech Starého zákona, kde se projevuje lidská slabost a vina, ji i zde Bůh přijímá a proměňuje v dobro, i když za cenu oběti.¹¹³ Wilkerson vyzvedává Jákobovu vytrvalost v modlitbách navzdory útrapám¹¹⁴ – tento pozitivní aspekt stáří přináší plody – jeho radostí se stává syn narozený ve stáří – s ním si hraje, učí ho, považuje jej za moudrého a předává mu znalosti přijaté od starších.¹¹⁵ Tento syn Josef se však stává důvodem Jákobovy největší zkoušky víry: „Sežrala ho divá zvěř!“ (Gn 37,33).

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 129.

¹¹¹ Srov. WILKERSON, David. *Nebezpečí a utrpení kajícího srdce!* [online]. Lindale: World Challenge, 2006 [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.tsculpitseries.org/czech/ts970519.txt>.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Srov. BOGNER, V., BROŽ, J. et al. *Pentateuch*, s. 94-95.

¹¹⁴ Srov. WILKERSON, D. *Nebezpečí a utrpení kajícího srdce!*

¹¹⁵ Srov. *Výklad sidry Vaješev* [online]. Holešov: Olam, Společnost Judaica. [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/sidry5766/beresit/vajesev.pdf>, s. 1.

Ve svém pokročilém stáří přichází do Egypta, kde se setkává s faraónem. Otázka po věku Jáкова naznačuje faraónovo uznání Jákovovi osobnosti. Má za sebou minulost, v níž každý den byl stupněm na cestě vzhůru k vlastnímu posvěcení – v souženích a zlých dnech naplňoval dílo.¹¹⁶ V tomto smyslu je třeba chápat i slova Žl 90 o umění počítat léta a dosažení moudrosti srdce.¹¹⁷ Touto moudrostí je naplněna Jákovova odpověď – s příznačnou skromností rozlišuje dny svého putování – soužení, zkoušky, naděje – a dny, v nichž naplňoval poslání, k němuž byl svým původem a přesvědčením povolán.¹¹⁸ Přes nesčetné osobní a rodinné problémy se dožívá vysokého věku, aby uviděl své símě rozmnožené a prospívající – počátky velkého národa. Skrze dramatické příběhy, které vyúsťují v obnově svazku, se Jákob stává představitelem moudrého, úspěšného a odvážného člověka, muže poslušného víry a věrnosti vůči Hospodinu, a symbolem důvěry v Boží slovo až do stáří. Na něm jako na starostlivém otci i prarodiči spočívá Boží požehnání a toto požehnání zprostředkovává dál následným generacím.¹¹⁹

Také v knize **Exodus** objevíme výraznou postavu, jejíž činy jsou ve velké míře spjaty s pokročilým věkem. Kniha Exodus, tj. Vyjití se koncentruje především na vyjití – vysvobození Izraelitů z jejich otroctví v Egyptě pod vedením Mojžíšovým. Tato událost zůstává v paměti vyvoleného národa jako největší Boží čin a je rovněž propojena s vyhlášením Zákona a uzavřením smlouvy na Sinaji. Kniha vznikala nepochybně v delším časovém období a proces jejího utváření byl značně složitý. Podle Zengera jde o tzv. jeruzalémské dějepisné dílo z doby královské, nejspíš 7. století př. n. l.¹²⁰ Ačkoli kniha obsahuje mnohem starší tradice, je nutné předpokládat, že dostala konečnou podobu až po exilu, tedy nejdříve v 5. století před Kristem. Text knihy sestává z řady literárních žánrů, včetně vyprávění, zákona a poezie. Základní žánrovou rovinou je prorocká a teologická historie. Záměrem Exodu je

¹¹⁶ „Dnů mého putování je sto třicet let. Léta mého života byla nečetná a zlá, nedosáhla let života mých otců za dnů jejich putování“ (Gn 47,9).

¹¹⁷ „Nauč nás počítat naše dny, ať získáme moudrost srdce“ (Žl 90,12).

¹¹⁸ Srov. *Výklad sidry Vajigaš* [online]. [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/sidry5763/bereshit/vyklady/vajigas.html>.

¹¹⁹ Srov. BOGNER, V., BROŽ, J. et al. *Pentateuch*, s. 95.

¹²⁰ Srov. ZENGER, Erich. *Das Buch Exodus. Geistliche Schriftlesung*. Leipzig: St. Benno-Verlag, 1978, s. 17. ISBN neuvedeno.

informovat o velkých Božích činech v minulosti. Exodus se od mnohých jiných historických knih Bible poněkud liší rolí, jež v ní hraje Zákon. Tento Zákon není přívěskem či odlišnou částí knihy, ale je součástí dějin spásy (viz níže).¹²¹ Za duchovního otce Pentateuchu (nikoliv autora), a tedy i Exodu lze označit Mojžíše jako osobu, která rozhodujícím vlivem zasáhla do dramatických počátků Izraele.¹²²

Teologický význam knihy nutno spatřovat v uskutečňování Božího plánu s lidstvem prostřednictvím vyvoleného národa, a to i přes lidský vzdor. Hospodin účinně zasahuje do dějin – staví se na stranu utiskovaných jako jejich zachránce. Vysvobození Izraele z egyptského otroctví je ale také paradigmatickým všem pozdějších osvobození – nejpodstatnějším z nich je vysvobození z otroctví hříchu ke svobodě dětí Božích. Toto vysvobození se uskutečnilo ve vrcholu a středu celých dějin spásy – ve smrti a vzkříšení Ježíše Krista.¹²³

„Tak v jednom smyslu Kristus během své pozemské služby naplnil exodus. V jiném smyslu dnes křesťané prožívají život jako putování pouští a očekávají budoucí odpočívání, které nastane na konci Exodu (Žd 3,7-4,13), totiž vstup do zaslíbené země (nebe).“¹²⁴

Úvod Exodu věnuje pozornost rozrostlému Jákobovu rodu v Egyptě a znovu vyjmenovává jeho syny (srov. Gn 46,8-27), jejichž jména ponese jednotlivé izraelské kmeny. Tím má být vytvořena spojnice mezi Gn a Ex, ale v dalším vyprávění nepůjde o jednotlivá izraelská pokolení. Půjde o Izrael jako celek blíže nevyhraněný. V centru pozornosti stojí určitá biblická zvěst o Božím lidu jako kolektivu s jasným vymezením víry v Hospodina, který svůj lid vyvolil ke zvláštním úkolům. Do tohoto běhu izraelských dějin vstupuje po vyhlazovacím dekretu faraónovu (Ex 1,22) prorok *Mojžíš*, který podle slov Písma nemá v Izraeli sobě rovného (Dt 34,10nn).¹²⁵ O výjimečnosti Mojžíše hovoří Bible již v souvislosti s jeho dětstvím – chlapec je obdařen zvláštním půvabem, doslovně dobrotou – nejedná se zde přitom pouze o tělesnou krásu,

¹²¹ Srov. DILLARD, B. Raymond et al. *Úvod do Starého zákona*. Praha: Návrat domů, 2011, s. 58. ISBN 978-80-7255-244-3.

¹²² Srov. BOGNER, Václav, BROŽ, Jaroslav et al. *Pentateuch*, s. 166-167.

¹²³ Srov. tamtéž.

¹²⁴ DILLARD, B., R. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 60.

¹²⁵ Srov. LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*, s. 238.

nýbrž o ojedinečnost, která je znamením zvláštní Boží milosti a vyvolenosti.¹²⁶ Zápal pro spravedlnost se objevuje u Mojžíše již v mladém dospělém věku, ale je nepochopený a neuznaný. Přes toto nepochopení si v něm Bůh připravuje zachránce a formovatele svého lidu. Své osvoboditelské dílo Hospodin začíná skrze něj konat až v jeho pokročilém věku.¹²⁷ Poklidný Mojžíšův život u midjánského kněze Jitra náhle přerušuje Boží zjevení na hoře Chorébu – Hospodin, který „přebývá v hořícím keři“ chystá pro Mojžíše nevšední poslání. Mojžíš se svěřeného poslání zalekne – je překvapující, že se nepoddává a neuposlechne, ačkoliv je ujištěn o Boží přítomnosti a ochraně. Žádá znát Boží jméno, které obdrží, dokonce i s výkladem „Jsem, který jsem“, jenž lze pochopit jako ujištění o bezpodmínečné Boží přítomnosti vždy a všude s eschatologickým výhledem „Budu, který budu“. Následně je Mojžíšovi úkol upřesněn.¹²⁸

Tato perioda od osmdesátého roku Mojžíšova života představuje zdoluhavý příběh putování pouští a zkoušek. Mojžíšovým cílem je práh země zaslíbené – jde o cíl, pro který byl vyvolen a jeví se jako paradox, že do ní nevstoupí(!) (Dt 31,2). V poslední periodě svého života Mojžíš poznává, že přišel jeho čas a není schopen vést lid. Svoji abdikaci zdůvodňuje věkem a především Božím soudem nad sebou (srov. Nm 20,12). Oznámení naplnění Mojžíšových dnů Bohem je projevem zvláštní přízně i zvláštního záměru. Mojžíš tak bude nejenom moci předat svůj úřad svému nástupci, ale dát také požehnání lidu. Slova, která ujišťují o Božím vedení poukazují na dílo, které je závislé na Hospodinu. Mojžíš tak nepochybuje o nastávající generaci (srov. Dt 31,6). Je svobodný ve vztahu ke svému odchodu a neopomíjí podpořit svého nástupce – Boží věc bude pokračovat i bez něho. Je pozoruhodné sledovat Mojžíšovu smrt v osamění na hoře Nebo – Mojžíš umírá v poslušnosti, nereptá. Nakonec spatřuje zemi zaslíbenou, což patřilo k právnímu aktu, kterým se provádělo přisvojení krajiny (srov. Gn 13,14 nn), ale nevstupuje do ní. Musí se

¹²⁶ „Nikdy však již v Izraeli nepovstal prorok jako Mojžíš, jemuž by se dal Hospodin poznat tváří v tvář... A dal z něho vzejít muži milosrdnému, který získal milost v očích všech lidí a Bohem i lidmi byl milován, Mojžíšovi, jehož památka je požehnaná. Ve slávě ho postavil na roveň svatým a učinil ho mocným, že se ho nepřátelé báli“ (srov. Dt 34,10; Sir 45,1-2).

¹²⁷ „Mojžíšovi bylo osmdesát let“ (Ex 7,7).

¹²⁸ Srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 209-217.

smířit s vinou svého lidu (Nm 20,10nn), a odpustit. Tím se podobá Ježíši Kristu.¹²⁹

Jak jsme mohli poznat v předešlých řádcích, Mojžíšův příběh lze vnímat jako obraz čtyř fází života, kterými člověk prochází až do svého stáří. Každé toto období má přitom svůj specifický úkol. Ačkoliv Mojžíš prodělal mnoho životních zkoušek a nakonec ani nevstoupil do země zaslíbené, nestal se z něho zatrpklý stařec, ale starý muž sytý svých dní a ten, kdo žehnal (Dt 33). U Mojžíše je pozoruhodná jeho svěžest stáří a jasný zrak (Dt 34,7), tj. plná síla ducha i těla.¹³⁰ Takovýto pozitivní aspekt je znakem mimořádné Boží přízně – Mojžíš dostává od Pána tolik síly, kolik jí potřebuje ke splnění svého poslání. Zároveň je v textu Bible řečeno, že vychoval Jozueho, který byl plný moudrosti, protože Mojžíš na něho položil své ruce (srov. Dt 34,9). Zdrojem jeho autority byla skutečnost poznání Boha ve stáří, nikoliv výkonnost. Z Mojžíšova příkladu bychom mohli vyvodit následující hlavní aspekty stáří: odpuštění, žehnání, povzbuzení pro nastupující generaci a modlitba se za ty, kdo přebírají úkoly starých s přesvědčením, že je to tak dobře.

3.2.3.2 Zástupce „seniorů“ z doby královské

Knihy Královské, které zahrnují zprávy o dějinách Izraele, se vyznačují stejnými teologickými tématy a stejným slovníkem jako kniha Jozue až knihy Samuelovy. Proto je třeba pokládat tyto knihy spolu s Královskými za jednotné literární dílo. Knihy Královské jsou anonymním dílem. Autor resp. redaktor, který žil pravděpodobně v době exilu (586-539 před Kristem)¹³¹ a pocházel zřejmě z kněžských kruhů, se v knize soustřeďuje výlučně na náboženskou stránku – tj. jeruzalémský chrám, jeho vybavení a kult, deuteronomickou reformu a její úsilí o čistý monoteismus. Zprávy o jednotlivých kráľích mají následující schéma: synchronizace s druhým královstvím, kráľův věk na začátku vlády, délka jeho vlády, jméno jeho matky, náboženské zhodnocení jeho vlády, odkaz

¹²⁹ Srov. LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*, s. 239.

¹³⁰ Srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 588.

¹³¹ Srov. DILLARD, B., R. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 142; s. 151.

na prameny, smrt a pohřeb krále a jméno jeho nástupce.¹³²

Tématiku pohledu na stáří v době královské můžeme exemplárně sledovat v příběhu krále Davida. Úvod ke knihám Královským mluví o Davidově sešlém fyzickém stavu způsobeném stářím. Důvodem je patrně zdůraznění potřeby nalézt vhodného krále nástupce. Ztráta životních sil krále znamenala přímou hrozbu pro lid – podle starověkých názorů byl na králi závislý osud lidu, jemuž vládl, plodivost půdy a celkový blahobyt.¹³³ Starý David zřejmě trpěl poruchami krevního oběhu¹³⁴ – ani pod pokrývkami se nemohl zahřát. Jeho služební situaci řeší tím, že přivedou ke králi mladou dívku, která Davida opatruje a obsluhuje ho. Zda-li se zahřál či nikoliv, se v textu Písma již nedočteme (srov. 1 Král 1,1-4).

Podobně jako Izák, ani David je ve slabosti svého stáří postaven před spiknutí a lži. Přestože je zneužito jeho omezenosti stáří, přestože má problémy sám se sebou, dokáže se ještě rozhodnout, dávat příkazy a zajistit korunovaci svého syna Šalamouna. Příběh Davidův, jenž je tak úzce spjat se stářím, je znakem toho, že starý člověk je milý Bohu, i když jej okolí považuje za téměř bezcenného. Starý člověk po vzoru krále Davida má sice starosti o svoji budoucnost, ale neshromažďuje pro ni svůj majetek. Spíše se stará o budoucnost svých dětí. Ještě stále má možnost vyjádřit svůj názor, který ušetří budoucí generace zlých věcí. Samozřejmě to neznamená, že starý člověk je bez chyb. Nicméně pokud se postaví proti zlu a vzchopí se, pak začne vydávat ovoce lásky a spravedlnosti, tak jako výrazná postava izraelských dějin, král David.

¹³² Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do knih Starého zákona*.

¹³³ Srov. BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 323. ISBN 80-7192-154-8.

¹³⁴ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 267.

3.2.3.3 Hlavní protagonisté stáří v biblických knihách pozdního židovství

Poslední dva protagonisty, o nichž se dozvídáme v knihách pozdního židovství (Job a Tobiáš), nemůžeme patrně řadit mezi historické postavy. Jejich příběhy nicméně odhalují biblický pohled na stáří tehdejší doby.

Kniha Job bývá prezentována jako kniha utrpení, nebo lépe jako kniha, která se táže po jeho smyslu. Jelikož každý člověk prožívá nějaké soužení, vzbuzuje velkou pozornost ještě dnes. Kniha nevznikla najednou. Vznikala pravděpodobně delší dobu v průběhu 5. až 3. století před Kristem, a je dílem několika autorů.¹³⁵

V hebrejském kánonu patří kniha Job mezi tzv. Spisy. V křesťanských Biblích je řazena mezi tzv. knihy naučné.¹³⁶ Teologicky závažnou otázkou knihy je otázka po utrpení nevinného člověka, nicméně otázka dotýkající se moudrosti („kdo je moudrý“) získává při rozvíjení zápletky příběhu přednost. Přestože si moudrost nárokují v podstatě všechny postavy v této knize, teprve až v jejím závěru promlouvá Bůh, aby na zmíněnou otázku odpověděl. Bůh sám je zdrojem moudrosti a on ji také rozděluje tam, kde uzná za vhodné. Odpověď člověka je proto podřízenost Hospodinu a pokání (srov. Job 42,5.6).¹³⁷

Hlavní protagonistou celého příběhu je *Job*, ale také jeho přátelé. Podstatnou část knihy tvoří rozhovory Joba s jeho přáteli, kteří se snaží vysvětlit podstatu jeho utrpení. V tehdejší chápání platila souvislost mezi jednáním člověka a jeho údělem. Tohoto dogmatu nebo lépe paradigmatu se přidržují Jobovi přátelé, kteří se snaží jeho trpení porozumět, nicméně v očích Hospodina neuspějí. Podle Ryškové je kniha Job pokusem o relativizaci tohoto pojetí. Pokouší se vykročit ze starých souřadnic a objasnit utrpení spravedlivého člověka jako „nespravedlivé“. Není to však Bůh, kdo si přeje jakékoliv omezení člověka a tedy i nemoc. Job je postaven před zásadní životní

¹³⁵ Srov. WHITE, Markus. *Hiob/Hiobbuch*. [online], Bibelwissenschaft.de – Das wissenschaftliche Bibelportal der Deutschen Bibelgesellschaft, 2007, [cit. 2013-12-10]. Dostupné na: <http://www.bibelwissenschaft.de/wibilex/das-bibelllexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/hiob-hiobbuch-3/ch/cad3cfdcdbeac5d65a068fd566c6f4ac/>.

¹³⁶ Srov. BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu III. Knihy naučné*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 17. ISBN 80-7192-240-4.

¹³⁷ Srov. DILLARD, B., R. et al. *Úvod do Starého zákona*, s. 197.

rozhodnutí: zvolit věrnost nebo vzpuru proti Hospodinovi. Hospodin dává Jobovi za pravdu: objasnit utrpení je nad lidské možnosti. Člověk ho ale může v jeho nesrozumitelnosti přijmout. Přestože Jobův „problém“ zůstává nedořešen z lidské logiky, je však „vyřešen“ jeho prostor setkání s Bohem¹³⁸ – Job Hospodina poznává a nakonec je obdařen dlouhým a smysluplným životem a umírá „stár a sytý dnů“ (Job 42,17).

V příběhu této postavy poznáváme dvě strany, kterých se jeho problém více či méně týká. Na jedné straně stojí Job, který se ptá po smyslu utrpení. Taková otázka je velmi blízká stáří. Ani Job, ani starý člověk však nedostává jinou odpověď než tu, která vyúsťuje v existencionální setkání – poznání Hospodina. Na druhé straně stojí Jobovi přátelé, kteří jsou sice znalí Písma, ale jak vidno, s touto jejich znalostí automaticky moudrost nepřichází. V jejich životě chybělo skutečné poznání Boha. Jobův příběh dává zřetelně najevo, že zdraví a další požitky života nejsou darem za dobré chování. Přestože se Jobovi přátelé ne málo zajímali o jeho životní osud a jejich snahou rozhodně bylo Jobovi pomoc, nakonec ale Job sám uspěje – zůstává věrný Bohu a Bůh ho štědře odmění (srov. Job 42,12-17).

Anonymní deuterokanonická kniha Tobiáš (v LXX také Tóbit) sepsaná pravděpodobně v helénské době někdy kolem roku 200 před Kristem,¹³⁹ je vzorovou ukázkou biblické literatury, která předkládá příklady věrných Hospodinových vyznavačů v době babylónského zajetí s cílem posilovat Židy žijící v diaspoře obklopené pohanským prostředím, nepochopením a nepřátelstvím.¹⁴⁰ Kniha konkrétně vypráví o těžkých zkouškách židovské rodiny deportované ze severního království do Ninive během asyrské invaze v 8. století a zbožnosti a dobrotě jejího hlavního protagonisty *Tóbity*.¹⁴¹ Čtenáři žijícímu v diaspoře kniha Tobiáš nezatajuje skutečnost o věrnosti víře otců, která se „bude muset osvědčovat také stálostí v utrpení ... nezastírá mu skutečnost, že Boží cesty budou často docela jiné nežli jeho přání. Zůstane-li

¹³⁸ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Ježíš a nemoc*, s. 1-2.

¹³⁹ Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do knih Starého zákona* [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_1.html.

¹⁴⁰ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*, s. 20.

¹⁴¹ Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do knih Starého zákona*.

však Bohu věren, okusí nakonec Boží věrnost, byť i pod křížem.“¹⁴² Povzbudivé a poučné vyprávění se však nikterak nedrží přesných historických skutečností – lze například objevit nesrovnalosti s uváděním asyrského krále. Nicméně je patrný úmysl vypravěče, který umísťuje děj svého příběhu do „dávné minulosti“ – bližší datování událostí pro něho není podstatné, důležité je vnímat úmysl posilující víru v Hospodinovo svrchované vedení každého, kdo se k němu utíká, a ukázat jej na příkladu Tóbita, jehož Hospodin neopouští, i když dopustí bolest nebo zkoušky.¹⁴³

Tóbit je především představitelem člověka, který se stará o druhé. V knize na to sám poukazuje, když se od 3. verše ujímá slova a hovoří o své věrnosti Božímu zákonu a finanční podpoře vdov a sirotků. U toho ovšem jeho skutky milosrdenství nekončí. Tóbit dále poskytuje poslední služby zavražděným tím, že je řádně pohřbívá. Nicméně ani on, obdobně jako jiní zmiňovaní protagonisté, není uchráněn zkoušky, která z nenadání převrátí jeho neúnavné nasazování pro druhé. Nyní bude muset prokázat neúnavnost snášení slepoty a vlastní závislost na druhých. V tomto utrpení však více než u lidí hledá útočiště u Boha. V textu bychom nenalezli náznaky reptání nebo bouření se proti Bohu. Přesto Tóbit prosí o smrt, v níž vidí své vykoupení.¹⁴⁴ Tóbit očekával smrt, namísto ní přichází rozhodující zásah Božího anděla a Tóbitovo uzdravení.

V Tóbitově příběhu si lze povšimnout jeho tří hlavních životních priorit: víra, pomoc, odevzdání. Stařec Tóbit si uchoval svoji víru přes těžké časy v zajetí. Jeho entuziasmus v nasazení pro druhé je přerušen tragickou událostí, kterou nečekal. Tóbit v tomto ohledu jakoby ztrácí sílu – přestože důvěřuje Bohu i nadále, touží zemřít. Situace se jeví jako bezvýchodná. Šlo o stařeckou depresi? Deprese ve stáří vzniká často z neaktivity, která nenapomáhá k sebeidentifikaci. V Tóbitově případě by však mohla představovat tunel, který pomáhá životu nalézt nový základ.¹⁴⁵ Staré hodnoty zanikají, nastupují nové. Tóbit je najednou odkázán na druhé a musí přijmou vlastní hranice ve stáří.

¹⁴² BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*, s. 20.

¹⁴³ Srov. tamtéž, s. 21.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 26-28.

¹⁴⁵ Srov. GRŮN, Anselm. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 95. ISBN 978-80-7195-316-6.

Jeho příběh nicméně prezentuje stáří, které „vychází za sebe“, vstupuje do prostoru transcendence a rozšiřuje hranice vlastního já do nadosobna. V této transcendenci se člověk vzdává křečovitě závislosti na vlastním egu a pouští se do něčeho většího než je on sám.¹⁴⁶

Mezi skutečnosti pozdního starozákonního židovství patří bezesporu hnutí spojené s povstáním Makabejců, které je popsáno v deuterokanonických Makabejských knihách, přičemž druhá kniha Makabejská, která tvoří samostatný spis částečně se kryjící s první stejnojmennou knihou, i když není jejím pokračováním.¹⁴⁷ Obě knihy vyprávějí o boji Židů proti seleukovským vládcům za náboženskou a politickou svobodu. Název knih pochází od příjmení (makkabi = kladivo) daného hlavnímu hrdinovi Judovi. Druhá kniha začíná před nástupem Antiocha Epifana a končí smrtí Judy Makabejské a zahrnuje období zhruba 15 let. Vznik lze datovat nejspíše do 1. poloviny 1. století před Kristem. Styl knihy se vyznačuje kazatelskou rétorikou typickou pro helénistickou literaturu. Autor ji vydává za stručné shrnutí pětisvazkového díla Jásona z Kyrény; jeho záměr je především pedagogický (snaha vychovávat). Kniha je určena Židům alexandrijské diaspory s úmyslem probudit v nich solidaritu se spolubratry v Jeruzalémě. Autorovi leží na srdci především osud chrámu jako centra náboženského života podle Zákona. Náboženský zájem odsouvá do pozadí zájem striktně historický – kniha vyzvedá hrdinský příklad mučedníků pro věrnost Zákonu (Eleazar a sedm bratří).¹⁴⁸ Pro 2 Mak je příznačná víra v zázračné zásahy Boží a zákonická zbožnost věřících, která necouvne ani před mučednickou smrtí.¹⁴⁹ Kniha se vyznačuje věroučně významnými a ve Starém zákoně ojedinělými výpověďmi o vzkříšení z mrtvých, odplatě po smrti i o modlitbě za zemřelé.¹⁵⁰

Jedním z hlavních protagonistů věrných Zákonu je jeho znalec *Eleazar* (srov. 2 Mak 6,18-31), vážený a všemi uctívaný stařec, jenž dosáhl věku devadesáti let. Příběh Eleazara je zasazen do období vlády Seleukovců, jež chtěli využít jeho příkladu k přijetí pohanských zvyků Židy, k němuž byl

¹⁴⁶ Srov. tamtéž., s. 114.

¹⁴⁷ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 278. ISBN 80-7192-150-5.

¹⁴⁸ Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do knih Starého zákona*.

¹⁴⁹ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*, s. 278.

¹⁵⁰ Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do knih Starého zákona*.

nabádán¹⁵¹ a jenž ve své podstatě představoval nevěrnost a odpadnutí od víry.¹⁵² Přestože dostal radu jak záležitost obejít, Zákon nepřestoupil.¹⁵³ Svoji oddanost vůči Božímu zákonu realizoval věností největší – vstupem na popraviště.

Jeví se téměř jako paradoxní, že celý problém se točí kolem vepřového masa, které Mojžíšův zákon zakazoval všem Židům. Avšak pouze zdánlivě jde o pozření tohoto masa. Především jde o lásku k Bohu, která spočívá v poslušnosti vůči jeho příkazům. To ovšem evidentně nepochopili lidé, kteří vedli Eleazarův proces a považovali se za jeho přátele – stařec si přece jen mohl život zachránit chytrostí nebo lépe klamem. Tato chytrost však stojí v protikladu moudrosti stáří. Eleazar uvažuje správně a zanechává tak kladný příklad lidské důstojnosti a vnitřní svobody. Eleazarovo stáří, jak je popsáno v úvodu příběhu, je provázeno krásným vzhledem (srov. 2 Mak 6,18). To znamená, že pokročilý věk nemusí nutně znamenat ztrátu krásy – krása starého člověka nespočívá v pružném těle, ale v kráse duše, která se projevuje ve vizáži a v chování. Tuto krásu získávají ti, kteří jsou krásní svým charakterem. Mladí lidé mohou být zdánlivě krásní i bez charakteru, avšak staří lidé jsou krásní pouze tehdy, pokud se rozvinul jejich charakter. Krásný charakter je ovocem poslušnosti vůči Bohu a jeho příkazům. Tím Eleazar zanechal příklad mladé generaci, na níž mu evidentně záleželo (srov. 2 Mak 6,24-28).

¹⁵¹ Pozření vepřového masa, pro Židy „nečistého“.

¹⁵² Srov. RAVASI, Gianfranco. *Biblické postavy: liturgický rok s osobnostmi Bible*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 192. ISBN 978-80-7195-188-9.

¹⁵³ Srov. BÍČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*, s. 295-296.

3.2.3.4 Dvojice postav v evangeliu podle Lukáše

Podobně jako ve starozákonních, také v novozákonních knihách, zejména v evangeliích, vystupují postavy vyššího věku, jejichž životní role je navíc přímo spjata s postavou Ježíše Nazaretského. Příběhy těchto biblických postav jsou u Lukáše¹⁵⁴ zakomponovány do vyprávění o životě a smrti proroka Ježíše z Nazareta, o němž se poznává a věří, že je Mesiáš, Syn Boží. Dílo bylo sepsáno někdy okolo roku 80 po Kristu. Tradice rané církve přisuzuje autorství evangelia jistému Lukášovi (srov. Ko 4,14),¹⁵⁵ jehož patrističtí autoři ztotožňují s Pavlovým společníkem (srov. Flm 24; Kol 4,14; 2 Tim 4,11).¹⁵⁶ Vlastnímu příběhu předchází predehra, v níž se odehrávají události spjaté s Ježíšovým dětstvím (viz níže). V podstatě až veršem 4,14 začíná hlavní část díla. Literárně kritické srovnání synoptických evangelií ukazuje, že kromě Markova evangelia používal Lukáš ještě pramen Q a své vlastní prameny písemné i ústní tradice, k nimž patřily zejména právě příběhy z dětství. Autor Lukášova evangelia se jako vzdělaný helénský spisovatel s vytříbenou řečtinou obrací na církevní i necírkevní veřejnost (myslí na adresáty jak pohanské, tak pohanokřesťanské).¹⁵⁷ Téma svého díla uvádí do souvislosti světové politiky a dějin římského impéria (Tiberius) a interpretuje kající hnutí Jana Křtitele jako signál a časově předcházející odkaz na Ježíše z Nazareta. Záměr evangelisty je výslovně teologický a eklesiologický – jak ostatně přiznává ve své předmluvě (Lk 1,1-4). Hlavním úmyslem sepsání nového evangelia je reakce na požadavky církve jeho doby vyžadující nejenom nové kritické přezkoumání

¹⁵⁴ Podle starocírkevní tradice (antimarkionovský Prolog, Jeroným) napsal Lukáš své evangelium v Achaji, kde také ve věku 84 let zemřel (srov. MÜLLER, Paul-Gerhard. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 19. ISBN 80-7192-261-7).

¹⁵⁵ Teologické akcenty napovídají, že šlo o vzdělaného křesťana z pohanství, jenž nemá osobní zkušenosti s Palestinou, vyhýbá se hebrejsko-aramejským výrazům a je určován pohanským vzděláním a literaturou (prooemium). Má k dispozici Septuagintu, LXX. (srov. MÜLLER, P.-G. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*, s. 20).

¹⁵⁶ Srov. JOHNSON, Luke Timothy et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 13. ISBN 80-7192-560-8.

¹⁵⁷ „I přímý adresát, 'vznešený Teofil', svým jménem ukazuje k pohanokřesťanskému prostředí. Věnování Teofilovi však přesahuje rámec jeho osoby a adresuje dílo vlastně celé církvi této epochy (a nejen této); i za hranicemi církve má nové Lukášovo dílo uvést ve známost evangelium Ježíše Krista a najít příznivce i následovníky.“ (MÜLLER, P.-G. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*, s. 19).

tradice o Ježíšovi, nýbrž i nové shromáždění doposud nezhodnoceného ústně i písemně tradovaného materiálu i nového uspořádání látky za účelem misijního a pastoračního působení církve. Lukáš ve své christologii prezentuje Ježíše jako zachránce chudých, zbědovaných, pohrdaných, nemocných, vyvržených i hříšníků (viz Lk 19,10, 1,53; 4,18; 6,20n; 14,12); v eklesiologii zařazuje církev do trojdílných dějin spásy: doby Izraele, doby Ježíšovy, doby církve – církev následuje Ježíše do budoucnosti Boží spásy.¹⁵⁸

V úvodu evangelia Lukáš představuje židovského kněze *Zachariáše* a jeho ženu *Alžbětu*, o nichž výslovně říká, že byli pokročilého věku (srov. Lk 1,7). Přestože jejich život byl spravedlivý¹⁵⁹ a bezúhonný, potýkal se závažným problémem bezdětnosti, což se v izraelské společnosti považovalo téměř za prokletí.¹⁶⁰ Bezdětnost ovšem nemohla být trestem Božím, protože oba byli přísně věrní Zákonu a z kultovního hlediska žili před Bohem bezvadně (srov. Gn 16,4.11; 29,32; 30,1; 1 S 1,5-7). Udání věku Zachariáše a Alžběty zdůrazňuje dva důležité momenty: lidskou beznaděj a zázrak božského zásahu.¹⁶¹

Zachariáš je o Božím zásahu informován andělem, který slibuje, že budou mít dítě. Na cestě k této plodnosti ovšem musí projít krizí víry. Protože odmítá uvěřit, náhle oněmí. Nastává u něho fáze zmlknutí. Zachariáš, ani Alžběta fakticky spíše nedoufali v narození svého syna. Starý člověk může být čekáním unaven a poddat se zvyku, že již není možné věci změnit. Není divu, že Zachariáše Boží slovo nenechává v poklidu. Aby ve stáří mohlo něco nového nastat, je třeba ztišení, v němž Bůh začíná působit a proměňovat člověka. Jeho úlohou je, aby se naučil věřit v plody Božího příslibení. V celém příběhu můžeme vypozařovat význam a účinnost modlitby starého člověka (srov. Lk 1,13) a svědectví o Božím činu (srov. Lk 1,64). Lukáš zdůrazňuje, že po otěhotnění zůstává Alžběta ještě pět měsíců v ústraní, aby naznačil tajemství

¹⁵⁸ Srov. MÜLLER, P.-G. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*, s. 11-20.

¹⁵⁹ Spravedliví před Bohem – jedná se o jeden z četných semitismů – všechny Lukášovy postavy „v příbězích z dětství“ mají onu prostou zbožnost, která je slučitelná s výrazem „Hospodinovi chudí“ (Sof 3,12-13). Jejich víra jim dovoluje otevřít se Božímu zjevení (viz Lk 1,18; Řím 4,19). Spravedliví jsou rovněž ti, kdo se modlí, a jejich modlitba je vyslyšena. (viz např. Sk 1,14 a zvláště Lk 18,7-8). (srov. JOHNSON, L. T. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Lukáše*, s. 53).

¹⁶⁰ Srov. RAVASI, G. *Biblické postavy: liturgický rok s osobnostmi Bible*, s. 126.

¹⁶¹ Srov. JOHNSON, L. T. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Lukáše*, s. 53.

Božího vykupitelského působení a zároveň připravil zveřejnění tohoto působení ve chvalozpěvu Benedictus,¹⁶² v němž Zachariáš chápe Boží zásah jako významný nejen pro jeho život, ale i pro celý národ.¹⁶³

Ačkoli se stáří mnohdy vyznačuje různými omezeními, jak jsme ostatně již poznali, příběh Zachariáše a Alžběty je novým a současně potvrzujícím svědectvím o tom, že Boží moc se projevuje i v tomto životní období (srov. 1 Kor 1,27-29). A co víc. V křehkosti pokročilého věku vystavenému neplodnosti se dokonce uskutečňuje záměr Boží spásy: z neplodného lůna Alžběty a starce Zachariáše se rodí předchůdce Kristův Jan Křtitel. Přestože v jejich příběhu stáří nabírá rysy slabosti, není obdobím méněcennosti či nepotřebnosti, ale má stále důvod považovat se za nástroj spásy (srov. Ž 91,16).¹⁶⁴

Nadcházející cyklus vyprávění vypovídá přímo o Ježíšovi ve svědectvích Simeona a Anny, s nimiž se setkává Marie a Josef v Jeruzalémském chrámě, když přinášejí dítě Ježíše k zasvěcení Hospodinu (srov. Lk 2,22-25). Přestože Písmo přímo neuvádí věk *Simeona*, ani neříká, je-li starší osobou (viz Lk 2,25-35), určité náznaky věku nebo lépe životního období však můžeme z evangelního textu vypožorovat. Za prvé, Simeonovi bylo Duchem svatým předpověděno, že neužije smrti, dokud nespatří Mesiáše (srov. Lk 2,26), za druhé, z evangelia víme, že „očekával potěšení Izraele a Duch svatý byl s ním.“ (Lk 2,25) a za třetí, Pán ho ze života pravděpodobně dlouhého již povolává k sobě (srov. Lk 2,29). Simeon je v textu Písma popisován jako spravedlivý a zbožný muž, který očekává záchranu Izraele. Spravedlivý znamená, že je vyrovnaný se sebou, se svým životem i s okolím, že vůči svému okolí jedná spravedlivě. Zbožný znamená, že bere Boha vážně a je na něj orientován celým svým bytím. Člověk, který očekává tuto útěchu, může v klidu stárnout.¹⁶⁵ V textu se dále uvádí, že je za setkáním v chrámě veden Duchem svatým. Simeon je tímto Duchem naplněn – je celým svým životem upnut na Boha, a Duch Boží mu umožňuje poznat zachránce, na kterého čeká. Toto naplnění

¹⁶² Srov. MÜLLER, P.-G. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*, s. 30. Tento chvalozpěv byl pravděpodobně součástí prvotní křesťanské modlitby a ještě dnes je součástí denní modlitby církve (srov. RAVASI, G. *Biblické postavy: liturgický rok s osobnostmi Bible*, s. 242).

¹⁶³ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 15-16.

¹⁶⁴ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 10-11.

¹⁶⁵ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 17.

Duchem souvisí ještě s jedním typickým znakem stáří – moudrostí. Stařec v ní poznává tajemství Ježíše Krista, a veřejně proklamuje víru v něho. Svědectví o víře je vůbec jedním z nejdůležitějších úkolů starých lidí – ukazovat světlo, vidět hlouběji, vidět podstatu věci. Stařec Simeon je ale nejen představitelem člověka, který svědčí o Vykupiteli nadcházejícím generacím, nýbrž také tím, kdo ukazuje, že celkový smysl stáří je být sám vzorem a stávat se požehnáním pro druhé. To Simeon ukázal zvláště v okamžiku, kdy žehnal rodičům dítěte Ježíše.¹⁶⁶ Vždyť „od starých lidí, kteří došli moudrosti, se rozlévá požehnání do světa. Svým bytím odkazují na Boha, který žehná našemu životu a rozličným způsobem ho činí plodným.“¹⁶⁷

Pro Lukáše je typické spojovat mužské a ženské postavy do dvojic. K dítěti Ježíši přistupuje v chrámu rovněž prorokyně a vdova *Anna*, která ve svém svědectví vlastně nepřidává nic více než že Simeonovo proroctví potvrzuje. Evangelium nejprve uvádí, že byla pokročilého věku, poté výpověď o věku konkretizuje (84 let).¹⁶⁸ Její poslání spočívalo v chrámové službě Hospodinu skrze vytrvalé modlitby a posty. Proto ji lze řadit mezi „ideální vdovy“ (srov. 1 Tim 5,5). Význam jejího poslání tedy nutno spatřovat především v zástupné modlitbě za společenství (vdova se nemodlí jen za sebe) a v předávání svědectví o dítěti, když o jeho mesiášském a vykupitelském úkolu mluví ke „všem“ (Lk 2,38). Tímto svědectvím promlouvá k lidem očekávajícím vykoupění, a ukazuje, jak prožít život s užitkem – v osvobození od vnitřních tlaků a závislostí.¹⁶⁹

Z výše uvedeného se můžeme pokusit rekapitulovat ideální znaky starého člověka:

a) *Víra*. Život starce je veden Duchem svatým (a tento Duch na něm spočívá). Život staré ženy je zcela koncentrován na Boha. Proto jsou tyto postavy schopny vnímat jemné pokyny Ducha svatého.

¹⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 17-19.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 19-20.

¹⁶⁸ Byla již pokročilého věku; když se jako dívka provdala, žila se svým mužem sedm let a pak byla vdovou až do svého osmdesátého čtvrtého roku (srov. Lk 2,36-37).

¹⁶⁹ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 18.

b) *Pokoj*. Simeon a Anna jsou jedni z těch, v nichž má Bůh zalíbení. Mesiášovo narození přináší pokoj do jejich života – dle oznámení anděla (Lk 2,14).

c) *Moudrost*. Slova starce jsou proniknutá prorockým duchem – jeho prorocká píseň, podobně jako píseň Zachariášova, rozvíjí toto osobní obdarování slovy o Ježíšově významu pro širší svět. Podobně Anna patří k prorokům – má jasný pohled na Boha – a spolu se Simeonem se stávají vlastně těmi „nejmladšími“, neboť jejich naladění a jednání vypovídají o nejlepší budoucnosti. Jsou totiž nejbližší Ježíšovi.

d) *Žehnání a hlásání*. Simeon žehná a sděluje pozitivní, všeobecnou významnost Ježíše – „On je spása“ – pro všechny národy (jde o všechny lidi na zemi). Ani Anna nezůstává v tomto ohledu v ústraní – „mluvila o tom dítěti všem, kteří očekávali vykoupení Jeruzaléma“ (Lk 2,38).

e) *Vzor pro druhé*. Simeon i Anna symbolizují ochotný „Boží lid“ oproti těm, kdo Ježíše nepřijmou.¹⁷⁰ Oba starci demonstrují, že se život v seniorském věku může vydařit a starý člověk má v každé společnosti své nezastupitelné místo.

3.2.3.5 Janovo evangelium a postava Nikodéma

Od starších synoptických evangelí, k nimž patří výše zmiňované Lukášovo evangelium, se čtvrté, Janovo evangelium liší. Zásadní rozdíl vůči synoptickému ztvárnění spočívá v místě Ježíšova působení – centrum dějiště evangelia podle Jana se nachází v Jeruzalémě, i když začátek se ještě odehrává v Galileji (Jan 2,1-11). Tato soustředěnost na Jeruzalém má pochopitelně své teologické důvody – Ježíš se dává poznat zcela otevřeně na veřejnosti v nábožensko-politickém centru židovství, kde jsou přítomny politicko-teologické autority. Evangelium podle Jana se od synoptiků neodlišuje pouze stavbou, ale do značné míry rovněž obsahem. V Janově evangeliu jde především o christologické, ale taky o centrální stále opakující se pojmy, jež hrají u synoptiků jen okrajovou roli. Ústředním tématem je sám Ježíš, který je Bohem poslaný, aby jej zjevil a tak přinesl světu život. Dalo by se říci, že v Janově evangeliu Ježíš hovoří stále o jedné „věci“ – o sobě i svém vztahu

¹⁷⁰ Srov. JOHNSON, L. T. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Lukáše*, s. 76-79.

k Otci. Hlavní rozdíl oproti synoptickým evangeliím, zaměřeným na Boží království, spočívá v soustředění na Ježíše jako na jádro zvěsti. Vedle christologických výpovědí má v Janově evangeliu velký význam víra. Při užití slova „věřit“ chápe Jan víru jako živý, dynamický proces. Ačkoliv se Jan soustředí na christologii, zajímá se také eminentním způsobem o člověka a jeho spásu. Té člověk podle Jana dosahuje pouze prostřednictvím Ježíše.¹⁷¹

U Jana jsou charakteristické dlouhé řeči a dialogy (viz níže). Zvláštní formu tvoří teologicky závažné obrazy Ježíše, mezi nimiž v jedné a též základní tematické existuje vzájemná podobnost. Janova koncepce je jednotná, odráží i jednotný jazyk, pojmy a představy (jde o tzv. „posvátnou monotonii“ janovského jazyka a myšlenkového světa). Hlavními Janovými tématy – rozhodujícími pro spásu – jsou život, světlo, pokoj, radost, pravda, slovo, věřit, milovat apod. Zatímco u synoptiků jsou posluchači různých skupin tehdejšího židovství, v Janově evangeliu jde o skupinu obecně nazvanou „židé“. Janovo evangelium nelze považovat za pouhé „teologické pojednání“, nýbrž za evangelium zvěstující víru pomocí dějin, neboť pojednává o konkrétním člověku – Ježíši, který v té době žil a zvěstoval lidem Boží spásu. Právo na autorství si pravděpodobně může činit spíše skupina autorů žijící ve stejném kulturním prostředí, užívající tzv. „sociálního dialektu“¹⁷² a reagující na situaci tehdejší doby, kdy byly janovské obce zřejmě tvrdě potírány „židy“ a musely se s nimi střetávat obzvláště teologicky (za dobu vzniku je pokládán konec 1. století – 90-100 po Kristu). Janovo evangelium se nicméně dotýká i člověka dnešní doby v odůvodnění a uskutečňování víry v Ježíše Krista.¹⁷³

V Janově evangeliu vystupuje *Nikodém*, postava rovněž konfrontovaná se seniorským věkem. Nikodém je postavou „noční“ – je postavou, která uskutečňuje noční výpravy za Ježíšem. Předtím než-li se zaměříme na první z těchto cest, pokusíme se ujasnit si, proč bychom zde měli hovořit právě

¹⁷¹ PORSCH, Felix. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 11-12. ISBN 80-7192-262-5.

¹⁷² „Evangelium bylo (vícekrát) přepracováno, než vyšlo v dnešní podobě. Mnohé bylo během tohoto procesu objasněno, aktualizováno, zdokonaleno nebo také přizpůsobeno obecné tradici víry ... Přísně vzato by se tedy nemělo hovořit o ‘autorovi’, nýbrž o ‘autorech’ Janova evangelia. Jestliže se v komentáři mluví jednoduše o ‘Janovi’ nebo o ‘evangelistovi’ jako o autorovi, jde o zkrácené vyjádření.” (PORSCH, F. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*, s. 17).

¹⁷³ Srov. PORSCH, F. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*, s. 9-14.

o Nikodémovi. V souvislosti s postavou Nikodéma se totiž znovu dostáváme do podobné situace jako s postavou starce Simeona – Písmo jeho konkrétní věk neudává. Ačkoli byl Nikodém členem židovské velerady, nemuselo to ještě samo o sobě znamenat, že jeho věk byl pokročilý.¹⁷⁴ V našem uvažování o jeho věku budeme vycházet z Nikodémovi otázky o „znovuzrození ve stáří“ (Jan 3,4). Především v tomto dotazu s největší pravděpodobností nacházíme náповědu k odhalení jeho věku, resp. životního období – stáří. Toto období například potvrzuje Jan Pavel II., když uvádí, že Nikodém, vážený člen velerady, byl stařec.¹⁷⁵

Nikodém se setkává s Ježíšem tajně z důvodů nerozhodnosti, bázlivosti, obav ze sympatizování s ním. Přesto však zůstává představitelem moudrosti příhodné pokročilému věku. Nikodémova moudrost spočívá v otevřenosti a upřímnosti. Jako jediný z židovské velerady přichází za Ježíšem osobně. Přesvědčit se. Vlastně nepřišel s otázkou, ale konstatováním. Svůj pozitivní úsudek o Ježíšovi odůvodňuje znameními, která Ježíš činí (srov. Jan 3,2). Bez přistoupení na Nikodémův kompliment, začíná Ježíš rozhovor o spáse jako o zásadní, existenciální otázce. V odpovědi užívá názorného obrazu o znovuzrození – má-li mít člověk podíl na spáse, musí být nejprve zplozen „shůry“ – z životodárné Boží moci a získat tedy nový počátek v Bohu tím, že se stane novým stvořením. Nicméně Ježíšův partner smyslu těchto slov nerozumí – jak se ostatně u Jana často stává. Důvodem je jejich chápání v běžném, přirozeném významu – Nikodém míní druhé, přirozené narození.¹⁷⁶ Přestože jsou tato slova určena dospělému, resp. zralému člověku, k Božímu království je třeba dětské ochoty, byť by byl člověk stařec. Ježíš mluví s Nikodémem o jiném narození, které zvládne i starý člověk. Narození „shůry“ ve smyslu Ježíšových slov znamená zrození „z vody a Ducha“ ve křtu, v němž se člověk rodí znovu, nově, bez ohledu na to, zda jej přijímá v dětství, dospělosti nebo pokročilém věku. Nikodém potažmo prezentuje otazníky člověka ve stáří, pokud

¹⁷⁴ Osuský, který se odvolává na apokryfní spis o životě Nikodéma, udává, že mu bylo asi 40 let, srov. OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Galéria postav Novej zmluvy, Historicko-psychologická trilógia*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010, s. 331. ISBN 9788071403463.

¹⁷⁵ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 9.

¹⁷⁶ K nedorozumění mohlo dojít i na čistě jazykové úrovni – řecké slovo ἀνωθεν může mít význam jak „shůry“ tak „znovu“ (srov. PORSCH, F. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*, s. 36).

jsou kladeny v nejistotě či nepochopení výzvy vyhlížet nový začátek. O druhém narození bylo řečeno, že je dáno shůry, jde tedy o Boží milost. Ačkoli tyto věci „shůry“ člověka přesahují, neznamená to, že jdou mimo něj. Naděje nového zrození, stvrzená Ježíšovým vzkříšením, je nadějí každého člověka, nad nímž smrt nebude mít poslední slovo. Toto znovuzrození z vody a Ducha znamená chopit se života jako nové šance bez ohledu na minulost, a bez ohledu na věk.¹⁷⁷

Přestože Nikodémova víra neodpovídá kritériím stanoveným ve verších 11-21, oproti svým partnerům Nikodém nikdy Ježíšova slova neodmítá (srov. Jan 3,18-20).¹⁷⁸ Moloney a Harrington zde vidí pozitivní aspekt následování Krista, který je sice ukázkou částečné víry, ale dochází pokroku: „Jeho problém spočívá v neschopnosti překročit to, co může měřit, mít pod kontrolou a čemu může rozumět. Neuvědomuje si, že jediný způsob plného přijetí Ježíše je chápat, že nabízí dar, který pochází ‘shora’ (v. 3). Nikodém se vrátí v pozdějším vyprávění ještě dvakrát, přičemž na cestě víry zaznamená pokrok (srov. 7,50-52; 19,38-42).“¹⁷⁹ Tento pokrok, jenž má dosáhnout svého vrcholu, je pro stárnoucího člověka inspirací – Nikodém až ve stáří (ale přece!) hledá a nachází Ježíše. Jeho úlohou je nyní očistit svůj život a prokázat svému okolí užitek. A jak je patrné, nikdy není pozdě.

¹⁷⁷ Srov. MOLONEY, Francis, J. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 121. ISBN 978-80-7192-991-8.

¹⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 120-122.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 120.

3.2.3.6 Starci v knize Zjevení

Téma „starců“ se objevuje rovněž v knize Zjevení, sepsané Janem (zřejmě nikoliv apoštolem, nýbrž uznávaným prorokem v maloasijských křesťanských sborech)¹⁸⁰ na ostrově Patmos pravděpodobně ke konci vlády císaře Domiciána (polovina 90. let 1. století po Kristu, snad v letech 94-96), jež patří mezi apokalypsy. Collins charakterizuje apokalypsu jako „žánr zjevovatelské literatury s narativním rámcem, ve kterém je zjevení prostředkováno lidskému příjemci mimosvětskou bytostí.“¹⁸¹ Podle Mrázka lze vývoj od tradičních starozákonních proroctví k apokalypsám mimo jiné charakterizovat jako vývoj od audicí k vizím – výstup je rovněž verbální, nejedná se ale o jednoznačné instrukce, varování či povzbuzení. Jde o často neumělé popisy vidění s občasným pokusem o interpretaci. Dnešní bádání se může pouze dohadovat, je-li ta která vize autentická nebo pouze literární fikcí (většinou jde o směs obojího). Nicméně Apokalypsa vkládá naději do svého pohledu na dějiny, které mají smysl jako celek, někam směřují a nevymkly se Stvořiteli z rukou (srov. Zj 1,6; 21,8; 22,13). V rámci tohoto celku dostává epizoda, která se jeví jako nesmyslné utrpení a zlo, smysl. Zároveň však zůstává pouze epizodou.¹⁸² Knihu Zj ovšem nesmíme opomenout zasadit do kontextu tehdejší nejisté doby a nejistých poměrů – autor jí oslovuje sedm církevních obcí v Malé Asii a charakterizuje jejich náboženský a mravní stav. Těchto sedm obcí paralelně reprezentuje veškeré křesťanstvo a dokonce může symbolicky představovat celou církev.¹⁸³

Pomoc křesťanům v jejich krizi víry vyjadřuje autor již strukturou své knihy. Pro celkové pochopení Zj má zvláštní význam přiřazení sedmi dopisů (2,1-3,22) k následující hlavní části knihy (4,1-22,5). První zmiňovaná část obsahuje výpovědi o přítomnosti křesťanských obcí a následující o jejich

¹⁸⁰ Srov. GIESEN, Heinz. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 18: Kniha Zjevení apoštola Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 9. ISBN 80-7192-330-3.

¹⁸¹ Srov. COLLINS, John, J. *Apocalypse: the morphology of a genre*, Semeia 14. Atlanta: Society of Biblical Literature, 1979, s. 9. ISBN 1589831144 9781589831148.

¹⁸² Srov. MRÁZEK, Jiří et al. *Zjevení Janovo. Český ekumenický komentář k Novému zákonu*. Praha: Česká biblická společnost, 2009, s. 9-12. ISBN 978-80-85810-99-8.

¹⁸³ Srov. GIESEN, H. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 18: Kniha Zjevení apoštola Jana*, s. 11.

budoucnosti.¹⁸⁴ Do této části spadá vidění jakéhosi nebeského dvořanstva, *čtyřadvaceti starců* (srov. Zj 4,4). Číslo dvacet čtyři vypovídá o dvou rolích těchto starců – být kněžími a být králi. Starci reprezentují jednak dvanáct izraelských kmenů (krát dva) a jednak připomínají čtyřadvacet kněžských tříd (srov. 1 Pa 23,6-24; 24,7-18). Od této jejich účasti na liturgii se odvozuje chrámová služba¹⁸⁵ – v jednom roce se dvakrát až třikrát v chrámu vystřídal právě dvacet čtyři kněžských tříd.¹⁸⁶ Starci mají na hlavě korunu – představují tedy krále s autoritou. Na trůnech by mohli sedět i mládenci s korunou, ale ti ještě postrádají zkušenost vlastní starcům. Jakoby zde nebyl prostor pro dětskost, nýbrž zralost. Ta ovšem nezávisí na věku. Tyto vlastnosti značí, že je zapotřebí mít ke stáří úctu a porozumět těm, kdo mají za sebou dlouhé životní údobí a zkušenost. Jde přece o vlastnosti, k nimž potřebuje dozrát každý člověk. V souvislosti se zralostí člověka bychom pochopitelně mohli namítnout, jak neopomenutelný je fakt rozlišovat mezi zralostí v Kristu a zralostí jinou. V předcházejícím pojednání o starci Nikodémovi jsme hovořili o dětství (čistotě), které je nezbytné pro Boží království. Nyní jsme postaveni před otázku dospělosti v Ježíši Kristu. Apoštol Pavel v prvním listě do Korintu píše: „Dokud jsem byl dítě, mluvil jsem jako dítě, smýšlel jsem jako dítě, usuzoval jsem jako dítě; když jsem se stal mužem, překonal jsem to, co je dětinské“ (1 Kor 13,11). Za povšimnutí rovněž stojí nadcházející slova o lásce, která člověka k této zralosti přivádí (srov. 1 Kor 13,13). Není tu přitom řeč o inteligenci či jiných podobných věcech – jde o zralost a moudrost, opuštění dětinských věcí a směřování k dokonalosti. Jan viděl starce především uvnitř člověka, který má být knězem a králem. Kněz je současně služebníkem vykonávajícím službu před Hospodinem v chrámě. Tak i starý člověk se stává služebníkem a přímluvcem za budoucí generace. Nelze však opomenout ještě jednu, nejpodstatnější skutečnost. Hlavní úlohou starců je neustálé klanění. Jejich posláním je nebeská liturgie, která je pro Jana nejdůležitějším a primárním

¹⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 19-20.

¹⁸⁵ Srov. MRÁZEK, J. et al. *Zjevení Janovo. Český ekumenický komentář k Novému zákonu*, s. 66.

¹⁸⁶ Srov. MÜLLER, P.-G. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*, s. 29.

kosmickým dějem.¹⁸⁷ Jeden ze starců dokonce přerušil participaci na této liturgii (srov. 4,10), když zapůsobí jako interpret a utěšitel a ujistí Jana o vítězství Iva z pokolení Judova, Davidova potomka – tedy Mesiáše, poraženého Beránka, jenž se stal vítězem nad smrtí a jemuž starci vzdávají úctu a pějí chvalozpěv.¹⁸⁸ Starci jsou podřízeni hlavnímu trůnu, tzn. Bohu. Zralost a službu starého člověka nelze oddělit od úcty a klanění Nejvyššímu Bohu. Tak tyto vlastnosti docházejí svého naplnění.

3.3 Mystérium stáří podle církevních otců, křesťanských mystiků a světců

První generace křesťanů očekávala, že Pán brzy opět přijde. V tomto kontextu se neviděla ve stáří žádná zvláštní hodnota. Ani jiné prvky společenského postavení nebyly pro křesťany důležité. Významná byla spíše připravenost jednotlivců přijmout poselství „uzdravení“ ve víře. Jako byla platonická koncepce duchovní obnovy zaměřena na touhu po věčném životě, bylo křesťanské poselství zaměřeno na duchovního splynutí člověka s Bohem. Vzhledem k tomu, že nedošlo k očekávanému konci světa, byla povinnost duchovní obnovy v životě člověka následně ještě více zdůrazňována. Ve srovnání s antickým pojetím, vycházejícím z aristotelismu a stoicismu, přineslo křesťanství ve vztahu k mládí a stáří novou teorii duchovní obnovy a omlazení.¹⁸⁹

Tématu vnitřního a vnějšího života člověka, jeho znovuzrození v Kristu a přebýváním v novém světě s Kristem, se věnovali také církevní otcové i další autoři. Jejich snahou bylo přiblížit podstatu stáří jako období, jež sice nese aspekty ochablého těla, nicméně starého člověka vnitřně proměňuje v člověka nového. Sv. *Ignác Antiochijský* chápal tuto proměnu jako pozitivní aspekt života, který sice člověka odvádí ze života, ale přivádí jej k Bohu.¹⁹⁰ Život člověka totiž

¹⁸⁷ Srov. MRÁZEK, J. et al. *Zjevení Janovo. Český ekumenický komentář k Novému zákonu*, s. 69.

¹⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 58.

¹⁸⁹ Srov. ROSENMAYR, L. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*, s. 88.

¹⁹⁰ Srov. BOPP, Linus. *Sinn und Sendung des Alters*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 62

bude proměněn, nikoliv okraden. Pomíjivé, staré a opotřebované tělo bude zničeno, vnitřní člověk však ve své přeměně bude nový, omlazený a svěží (srov. 2 Kor 4,16).

Klement Alexandrijský viděl v této přeměně úzkou spojitost s „novým Logem.“ Podle Klementa mají křesťané výsadní právo dospět k vrcholu poznání nových věcí a stálému mládí. Tato přeměna je nezbytná k tomu, aby mohl být člověk účasten na „novém Logu“. Toto nové Logos je Syn Boží; jako se v Synu proměňuje život, tak skrze něho všechen stvořený život bude proměněn a nastane nový a věčný život, jak sám slíbil: „Hle, všechno tvořím nové“ (Zj 21,5). V této symbolice nutno spatřovat ztrátu tmy a lidské slabosti ve prospěch světla, tj. Krista, jenž musí v člověku růst.¹⁹¹

Pokud stáří tedy bylo ztotožňováno s nemocí, pak při tom platilo jedno zásadní pravidlo: aby se duch stával bohatším, silnějším, ušlechtlejším, ohleduplnějším a vděčným, musí se tělo stát nuzným a slabým. Tuto mimořádnou milost však nemůže člověk získat na základě nějakých obecně platných pravidel. Spíše je nezbytné, aby dokázal nést v křesťanském duchu kříž související se ztrátou fyzické síly. Podle *svatého Augustina* je pravý křesťanský život vždy hluboce přilnutý k Bohu – člověk putuje na cestě života s ním a skrze něho.¹⁹² A protože křesťan putuje s Bohem k Bohu, musí zůstat mladým, nebo lépe růst do mladickosti a novosti. Podle Augustina, který se zřejmě inspiroval židovskou tradicí, prochází život člověka šesti údobími práce, po nichž následuje čas nekonečného odpočinku, přičemž sedmé období symbolizuje sedmý den stvoření, tedy den, kdy si odpočinku dopřál i Bůh.¹⁹³ Uvedené pojetí sice představuje stáří jako dobu tělesného uvadání, ale zároveň také jako období duchovního obrození, jenž transformuje člověka vnějšího na člověka vnitřního.

Jak nás ujistili církevní otcové, mystérium stáří je úzce propojeno s mystériem Kristovým a mystériem Boha, což ale zakusili především křesťanští mystici. Člověk, který je stvořen k obrazu Božímu je od samého počátku

1964, s. 18-19. ISBN neuvedeno.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, s. 20.

¹⁹² Srov. tamtéž, s. 19-21.

¹⁹³ Srov. SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS. *De Genesi contra Manichaeos I*, s. 36-39.

povolán k životu s Bohem. Život člověka je však poznamenám hříchem, který postupně přináší vetčnost a stárnutí. Avšak Bůh, který je trvale spravedlivý, svatý, milosrdný a dobrotivý smyl z člověka vinu skrze Syna a člověka uzdravil. A jestliže Bůh uzdravuje, pak činí z porušených ještě lepší věci: „A kde se rozmohl hřích, tam se ještě mnohem více rozhojnila milost (Řím 5,20). Tak bude zázračná lidská přirozenost ještě zázračněji obnovena skrze milost. Jestliže se tedy člověk skrze Boží milost přiblížil k Němu, směřuje skrze tuto milost k nebi. V to věřil i německý mystik *Berthold z Regensburgu*, podle něhož bude stáří překonáno tím, že duše člověka dojde z milosti, kterou je sám Bůh ze své přirozenosti, k vnitřnímu spojení s Bohem, kde člověk pozná sebe sama v Bohu. Skrze milost Boží se člověk stává Božím dítětem, stává se tedy stále mladším, aby jeho duše rostla v Bohu. Tím bude stáří odstraněno.¹⁹⁴ Aby mohl starý člověk dosáhnout vnitřního spojení s Bohem, je postaven před mnohé významné úkoly. Především ale stojí tváří v tvář postupnému opouštění věcí, obdivu či dočasné slávy. Tyto životní skutečnosti pro něho mohou být zvlášť bolestné a je zapotřebí, aby proti nim bojoval s trpělivostí. Ctnost trpělivosti učí rozpoznat vlastní nicotu (srov. 1 Kor 4,7; Gal 6,3) a zároveň uznat čest, jež náleží Bohu (srov. 1 Tim 1,17). Jedině Bůh je totiž dobrý, jak zdůraznil sám Ježíš (srov. Lk 18,19). Pokud starší člověk vnímá svůj odchod a odevzdání negativně, pak není s to otevřít se Boží dobrotě a nabídnout své srdce do Božího vlastnictví, jak ve své době upozornil *Tomáš Kempenský*.¹⁹⁵

Mezi přirozeným stárnutím a nadpřirozeným „mládnutím“ viděli také novověcí katoličtí mystici přímou souvislost. K tomu aby mohl člověk duchovně růst, musí být jeho fyzická síla úplně oslabena, dokonce až tak, že nikdy víc již nebude zdrav. Tak následuje apoštola Pavla, který byl Pánem ujištěn: „Stačí, když máš mou milost; vždyť v slabosti se projeví má síla. A tak se budu raději chlubit slabostmi, aby na mně spočinula moc Kristova“ (2 Kor 12,9). Neznamená ale lidská slabost také bohatství spirituálních darů, které člověk v období stáří obdrží? Zcela určitě. *Maria Magdalena de Pazzi* dospěla ve strastiplném utrpení těla a ducha k celkovému očištění, obětování a mystickému

¹⁹⁴ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 25.

¹⁹⁵ Srov. KEMPENSKÝ, Tomáš. *Následování Krista*. Olomouc: Grafia, 1991, s. 59. ISBN neuvedeno.

životu. Z toho se těšil sv. *František Saleský*, který její a každou nemoc – slabost vnímal jako výzvu k posile ducha. František nepopíral hrůzy bolesti člověka vyplývající z nemoci, nicméně v nich viděl příležitost k cvičení se v oddanosti vůli Boží a nesení kříže.¹⁹⁶ Tím člověk přináší Bohu vynikající oběť a zároveň se mu naskýtá vhodná příležitost cvičit se v lásce vůči svému okolí.

Později také *Angelus Silesius* často zdůrazňoval, že v Kristu se člověk stává Božím dítětem, ale také otcem v té chvíli, když je nápomocen druhému člověku stát se Božím dítětem.¹⁹⁷ Je tedy zřejmé, že žádný člověk se nemůže stát zralým, pokud nepřijme otcovství nebo mateřství. Je ale ještě také otcovství a mateřství duchovní, skrze něž zrovna tak nebo dokonce ještě více se člověk stává otcem nebo matkou – toto otcovství a mateřství spolu s duchem dětství je křesťanským ideálem ještě ve stáří.¹⁹⁸

3.4 Ideály mládí a stáří v evropské moderně

V období renesance stálo v centru pozornosti především mládí. Mládež byla představována jakožto základ nové vládnoucí vrstvy, přičemž cílem společensky významných vrstev se stal galantní způsob života. Požadavek morální obnovy a upřímnosti namísto pouze vznešeného chování měl vést k vnímavosti a svěžesti ve smyslu „objevení“ dobrého člověka. Do popředí se dostává myšlenka přirozené harmonie a optimistického ducha, která přesahuje generace. Ve výchovném díle *Theophron* německého spisovatele, pedagoga a jazykovědce Joachima Heinricha Campeho nabádá starý muž své mladé chovance k učení, péči o tělo i ducha a k dalšímu rozvoji na základě cvičení, přičemž tento návod určený mladým lidem velmi přesně vystihoval i postoj ke stáří. Zdůrazňované ideály ve vztahu k věku jsou tedy formovány v rozličných etapách života stejným způsobem – sebeutváření člověka se stává důležitým předpokladem k dosažení ideálu stáří.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 32-33.

¹⁹⁷ Srov. SILESIUS, Angelus. *Cherubský pouťník*. Praha: Zvon, 1993, s. 69; s. 216. ISBN 80-7113-084-2.

¹⁹⁸ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 26.

¹⁹⁹ Srov. ROSEN MAYR, L. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*, s. 94-95.

K naprosté harmonii a upevnění mezigeneračních vztahů má napomoci i psychologie. Také starší člověk může prospívat a to pouze tehdy, jestliže do svého úsilí zahrne bdělost ve vztahu k přítomnosti a bude participovat na řešení problémů mladších lidí. To však platí i naopak. Ve výchovném románu *Hyperion aneb Eremita v Řecku* psaném formou dopisů, popisuje německý lyrik Friedrich Hölderlin etapy lidského života od mládí až po zralý věk, který je nemyslitelný bez všeobecné připravenosti. „Zrání“ mladého člověka je úzce propojeno ve vztahu k péči o starší lidi a jejich zdraví. Touto problematikou se v této době zabývali nejen lékaři a léčitelé, ale především protestanští kazatelé. Péče o stáří se projevovala jako „péče o duši“. V době osvícenství bylo vyžadováno porozumění mezi generacemi. Vztah mezi seniory a mladšími lidmi se měl budovat na principu autonomie a empatie.²⁰⁰

3.5 Problematika stáří na konci 19. a ve 20. století

Na konci 19. století dochází k vytvoření mezníku v životní etapě dětství, kdy je definován „školní věk“. Díky pokračující školní docházce určené dětem starším 10 let se postupně začíná formovat „mládež“ jako samostatná sociální skupina.²⁰¹ Vývoji člověka je věnována zvýšená pozornost ze strany medicíny a později také psychologie. Mládež začala být uznávána jako zvláštní věková kategorie. Důležitým prvkem procesu utváření rodinných vztahů se stal také odchod starší generace do penze (tato generace však na rozdíl od mládeže neměla žádnou zvláštní kulturu). Díky dělnickému hnutí a humanistickým ideálům byl uznáván rovněž status starších lidí, nicméně společenského uznání se prozatím nedočkal. S postupem času se tato situace začíná měnit. Je pozoruhodné, že právě mladí lidé jsou iniciátory výzkumu věkových skupin a životních etap. Na přelomu 19. a 20. století definoval Heinrich Schurtz pojem „věkové třídy“ a v roce 1909 zavedl Ignatz L. Nascher – na základě zvláštního pozorování starých lidí ve vídeňské nemocnici – pojem „geriatrie“. Přestože

²⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 94-97.

²⁰¹ Srov. KAPLÁNEK, M. Mládež. In MARTINEK, Michael (ed). *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010, s. 78. ISBN 978-80-904137-6-4

k prvním podnětům sociologického výzkumu došlo již před I. světovou válkou a bezprostředně po ní, myšlenka zpracování sociologie věku byla v Evropě až do padesátých let přehlížena. Potřeba výzkumu věkových kategorií za účelem poskytování poradenství v politické a správní oblasti zesílila až na základě šířících se problémů v oblasti zdravotní a sociální, které se týkaly společnosti a ovlivňovaly společenské a politické vztahy. Sociálněvědnímu výzkumu věkových kategorií začala být věnována vyšší pozornost v důsledku rostoucí průměrné délky života a zvyšování podílu starších lidí ve společnosti. Nepřehlédnutelným a apelujícím problémem se stalo vyčleňování starších lidí z výrobního procesu a jejich odchod do důchodu. Starší lidé se museli vyrovnávat s rozvojem elektroniky, zejména v oblasti výpočetní techniky, s níž souvisela nutnost neustálého vzdělávání i v dospělém věku. Tyto změny byly jednou z příčin rostoucí nezaměstnanosti lidí v závěru jejich produktivního věku. Následkem byl také vznik nová kategorie předčasných důchodců.

Takový stav představuje závažné riziko: nucený odchod do důchodu může vést k pocitu životní nespokojenosti, jejíž bezprostřední příčinou bývá narušení sociálních kontaktů, snížení finančních zdrojů, osamělost a stres.

Tyto negativní vlivy, které začaly ohrožovat životy a blaho jedinců, se staly velkým apelem nejen pro společnost, ale také pro církev. Církev začala vnímat nový zásadní úkol: poskytovat starším lidem možnost aktivně se zapojovat jak ve světském, tak církevním společenství, aby tak mohli vyjádřit svou kreativitu a zároveň rozvíjet duchovní dimenzi svého života. Tím se stal znovu aktuálním požadavek duchovní obnovy, osobního rozvoje a naplnění smyslu života.

3.6 Shrnutí: Pasivita versus aktivita

Jak jsme poznali, téma stáří nebylo v antické společnosti tabu. Právě naopak. Například Solón chápal stáří jako etapu lidského života, v níž je nutné se neustále vzdělávat, přičemž moudrost s tímto údobím rozhodně není automaticky spojena. Ačkoli bylo stáří v předklasickém Řecku považováno za období spíše negativního rázu a mládí naopak jako údobí optimismu, přispěly tyto pohledy k nalezení určité rovnováhy, již byl podle Platóna střední věk. Nicméně také ve stáří mohl člověk dosáhnout harmonie života, jestliže bojoval proti tělesnému úpadku a navíc byl s to si poradit v obtížných situacích, jak potvrdil Cicero. Přestože antika vycházela více méně z biologického pozadí, které představovalo stáří jako nevyhnutelný a tíživý osud člověka, nalezneme zde pozitivní zdůraznění růstu, jež může a dokonce má starší člověk ve svém životě dle určitých pravidel aplikovat.

Pro Bibli je charakteristický poněkud odlišný pohled. Jestliže mluvíme o stáří v biblickém kontextu, pak je nutno zasadit jej především do spásného plánu, který má Bůh s lidstvem od věčnosti a který realizuje v čase.²⁰² Na počátku tohoto dějinně spásného procesu stojí Abraham představující lidskou bezmoc v kontrastu s Božím příslibem a následně jeho naplněním. Tento mohutný oblouk dějin spásy se klene od narození Izáka, prostřednictvím něhož Hospodin začíná plnit své přísliby až po vrchol, jímž je v křesťanském pohledu velikonoční tajemství smrti a vzkříšení Ježíše Krista. Oba momenty jako typus a antitypus uvádí do přímé souvislosti apoštol Pavel, když říká o Abrahamovi: „Je naším společným otcem... před Bohem, kterému on uvěřil, že oživuje mrtvé a volá k bytí to, co není“ (srov. Řím 4,17; srov. také v. 24). Díky tomu se stáří stává znamením principu, podle něhož musí zrno padnout do země a odumřít, aby přineslo hojný užitek (srov. Jan 12,24). Nekončícího života však člověk není schopen dosáhnout vlastní iniciativou snažící se prodloužit si život za každou cenu, nýbrž prostřednictvím odevzdanosti ve své slabosti do Boží lásky, kterou

²⁰² Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 269-270.

Bůh člověku předkládá jako dar.²⁰³

V této víře má starý člověk naději na věčné zhodnocení, na novou perspektivu, o níž hovoří apoštol Pavel:²⁰⁴ „I když navenek hyneme, vnitřně se den ze dne obnovujeme. Toto krátké a lehké soužení působí přenesmírnou váhu věčné slávy nám, kteří nehledíme k viditelnému, nýbrž k neviditelnému. Viditelné je dočasné, neviditelné však věčné“ (2 Kor 4,16-18). Je tedy postaven před důležitou volbu aktivity nebo pasivity v duchovním životě – ve strádání nebo těší-li se relativně dobrému zdraví a tělesné vitalitě, kterou může v souladu s biblickou spiritualitou chápat jako dar toho, jenž je absolutním Pánem nad životem. Obě tyto skutečnosti jsou odrazovým můstkem v dynamickém vztahu ke skutečnosti, která lidskou přirozenost pozvedá do nadpřirozené²⁰⁵ a dává zakoušet příslib o daru, jenž Bůh připravil těm, kdo ho milují (srov. 1 Kor 2,9). Aktivita ducha, kterou bychom mohli nazvat „zmlazování ducha“, musí zahrnovat odcházení od všeho pozemského – jde o aktivitu, jež má počátek již při narození, nicméně ztráta a pomíjivost, která se nejvíce projevuje ve stáří, směřuje k povýšení – k onomu definitivu, tedy oslavení ducha i těla: „Pomíjitelné tělo musí totiž obléci nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost“ (1 Kor 15,53).

Podobně křesťanští autoři chápali stáří spíše jako přelom na konci pozemského běhu života ve smyslu proměny k jinému, skutečnému žití, které zůstává když vše již zemřelo (srov. Jan 11,25). Pokud starý člověk vnímá svůj život jako přirozený a smysluplný, to znamená podle Boží vůle, pak dokáže snést ztrátu mládí a blízkost konce nikoliv jako neúprosnou a krutou nezbytnost, nýbrž jako vítanou a Bohem chtěnou novou formu života. Znamenitě o tom pojednal svatý Augustin. Podle Augustina věkové stupně v životě člověka nepředstavují směřování dozadu, tedy ubývání nebo ztrátu, ale směřují vždy do nové, perspektivní formy.

O tom, že fyzická síla člověka musí dojít k oslabení, aby mohl duchovně růst, svědčí životy křesťanských mystiků – podle svatého Františka Saleského, který vyzvedl útrapy mystičky Marie Magdaleny de Pazzi, je slabost dokonce

²⁰³ Srov. tamtéž, s. 270.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 269-270.

²⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 271.

předpokladem k posile ducha a současně příležitostí ne jen pasivně přihlížet nemoci, nýbrž také skrze trpělivé a statečné nesení kříže svědčit ve svém okolí o Božím záměru s člověkem, tzn. stávat se věrohodným svědkem nadcházejícím generacím, jak k tomu vybídl sv. Jan Zlatoústý.

Téma mládí a stáří se společně objevuje i v období renesance. Přestože se do popředí dostává více téma mládí, myšlenka harmonie a svěžesti života člověka proniká až k tématu stáří. Mládí má být přínosem pro stáří a naopak. Zralost mladého člověka se totiž vyznačuje empatií vůči potřebám starých, ale to platí na druhou stranu i pro staré, kteří mají být připraveni zajímat se o problémy mladé generace.

Zdá se, že volání po mezigenerační solidaritě nezůstalo v běhu věků bez odezvy. Na přelomu 19. a 20. století mladá generace iniciuje výzkum věkových skupin a životních etap a téma stáří se stává předmětem diskuze. V důsledku technického rozvoje jsou nicméně staří ohroženi vyčleněním ze společnosti především vzhledem k zaměření současné civilizace na placený výkon. Problematika pasivity a aktivity starých se stala apelem nejen pro společnost, ale dostala se i do centru zájmu církve.

4 NOVÉ TEOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ STÁŘÍ

4.1 Pojem „pastorace seniorů“

Pojem pastorace vznikl etymologicky z latinského pojmu *pastor*, což znamená pastýř. Úloha pastýře byla v předním Orientě významná a odpovědná – ve starých sumerských královských spisech se králové považovali za „božstvem ustanovené pastýře“. Jejich úlohou bylo formovat k boji, sjednocovat a ochraňovat slabé.²⁰⁶ Ve Starém zákoně je pastýřem označován samotný Bůh (srov. Ž 23); v Novém zákoně se za „dobrého pastýře“, který dává život „za své ovce“, označuje sám Ježíš Kristus. Tato Ježíšova služba se neomezuje pouze na Izrael, ale je univerzální (srov. Jan 10,11.14). Pastýřem je posléze nazývám i vedoucí představitel křesťanského společenství. Výraz „pást“ vyjadřuje jeho poslání, tj. péče o křesťanskou obec (srov. např. Sk 20,28), hledání ztracených (srov. Mt 18,12-14) a obrana před herezí (Sk 20,29n.).²⁰⁷ V povelikonoční církvi se pastorace týká všech Pavlových spolupracovníků, mužů i žen, kteří jsou vzájemně spojeni zkušeností se zmrtvýchvstalým Kristem (srov. 2 Kor 5,14-17). K základním prvkům pastoračního úsilí náleží zvěstování, katechumenát, církevní řád, veřejné pokání, bohoslužba a péče o bližní.²⁰⁸ O této pastorační činnosti v teologické rovině se Pavel vyjadřuje snad nejlépe v 1. listu Korintským, když o ní mluví jako o „duchovní věci vykládané slovy Ducha“ (srov. 1 Kor 2,13). Tuto myšlenku následně přebírají teologické texty vznikající v patristické době v souvislosti s pastoračními úkoly církve. Podle sv. Řehoře Naziánského musí pastýř vést stádo a zpřítomňovat samého Krista. Cílem této služby je spása a posvěcení člověka. Sv. Jan Zlatoústý zakládá své pojetí pastorační služby na exegezi Petrova pověření být pastýřem (srov. Jan 21,15-19), nicméně tato úloha pastýře je podmíněna výzvou nenapravovat skleslé násilím, nýbrž přesvědčením. K nejvlivnějším patristickým spisům bychom ale zařadili spis Řehoře Velikého s názvem *Kniha o správě pastýřské*, v němž

²⁰⁶ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Pastorace a výchova. In PRŮCHA, Jan (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 533. ISBN 978-80-7367-546-2.

²⁰⁷ Srov. AMBROS, Pavel. *Fundamentální pastorační teologie*. 2. přeprac. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 19-21. ISBN 80-244-0419-2.

²⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

přichází se zcela novou introspektivní metodou – *consideratio*. Pastorační činnost je podle Řehoře Velikého založena na věrnosti pastýře, na jeho vnitřním životě (aby duchovní péči nezkracoval pro vnější službu a opačně) a kontextuálním pojetí pastorační (aby přizpůsobil řeč vlastnostem posluchačů a přizpůsobil ji, aby byla všeobecně vzdělatelná).²⁰⁹

Původní význam „pastorační“ je spjat s obratem „péče o duši“²¹⁰, která byla od 10. století chápána jako souhrn úkolů biskupa a od 12. století byla povinností všech kleriků jako „služba církve“. Po Tridentském koncilu (1545-1563) se základem pastorační stává vztah pastýře a jeho „stáda“, autenticita jeho života a zodpovědnost za tuto péči „o duši“. Model „péče o duši“ vstoupil hluboce do mentality církve. Úzké spojení mezi pastorační a „péčí o duši“ ovšem přivedlo k jejich praktickému ztotožnění a následně nutnosti systematického uspořádání. Pastorační byla rozdělena do tří základních oblastí: udílení svátostí, učení a vedení. Tyto oblasti byly josefínskou osvícenskou reformou na návrh Štěpána Rautenstraucha (1734-1785) uvedeny do základu pastorační teologie jako nové univerzitní disciplíny. Rautenstrauch byl přesvědčen, že výuka teologie neodpovídá ani důležitosti, ani obsahu této vědy. Podle jeho názoru chyběla studiu praktická orientace a organická jednota. Snahou o nápravu a přizpůsobení teologického vzdělání požadavkům tehdejší doby byl nový studijní plán, který Rautenstrauch navrhnul.²¹¹ Přestože byl z jeho návrhu patrný široký teologický základ koncepce vzdělání duchovních, jeho cílem bylo posílit teologii v interdisciplinárním dialogu a především uvádět teologickou vědu do praxe („od teorie k praxi“).²¹²

Dosavadní „péče o duši“ – praxe duchovní správy, byla rozdělena na povinnost hlásat, spravovat a rozdílet svátosti a povinnost vzdělávat. Ve vzdělávání postupně povinnost „vychovávat k dobrým mravům“ nahradil třetí

²⁰⁹ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš, RUPNIK, Marko I. et al. *Nové cesty pastorační teologie. Krása jako východisko*. Olomouc: Centrum Aletti, 2008, s. 17-19. ISBN 978-80-86715-97-1.

²¹⁰ Pojem „péče o duši“ užívá Lateránský koncil jako kritérium a hnací sílu reformy církve, když jej soustředí do dvou základních povinností ovlivňujících pastorační středověku: zpověď u vlastního kněze (týká se věřících, kteří dosáhli věku, v němž jsou schopni rozlišovat) a přijetí eucharistie ve velikonoční době. K dalším povinnostem patřilo vzdělání kleriků a žáků. (srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorační teologie*, s. 11).

²¹¹ V mírně pozměněné podobě byl plán schválen příslušnou komisí a 3. října 1774 zveřejněn dvorským dekretem *Verfassung der theologischen Facultät* (srov. KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorační teologie v českých zemích*. Praha: Triton, 2004, s. 37-38. ISBN 80-7254-605-8).

²¹² Srov. tamtéž, s. 36-40.

prvek pastorační činnosti, duchovní správu nebo činnost farního úřadu. Výraz „péče o duši“ (něm. Seelsorge), který byl východiskem veškeré pastorační činnosti, vyjadřoval nyní jen určitou její část. Tím došlo ke kolísání mezi významy jednotlivých pojmů, často nebylo mezi nimi většího obsahového rozdílu, nebo naopak chtěly vyjádřit jistou specifičnost. Obsah slova „pastorační“ tedy v širším slova smyslu vyjadřoval buď všechny uvedené tři povinnosti, nebo v užším slova smyslu třetí povinnost definovanou jako „péče o duše“.²¹³ V 19. století byla povinnost faráře rozdělena do tří oblastí odůvodněných třemi úřady Ježíše Krista: prorocký, kněžský a královský. Toto vymezení pak přešlo z christologie do eklesiologie jako trojí poslání církve.²¹⁴ Tato trojice poslání církve založená na nauce o třech „úřadech“ Krista odpovídala především myšlení, jež pohlíželo na klérus jako na subjekt církevního jednání a laiky jako pouhý objekt péče ze strany kněží. Nicméně Yves Congar ve své knize *Jalons pour une théologie du laicat*²¹⁵ (dokazuje, že účast na prorockém, kněžském a královském úřad je teologicky možná. Do této diskuze se zapojil rovněž Ferdinand Klostermann, jenž ve svém díle *Křesťanský apoštolát* (1962) definuje apoštolát jako souhrn úřadu prorockého, kněžského a královského. Tento vývoj pohledu na podíl laiků na apoštolátu se odrazil v chápání laiků ve věroučné konstituci II. vatikánského koncilu *Lumen gentium* (LG 31).

Po II. vatikánském koncilu se ovšem začíná ujímat nový model třech základních funkcí církve – martyria, leiturgia a diakonia. Milníkem se stává první svazek *Handbuch der Pastoraltheologie* (1964). Její redaktor Karl Rahner v tomto díle prosadil záměr rozpracovat pastorální teologii jako „vědu o sebeuskutečňování církve“. Definitivní formulaci našla tato nová trojice v ediční řadě svazků *Pastorale* – příručky pro pastorační službu Konference pastorálních teologů německy mluvících zemí z pověření Německé biskupské konference. Pastorální teolog Rolf Zerfass navíc usiloval o doplnění těchto

²¹³ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 11-14.

²¹⁴ Srov. tamtéž, s. 14.

²¹⁵ Viz CONGAR, Yves. *Jalons pour une théologie du laicat*. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno; dostupné také v německém překladu: *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*. Stuttgart: Schwabenverlag AG, 1956. ISBN neuvedeno.

funkcí o funkci čtvrtou (koinonia), aby se od sebe jasně oddělila služba potřebným a trpícím (diakonia) a péče o jednotu společenství (koinónia).²¹⁶

K novému pochopení výrazu „pastorační“ přispěl papež Jan XXIII. svoláním „pastoračního koncilu“. Výraz „pastorační“ podle papeže znamená uchování nauky církve prostřednictvím jejího účinného předávání v konkrétních podmínkách současného člověka (autenticita nauky je spojena s životem lidí, nikoliv pouze s jasností argumentace). Jedná se o tzv. „aggiornamento“, tedy růst či obnovu, jež soustředí svoji pozornost k současné situaci člověka, stálému odkazování na Krista a pohlíží směrem k budoucnosti. Pojem „aggiornamento“ vyjadřuje oživení „ad intra“ a „ad extra“, tzn. že pastore se nevyčerpává pouze tím, co vykonávají pastýři („péče o duše“), nýbrž je spojena s posláním celého církevního společenství.²¹⁷

V pastorální konstituci II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* se církev prezentuje jako společenství Kristových učedníků (GS 1), jemuž není lhostejný životní osud žádného člověka (tedy ne jen křesťanů) a implicitně se hlásí k postoji solidarity vůči trpícím i radujícím se podle vzoru Ježíše Krista. Tento postoj lze stručně charakterizovat jako solidaritu se světem zahrnující dialog s ním a péči o něj. Církev tedy neupíná svoji pozornost pouze do svých řad – jejím záměrem je zabývat se konkrétním člověkem, který je chápán jako zásadní objekt Božího zájmu, a jeho konkrétními podmínkami – v určité zemi, dějinné situaci a určitém historickém i kulturním kontextu.²¹⁸ V těchto konkrétních životních podmínkách realizují křesťané rozmanité aktivity, jejichž prostřednictvím se snaží podílet na realizaci Božího záměru s člověkem, a tím uskutečňují pastore. Tuto definici pastore vycházející z italských autorů přijali za své také naši autoři Ambros i Kaplánek.²¹⁹

Pokud přijmeme tuto širokou definici, podle níž je pastore dílem celého církevního společenství, pak musíme i pod pojmem „pastore seniorů“

²¹⁶ Srov. LEHNER, Markus. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. *Teologické texty*, 1996, č. 5, s. 148-149.

²¹⁷ AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 14-15.

²¹⁸ Srov. OPATRŇY, Aleš. *Malý kurz pastore (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online], 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.pastore.cz/Clanky/Maly-kurz-pastore-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>.

²¹⁹ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 9; KAPLÁNEK, M. *Pastore mládeže: studijní text pro pracovníky s mládeží*, s. 9

rozumět pastoraci v širším smyslu. Pokud tedy mluvíme o pastoraci seniorů, nemáme na mysli pouze plnění prorockého a kněžského úkolu vůči seniorům, ale můžeme výše uvedenou obecnou definici pastorační práce přímo aplikovat na pastoraci seniorů (podobně jako ji Kaplánek aplikuje na pastoraci mládeže).²²⁰ V tom případě za pastoraci seniorů považujeme všechny aktivity, jejichž prostřednictvím se křesťané – a také senioři sami – snaží podílet na realizaci Božího záměru s touto věkovou skupinou. Tak se pastorační práce seniorů stává významným prostorem k vytváření aktivit, jejichž adresáty jsou senioři, a zároveň otevřeným prostorem pro aktivní zapojení seniorů samotných.

4.2 Teologicko-pastorační aspekty II. vatikánského koncilu

Jestliže II. vatikánský koncil, jak jsme uvedli výše, bere v potaz aktivní participaci celého společenství na pastoračních aktivitách církve, znamená to tedy, že se tato výzva týká také seniorů. Proto bylo zapotřebí přehodnotit praxi z minulosti, v níž pastýř (kněz) jednal vůči věřícím podle vzoru Kristova jednání (jako pastýře) a byl tedy subjektem pastorační práce, kdežto věřící laici byli považováni pouze za „církve slyšící“. Pastorační práce se tedy děla pouze z iniciativy hierarchií, věřící se do ní zapojovali, ale nejednalo se o participaci v moderním smyslu slova.²²¹

Nicméně již v první polovině 20. století církve začala odhalovat slabiny tohoto modelu a začala se rozvíjet její obroda (biblické a liturgické hnutí).²²² Papež Pius XII. následně začal připravovat koncil, jenž svolal Jan XXIII. a zmíněnou obnovu zrealizoval Pavel VI. Již během prvního sněmovního období (1962) bylo patrné, že sněm zdůrazní vlastní ráz poslání laiků v církvi.²²³ Koncilní otcové přitom vycházeli z nauky koncilních teologů, která se rozvinula především v 50. letech 20. století (Y. Congar).²²⁴ Také během druhého sněmovního jednání nebylo toto téma opomenuto, přičemž se vyžadovalo, aby se

²²⁰ Srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorační práce mládeže*, s. 9

²²¹ Srov. SCHMID, Margarete, KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*. Innsbruck/Wien: Tyrolia, 1982, s. 115-117. ISBN 9783702214586.

²²² Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Boží lid*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 19-21. ISBN 80-7192-307-9.

²²³ Srov. tamtéž, s. 26.

²²⁴ Viz CONGAR, Y. *Jalons pour une théologie du laïc*.

o laicích a jejich poslání ve světě mluvilo ještě více a zdůraznila se rovněž křesťanská hodnota jejich práce, skrze niž se podílejí na budování časné společnosti a světa. V nauce o církvi jako Božím lidu bylo možno pozorovat velký vývoj. Před sněmem se na výraz „Boží lid“ pohlíželo s nedůvěrou, ale již v průběhu sněmu se tento pojem objevoval nejen v projevech biskupů, ale pronikl i do života věřících.²²⁵

Nahlédneme-li do struktury konstituce *Lumen gentium*, jejíž nauka je považována za základní, pak zjistíme, že ve druhé kapitole sněm úmyslně jedná o Božím lidu před naukou o hierarchii, aby zdůraznil jedno společenství v církvi, podobně jako později pastorální konstituce *Gaudium et spes* (viz výše), tj. společenství hierarchie, laiků a řeholníků, kteří v něm mají různé poslání a služby.²²⁶ Podobně ve čtvrté kapitole nalezneme nauku o církvi jako o jednom společenství, rovnosti všech věřících a významu jejich aktivní participace na poslání církve: „Svatá církev je z božského ustanovení uspořádána a řízena s podivuhodnou rozmanitostí. Jako máme v jednom těle mnoho údů, ale tyto údy nemají všechny stejnou činnost, tak i my, i když je nás mnoho, jsme jedním tělem v Kristu, k sobě navzájem jsme však údy (Řím 12,4-5) ... Jeden je tedy vyvolený Boží lid ... Ačkoli někteří jsou z Kristovy vůle ustanoveni pro jiné jako učitelé, rozdělovatelé tajemství a pastýři, přece je mezi všemi opravdová rovnost v důstojnosti a v činnosti společné všem věřícím při budování Kristova těla“ (LG 32). Být aktivním subjektem pastorace přitom není něčím „svátečním“, je to dokonce povinnost všech laiků: „Všem laikům tedy přísluší čestná povinnost přičiňovat se, aby božský plán spásy stále více pronikal ke všem lidem všech dob a všude na zemi“ (LG 33). Na tomto poslání mají podíl všichni věřící na základě svátosti křtu a svátosti biřmování, to znamená také křesťané z řad seniorů, kteří navíc obohacují společenství církve skrze své specifické zkušenosti života.²²⁷

²²⁵ Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 34-35.

²²⁶ Srov. tamtéž, s. 47.

²²⁷ Srov. BAUMGARTNER, Konrad. Alte Menschen. In HASLINGER, Herbert et al. *Handbuch praktische Theologie*, Bd. 2. Mainz a. Rhein: Matthias-Grünwald-Verlag, 1999, s. 68. ISBN 3-7867-2202-1.

4.3 Přínos Jana Pavla II.

K prohloubení chápání místa seniorů v církvi značně napomohl papež Jan Pavel II., který při generální audienci 23. března 1984 hovořil o seniorech jako aktivních subjektech s vlastním posláním a přispěním pro společnost i církev navzdory slabosti a selhávání společenských organizací.²²⁸ Z těchto i dalších²²⁹ papežových úvah o aktivním a smysluplném stáří čerpal dokument Papežské rady pro laiky *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě* (dále jen DS, 1998),²³⁰ v němž církev reagovala na aktuální situaci a předložila impulzy k pomoci zajistit lidštější podmínky a ocenit nezastupitelnou úlohu seniorů ve společnosti. K tomuto úkolu jsou povoláni všichni: jednotlivci (včetně seniorů), rodiny, sdružení, vlády i mezinárodní organizace na základě vlastních kompetencí a povinností. Vodítkem v tomto úsilí je podle DS zachování principu subsidiarity: „Jedině tak se bude moci postupovat k cíli ... a budou se moci organickým způsobem rozvíjet iniciativy zaměřené na dopad sociálního, ekonomického a výchovného řádu s cílem zpřístupnit všem občanům bez jakékoli diskriminace zdroje potřebné pro uspokojování jejich starých i nových potřeb, zajistit účinnou ochranu práv, navrátit důvody pro důvěru a naději i pro aktivní součinnost a sounáležitost každému, kdo se ocitl daleko od okruhu lidského soužití.“²³¹

Aktuální poměry jsou pro církve rovněž výzvou zaobírat se důkladněji pastoračními lidmi seniorského věku se snahou o její neustálé zdokonalování. Kompetentnost reflektovat současnou situaci a navrhnout příslušná východiska je v dokumentu DS posílena zkušenostmi samotných autorů, kteří se na jeho vypracování podíleli.²³² Také proto můžeme dokument DS považovat za magnu chartu pastorační seniorů.

²²⁸ Srov. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 1, 1984, s. 744.

²²⁹ Viz např. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3, 1982, s. 125.

²³⁰ V této disertační práci vycházíme nejen z české, ale v menší míře také z anglické verze, která později poskytla impulz k oficiálnímu překladu do češtiny a vydání dokumentu v naší zemi. O tuto možnost jsme na základě jeho prostudování požádali Překladačskou sekci České biskupské konference a od roku 2010 se můžeme těšit z oficiální české verze, jejíž překlad ČBK zajistila a následně dokument vydala.

²³¹ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 4-5.

²³² Šlo o tvůrčí skupinu tvořenou ze zástupců Státního sekretariátu a různých dikasterií římské kurie a zástupců hnutí, asociací a řeholních společností, jež měli bohaté zkušenosti se světem třetího věku (srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6).

Jestliže poskytl Jan Pavel II. cenné impulzy k novému chápání seniorů ve společnosti a v církvi, a tedy i k dokumentu *DS*, nebude nejspíše překvapením, že sám na tento dokument jako člověk seniorského věku²³³ dále navázal a v některých ohledech jej i doplnil. Problematice seniorského věku a jeho perspektivě se věnoval především v *Listu starým lidem* (1999), který můžeme chápat jako papežův duchovní odkaz, rozhovor a povzbuzení směrem k jeho vrstevníkům. Tento osobní moment papežova rozhovoru je určitou nadstavbou oproti zmíněnému dokumentu *DS*. Ačkoliv v něm Jan Pavel II. vyjádřil pouze duchovní blízkost, vyzval své vrstevníky k utváření bezprostředního společenství seniorů, jež napomáhá k hlubšímu pohledu na život s cílem přemýšlet o společných zkušenostech a dívat se na uplynulý i současný život z Boží perspektivy.

Vytváření takového společenství však ještě nebude zcela dostačující. Podle Jana Pavla II. mají být senioři v úzkém spojení nejen se svými vrstevníky, nýbrž také s celou rodinou, všemi generacemi. V zásadě jde o výchovnou praxi vzájemného sebedarování a přijímání, která bere člověka seniorského věku v potaz. Senior není člověkem stojícím na okraji rodiny, ale je pevnou součástí rodinného společenství, které je zavázáno pomocí vůči každému členu rodinu. Tomuto tématu Jan Pavel II. z části věnoval pozornost ve své apoštolské adhortaci *Familiaris consortio* z roku 1981.

Vytváření širšího rodinného společenství není v současné době lehké. Přestože zkušenosti různých kultur v běhu dějin dosvědčují nutnost společnosti uznat a bránit instituci rodiny, je tradiční rodina zákony nedostatečně chráněna; přímo ji pak ohrožují sociálně-hospodářské problémy. Na tyto negativní jevy upozornila *Charta práv rodiny*, jež byla v roce 1983 předložena Apoštolským stolcem všem lidem, institucím a vládám zainteresovaným na poslání rodiny v současném světě. Církev chtěla jejím prostřednictvím zdůraznit nezadatelná práva, která rodinnému společenství náleží a apelovat, aby byla všemi dodržována. Právo na lidskou podporu a smysluplný život v rodině mají podle

²³³ V době sepsání listu bylo Janu Pavlu 79 let.

Charty i staří lidé. Dlužno dodat, že i na tento důležitý dokument měl Jan Pavel II. nemalý vliv.²³⁴

Hovoříme-li o tak výrazné osobnosti jako byl Jan Pavel II. v souvislosti s jeho zájmem o život seniorů, nemůžeme na tomto místě vynechat jeho *List prezidentovi druhého světového shromáždění na téma stárnutí ze 3. dubna 2002*.²³⁵ I když se jednalo o formu dopisu adresovaného hlavnímu zástupci shromáždění, vyjádřil se v něm oficiálně k problematice stárnutí populace a seniorů a oslovil jím široké spektrum účastníků setkání. S odkazem na Mezinárodní rok seniorů (1999), na němž se podílel prostřednictvím Listu starým lidem, a dokument Papežské rady pro laiky *DS*, v něm adresáta a účastníky shromáždění ujistil o zájmu církve vůči seniorům prostřednictvím vlastních iniciativ a zároveň v rámci spolupráce s veřejnou mocí a celou společností.

4.4 Rozvoj myšlenek Jana Pavla II. v dokumentech místních církví (USA, SRN)

Reakce Apoštolského stolce na situaci seniorů na přelomu 20. a 21. století nezůstala bez odezvy místních církví. Uveďme alespoň tři dokumenty místních církví z dvou zcela odlišných prostředí. První dokument vznikl v USA hned v roce 1999, zatímco druhým dokumentem je vyjádření současného předsedy německé biskupské konference Roberta Zollitsche z roku 2007. O čtyři roky později (v roce 2011) pak německá biskupská konference ještě zveřejnila k dané problematice vlastní oficiální dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. Jedná se o dokumenty, které

²³⁴ Dokument vznikl na základě usnesení biskupské synody v roce 1980, během jejíhož zahájení pronesl homilii, promluvil k radě generálního sekretariátu synody a stejně tak na závěr synody opět oslovil biskupy se svojí homilií (viz Jan Pavel II., homilie při zahájení 6. biskupské synody (26. září 1980), 2: AAS 72 (1980), 1008; viz JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 1 (1980), 472-476; viz Jan Pavel II., homilie na zakončení 6. biskupské synody, 8 (25. října 1980): AAS 72 (1980), 1083).

²³⁵ Srov. JAN PAVEL II. *Letter of John Paul II. to the president of the Second world assembly on ageing (Madrid, 8-12 April 2002)*. In L'Osservatore Romano. Weekly Edition in English n.17 p. 6 [online], Vatican: Libreria Editrice Vaticana, 2002 [cit. 2013-04-19]. Dostupné na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/2002/documents/hf_jp-ii_let_20020410_assembly-ageing_en.html.

jsou psány různou formou, obrací se na jiné cílové skupiny a dokonce mají odlišný smysl. Přesto dokumenty spojuje úsilí ukázat pozitivní stránky stáří.

S ohledem na skutečnost zvyšování počtu starších lidí v církevním společenství vydali v roce 1999 biskupové Spojených států amerických zprávu *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, v níž označují tento vzrůst jako mimořádný, a tedy apelující přiložit ruce ke společnému pastoračnímu úkolu, jež obnáší tři základní záměry:

- a) podporovat a vyzývat starší lidi uznat jak dary, tak ztráty ve vyšším věku a rozpoznat, že vzájemná závislost, nikoliv nezávislost, je pravou hodnotou evangelia
- b) vytvořit novou perspektivu pastorační, v níž se budou starší lidé jako aktivní partcipanti podílet na církevním životě, poslání a duchovních setkáních jako členové;
- c) vyvíjet struktury, zvláště ve farnostech, které seniory povzbudí a usnadní jim, aby se cítili prospěšní.

Aby mohla církev uvést do praxe výše uvedené body, musí si uvědomit dvě podstatná hlediska: význam křesťanského společenství pro staršího člověka a význam staršího člověka pro společenství. Pokud křesťanské společenství bere v potaz své starší členy, věnuje jim pozornost a čerpá z jejich přínosu, vyznačuje se duchovním zdravím a duchovní zralostí.

Podobně jako Jan Pavel II., zvolil v r. 2007 v německém katolickém prostředí formu osobního dopisu směrem k seniorům a svým vrstevníkům arcibiskup Robert Zollitsch. Již sám název dokumentu (*Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*) napovídá, jaký cíl si autor vytyčil: povzbudit starší lidi především prostřednictvím objevení jejich předností ve stáří. Základním tématem, z něhož arcibiskup Zollitsch vychází, je retrospektivní uvažování, jež má vést starého člověka k vděčnosti navzdory negativním životním zkušenostem. Vděčnost za jakýchkoliv okolností vede starého člověka ke zralosti víry, která dodává odvahu odpovídat kladně na výzvy ve stáří a chápat život až do vyššího věku jako smysluplný. To by ale nebylo možné bez přičinění společenství všech věřících a vzájemné pomoci na společné cestě víry.

Otázkou přínosu církve v oblasti péče o nemocné seniory se zabývá německá biskupská konference, která v roce 2011 vydala dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. V mnoha farnostech se nacházejí domovy pro seniory – úlohou farností je stávat se dobrými sousedy těchto zařízení a lidí, kteří v nich přebývají. Konkretizovat zájem ze strany farnosti o seniory v těchto zařízeních je možné prostřednictvím pověřených osob, které budou s lidmi z domovů v kontaktu, budou jim přinášet zprávy o dění ve farnosti, donášet svaté přijímání a doprovázet je na cestě nemoci k Bohu. Kromě toho je důležité umožnit seniorům účast na slavení bohoslužeb a přípravy na přijetí svátostí – ať už ve farnostech nebo přímo v jednotlivých zařízeních. Dokument apeluje na mladé lidi, aby byli přizváni k činné účasti v péči o nemocné. K přípravách na tuto činnost jim má být nápomocna nejen církev, ale také školy. Zásadní roli v péči o nemocné seniory mohou sehrávat i jednotlivá biskupství, pokud budou veřejně proklamovat její význam.

Na závěr stručného pohledu do církevních dokumentů vztahujícím se k problematice stáří, uvádíme na konci této kapitoly souhrnný přehled těchto dokumentů.

Dokument/událost	Autor/původ	Téma
Gaudium et spes	II. vatikánský koncil	<i>Církev jako společenství</i>
Lumen Gentium	II. vatikánský koncil	<i>Rovnost všech věřících ve společenství církve, aktivní participace laiků</i>
Generální audience 23. března 1984	Jan Pavel II.	<i>Starší lidé – aktivní subjekty pastorace</i>
Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě	Papežská rada pro laiky	<i>Pastorace seniorů jako jedna z priorit církve</i>
List starým lidem	Jan Pavel II.	<i>Význam společenství seniorů</i>
Familiaris consortio	Jan Pavel II.	<i>Význam mezigeneračního obohacování</i>
Charta práv rodiny	Apoštolský stolec	<i>Rizika současné rodiny a její ochrana</i>
List prezidentovi druhého světového shromáždění na téma stárnutí ze 3. dubna 2002	Jan Pavel II.	<i>Senioři v centru zájmu církve</i>
A Pastoral Message on Growing Older Within The Faith Community	Biskupové USA	<i>Starší lidé jako pevná součást farního společenství</i>
Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht	Robert Zollitsch	<i>Úkol společenství na cestě víry staršího člověka</i>
Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche	Německá biskupská konference	<i>Nemocní senioři jako pevná součást farnosti</i>

Tabulka 6: Přehled témat jednotlivých církevních dokumentů

4.5 Česká katolická církev k problematice seniorů

Ačkoliv se v českém církevním prostředí nesetkáme s oficiálním dokumentem, který by se zabýval výhradně problematikou seniorů, neznamená to, že bychom se s ní nesetkali vůbec. Církev u nás věnovala určitou pozornost tématu seniorů a nemocných, když jej zahrnula do závěrečného dokumentu Plenárního sněmu katolické církve v ČR *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě* z roku 2007. Toto velmi stručné vyjádření sice nemůžeme považovat za vyčerpávající odpověď na seniorskou problematiku,²³⁶ nicméně je bez pochyby, že mezi mnohými významnými skupinami, jimiž se chce a musí církev zaobírat,

²³⁶ Srov. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 66-67. ISBN 978-80-7195-162-9.

mají senioři a nemocní své právoplatné místo. Nemohlo by tomu být jinak, vezmeme-li v patrnosti rapidní vzrůst seniorské populace, který se odráží v již uvedených statistikách katolické církve u nás.²³⁷ Nikoliv však s poukazem na tento zásadní fakt (jenž byl ale brán v potaz),²³⁸ nýbrž s odkazem na význam přítomnosti nemocných a seniorů v církevním společenství, zahajuje česká katolická církev ve svém sněmovním dokumentu reflexi pastorační péče seniorů a nemocných. Přitom je nutné si uvědomit, že pastorační péče seniorů a pastorační péče není totéž – text dokumentu si dobře všímá na jedné straně aktivity některých seniorů ve farních společenstvích, kteří ještě mohou využít svoje síly, možnosti a čas ve prospěch druhých. Tito senioři nikoli omezení zdravotními problémy vykonávají ve farnosti rozličné služby; jejich víra prověřená životními úskalími a zkušenost života se stává zdrojem svědectví a nástrojem k evangelizaci. Na druhé straně vnímá církev jako vhodný nástroj evangelizace také svědectví života trpících, tedy spíše „neaktivních“ členů farnosti. Ti se mohou stát významnými evangelizátory pro své vrstevníky a lidi pokročilejšího středního věku. Přestože nacházíme mezi těmito dvěma skupinami rozdíl dotýkající se fyzických možností, můžeme současně obě skupiny seniorů řadit k adresátům i poskytovatelům pastorační péče seniorů, jejichž společným cílem je vnášení křesťanského pohledu na nemoc a stáří a především umožnění aktivního a smysluplného prožívání stáří. Naproti tomu pastorační péče nemocných zaměřuje svoji pozornost k lidem jako příjemcům pastorační péče. Ačkoliv její smysl je blízký pastorační péči seniorů, nemohli bychom z výše uvedeného důvodu hovořit o jednom a též pojmu.

Jako dobrou vizitku církve v oblasti péče o nemocné seniory, vnímá dokument vybudování dobré struktury charitních zařízení. Na cestě rozvoje této cenné aktivity však stojí závažná překážka v podobě ekonomické zátěže, s níž není církev schopna se dostatečně vypořádat. Na tristní realitu, jak v nelehké situaci se nachází současná sociální a zdravotní péče, poukázal také tematický text Papežské rady *Justitia et Pax* v České republice s názvem „*K problémům seniorů*“ (2002). Podle autora tohoto textu biskupa Václava Malého mnohé důležité služby směrem k seniorům sice poskytuje Charita Česká republika,

²³⁷ Viz podkapitola 2.5 této práce.

²³⁸ Viz *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*, s. 66.

nicméně je tato pomoc obecně málo podporovaná a v mnoha případech zůstávají těžké úkoly na rodině. Ani ty ovšem nejsou podle biskupa Malého dostatečně podporovány.

Co tento naléhavý fakt zapříčiňuje? Podle Malého moderní společnost dnes již dostatečně neuznává zvláštní postavení a život starých lidí jako v minulých dobách. Senioři jsou považováni spíše za skupinu s omezenými potřebami, přitom však, jak upozorňuje, mají stejné potřeby jako mladší věkové skupiny, i když jsou omezeni věkem. Proto je třeba uzнат jako jeden z hlavních pilířů západní civilizace rovnost všech lidí a respektování jejich práv – tedy i seniorů, kteří někdy nejsou s to je prosadit nebo uhájit.²³⁹

Přestože u nás nenajdeme teologickou literaturu, v níž by se autoři zaměřovali výhradně na pastorační seniorů, přece jen můžeme objevit určité dobré snahy se k ní vyjádřit a posunout ji dále. V knize *Cesty pastorační v pluralitní společnosti* pastorální teolog Aleš Opatrný neopomněl v širokém poli aktuálních témat pohovořit o úloze starší generace vůči generaci mladých. Pokud chtějí být starší lidé pro mladou generaci přínosem, je nutné, aby hledali na kritické otázky mladých pravdivé odpovědi podle vzoru evangelia, poskytli jim důvěru a neúnavně je doprovázeli duchovní blízkostí (tj. modlitbou). To jsou tři základní předpoklady aktivní mezigenerační spolupráce ze strany seniorů. Opatrný se úloze seniorů vůči mladým věnoval ještě ve svém příspěvku pro animátory seniorů²⁴⁰ a toto téma dále rozšířil – senioři mají vlastní poslání nejenom v rodině, ale taky v církevním společenství, a to prostřednictvím mnoha různých aktivit, při nichž se podílí na činné Kristově lásce jako tzv. senioři „pastorující“. Nejedná se přitom o pouhé využití životních zkušeností: „je to živá syntéza aktuálních životních sil, nashromážděných zkušeností a obdarování Duchem.“²⁴¹

Podle jezuity Jana Rybáře je jednou z nejdůležitějších úloh starého

²³⁹ Srov. MALÝ, Václav. *K problémům seniorů* [online], Praha: Papežská rada „Justitia et Pax“ v ČR, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev/dokumenty/k-problemum-senioru>, s. 1.

²⁴⁰ Srov. OPATRNÝ, Aleš. Senioři pastorační nebo pastorující? In ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 12-14. ISBN neuvedeno.

²⁴¹ OPATRNÝ, A. Senioři pastorační nebo pastorující?, s. 13.

člověka „radostné sebedarování“, tedy aktivita ducha. Ztráta sil příhodná pro pokročilý věk nemusí a nesmí znamenat ztrátu aktivity výsostné – lásky, skrze níž se člověk přibližuje lidem a Bohu.²⁴² Rybář věnuje pozornost především duchovním tématům spjatým se stářím. Animátory seniorů nazývá „životabudiči“, tedy „budiči“ duchovního života. Jako člověk úctyhodného věku stále více rozjímá nad tématem věčnosti a ve svém slovu (resp. přednášce) nazvaném Seniorům (i když patřilo konkrétně animátorům seniorů)²⁴³ znovu refletoval téma pasivity a aktivity života a věčnosti. „Ve vrcholné aktivitě ducha budeme žít navěky“, zdůrazňuje. Totožné téma u něho do třetice nalezneme ve fejetonu s názvem Vrcholná aktivita v knize *Musíš výš*. Svoje poměrně krátká zamyšlení pojímá důvtipně a zároveň jim nechybí hloubka. Život přináší mnohá úskalí; tyto oběti ovšem neznamenají „duchovní pozérství“, ani Boha lačného „lidských obětí“. Vrchol těchto útrap končí vrcholnou aktivitou – obětí, která se z lásky dává Bohu,²⁴⁴ jak to už bylo ostatně zmíněno výše. Pomoc objevit a uvést do praxe tuto hlubokou tezi je dle našeho mínění nemalou výzvou pro pastorační seniorů.

Tématu pastorační seniorů je v knize *Praktická teologie pro sociální pracovníky* věnována celá kapitola s názvem „Senioři“, v níž její autoři Michal Opatrný a Lenka Motlová, podobně jako předchozí zmínění autoři, pracují s pojmy objekt a subjekt pastorační seniorů a hovoří o aktivním zapojení seniorů v prostředí, ve kterém žijí a kde vytvářejí specifickou kulturu. Proto je také třeba, aby byly v pastorační a sociální péči vytvářeny takové podmínky, v nichž by se mohli starší lidé zapojit.²⁴⁵

²⁴² Srov. RYBÁŘ, Jan. *Kam jdeme? Uvedení do křesťanství, fejetony*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2012, s. 57-58. ISBN 978-80-86619-37-8.

²⁴³ Viz RYBÁŘ, Jan. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, Veronika. *Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2013, s. 5. ISBN neuvedeno.

²⁴⁴ RYBÁŘ, Jan. *Musíš výš*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2007, s. 147. ISBN 80-86619-08-7.

²⁴⁵ Srov. OPATRŇ, M., MOTLOVÁ, L. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 96.

4.6 Závěr – koho má církev oslovit?

Jestliže vezmeme v potaz nový pohled na církevní společenství podle II. vatikánském koncilu, pak je důležité se tázat, koho má dnes církev v první řadě oslovit, aby mohla myšlenka participace seniorů na společenství proniknout do praxe života církve. Nejprve je nezbytné uvědomit si, kam má být zainteresován prvopočátek celého úsilí: chce-li totiž církev podle uvedených dokumentů oživit pastorační seniorů tím, že znovuobjeví jejich důstojnost a přínos pro společenství i společnost, bude nejprve zapotřebí pomoci společenství rodiny (tj. všem členům rodiny, včetně seniorů), aby se chopilo své role oživovat mezigenerační vztahy a komunikaci a lépe porozumět významu přítomnosti a přínosu starých lidí v něm. V dalším kroku bude nezbytné oslovit farní společenství, která budou s problematikou aktivní činnosti seniorů dostatečně seznámena a nebudou ji považovat za „nadstandardní“ nebo naopak „bezvýznamnou“ službu. Jedná se tedy o širokou řadu lidí, kteří by měli být dobře informováni a formováni. Nicméně je jasné, že prioritně by měli být osloveni samotní senioři, kteří se mají ve společenství jako aktivní účastníci zapojovat. S cílem úspěšně informovat a formovat bude zapotřebí probrat ne ledajaká, ale konkrétní témata, jež mají napomoci seniorům se zapojit věrohodně a přínosně. Půjde především o již zmiňovanou otázku působení a přínosu seniorů v rodinném společenství a možnost zapojení nejen aktivních, tedy aktivních seniorů, nýbrž také seniorů, kteří mají fyzická, příp. jiná omezení, což ale neznamená, že v otázce participace stojí na okraji.

4.8 Utváření a prohlubování mezigeneračních vztahů z pohledu církve

4.8.1 Postoj ke stáří dnes

Ačkoliv už v dnešní době – díky podmínkám lepšího zdraví, očekávané dlouhověkosti a dalším faktorům není stáří chápáno jako synonymum nemoci, samotný fakt přijetí tohoto období nemusí být pro každého člověka samozřejmostí – v některých případech je stáří vnímáno výlučně jako nevyhnutelná tíživá osudovost, čili jako období poklesu, v němž lidská a sociální nedostatečnost je nepochybná.²⁴⁶ Není tento pohled pouhým stereotypem? Období stáří, jak se o tom za okamžik zmíníme, s sebou může přinést i negativní hlediska, nicméně je třeba vzít v patrnost diverzifikované okolnosti, v nichž senioři nejsou homogenní skupinou a jedinec od jedince prožívá seniorský věk různými způsoby.

Možným důsledkem negativního postoje vůči stáří a starým lidem je přehlížení, jež je vlastně útokem na důstojnost člověka. Tento negativní jev vyřazuje staršího člověka ze „vztahových schémat“ a zapříčiňuje samotu, izolaci a opuštění. Tíživost samoty však také mohou způsobit okolnosti jako je ztráta dospělých dětí, přátel či kariéry a v ne posledku ztráta protějšku. Zkomplikovat životní situaci starému člověku navíc může nesoběstačnost. Bylo by ale omylem, pokud bychom se domnívali, že se senior bude muset s těmito životními peripetemi vyrovnat sám. Přijmout obavy a strasti seniora taky na svá bedra a proměnit je pokud možno v pozitivní zkušenosti je v prvé řadě povinností rodiny, potažmo celé společnosti. To však dnes není samozřejmé.

Lidstvo je v současnosti vystaveno nejen demografické, nýbrž také společenské, kulturní a hospodářské přeměně, která přivádí některé národy k blahobytu, nicméně mění od základu staleté názory a podmínky života, v nichž byla vůči starým lidem prokazována úcta a láska a starý člověk nebyl zdaleka vyháněn z rodiny nebo tolerován jako neužitečné břímě. Naproti tomu některé jiné způsoby lidské výchovy, které seniory přivedly a stále přivádějí

²⁴⁶ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6.

obzvláště v důsledku neuspořádaného průmyslového a urbanistického rozvoje k nesnesitelným formám vyloučení, způsobují nejen jim trpké bolesti a do mnoha rodin vnášejí jakousi duchovní bídu.²⁴⁷

Východiskem v této nesnadné situaci bude přijetí morálních principů nejen ve společnosti, ale primárně právě především v rodině, která uvede do praxe úkol pohlížet na seniora jako na důstojnou osobu, jejíž důstojnost se nezmenšuje s přibývajícím věkem ani s fyzickým či mentálním úpadkem. Půjde tedy zvláště o principy solidarity a interakce mezi jednotlivými generacemi,²⁴⁸ přijetí starých lidí uznáním jejich zkušeností, paměti – tedy smyslu pro historii a s ním i vlastní identity pro budoucí generace, znalostí a moudrosti. Současný svět tuto moudrost potřebuje víc než kdy předtím. Právě této moudrosti seniorů se dnes mohou učit vyspělejší národy od národů hospodářsky chudších.

4.8.2 Rodina jako širší mezigenerační společenství

Debatě o odstranění negativních vlivů v rodině spjatých se starší generací a úloze rodinného společenství vůči seniorům se pochopitelně nevyhýbá ani církve, která v příhodných dokumentech usiluje o oživení a aktualizaci tradičního pohledu na rodinu. Snaží se tím adekvátně reagovat na aktuální problémy současnosti. Jak dnes církev pohlíží na rodinu a její úlohu vůči starším členům? Již zmiňovaná adhortace *Familiaris consortio* (dále jen FC) nahlíží na manželství ne jako na pouhé společenství dvou lidí, nýbrž jako na společenství širší, do něhož patří rodiče, děti i prarodiče. Jedná se tedy o tzv. širší, mezigenerační rodinu. Takovéto společenství je z teologicko-antropologického hlediska zakořeněné v přirozených poutech těla a krve a dovršuje jej láska jako nejvnitřnější síla, jež toto společenství nejen vytváří, ale také oživuje. Společenství manželů je dle FC úzce propojeno s Kristem a mezi sebou navzájem v jednotě církve skrze svátost, která jej posvěcuje Duchem svatým. Křesťanská rodina je pak specifickým vyjádřením

²⁴⁷ Srov. FC, 8.

²⁴⁸ Srov. JAN PAVEL II. *Letter of John Paul II. to the president of the Second world assembly on ageing (Madrid, 8-12 April 2002)*.

a uskutečněním tohoto společenství, v němž všichni členové rodiny mají navíc za úkol budovat společenství osob prostřednictvím různých úkolů a to především péčí o děti, nemocné a staré.²⁴⁹ S tím je úzce propojeno vzájemné respektování důstojnosti a povolání každé osoby, tedy i člověka v seniorském věku.

Podobně Charta práv rodiny chápe rodinu nikoliv jako pouze právní, hospodářskou či společenskou jednotku, ale především jako společenství lásky a solidarity, jejímž jedinečným úkolem je předávání kulturních, etických, společenských, duchovních a náboženských hodnot. Rodina je místem setkávání generací, jež si navzájem pomáhají osvojit si životní moudrost, a současně vzájemně respektují svá práva. Takto pojatá širší rodina zasluhuje úctu a péči, aby mohla být naplňována tradiční funkce solidarity, vzájemná pomoc a důstojnost každého jejího člena.²⁵⁰

Rovněž pastorální konstituce *Gaudium et spes* považuje rodinu za místo setkávání generací a místo, kde si tyto generace vzájemně pomáhají získat plnější moudrost a dát do souladu lidská práva s dalšími potřebami společenského života. Taková rodina tvoří podle konstituce základ společnosti a taková primární složka společnosti musí být proto podporována a chráněna veřejnou mocí – nejen tedy církev, nýbrž i světská moc by měla uznávat pravou povahu manželství a rodiny.²⁵¹

²⁴⁹ Srov. FC 1-4.

²⁵⁰ Srov. *Charta práv rodiny ze dne 22. října 1983* [online]. Praha: Teologické texty, 1990 [cit. 2013-04-16]. Dostupné na: <http://www.teologickertexty.cz/casopis/1990-5/Charta-prav-rodiny/>

²⁵¹ Srov. GS 52.

4.8.3 Vzájemné uznání a výměna darů jako hlavní úloha současné rodiny

Rodina je pro seniora nejpřirozenějším prostředím k prožívání stáří a místem, kde může najít uplatnění. K životu ve společenství je člověk povolán skrze vrozenou sociální dimenzi. Tato dimenze se projevuje především v manželství a rodině. Rodina je nejen místem „zrození“, nýbrž taky místem „růstu“²⁵² nebo lépe zrání člověka až do stáří. Právě tento fakt napomáhá k pochopení významu staršího člověka ve společenství rodiny. Možnost prožívat stáří v rodině je nicméně v současnosti velmi limitována životním stylem zaměřeným na výkon. Problémem bývá někdy i nedostatek obytného prostoru a financí. Zodpovědnost dětí vůči rodičům v dnešní době postrádá určitou automatickou samozřejmost a je spíše považována za „nadstandard“ vztahů, neboť se předpokládá, že záležitosti starších lidí spadají pouze do kompetence státu (společnosti, obce aj.).²⁵³ V prostředích, kde se uchovaly tradiční generační vazby, můžeme zaznamenat jak silné pouto nejen mezi generací rodičů a dětí, ale také mezi generací dětí, rodičů a prarodičů. Přetrvání tohoto pohledu na stáří a s ním související úcty vůči starším generacím je dnes zřetelné v rodinách, v nichž starší lidé jsou pevnou součástí rodinného života a navíc jej sami podporují aktivně v předávání svědectví o minulosti a v inspiraci moudrosti pro nadcházející generace.²⁵⁴ K obnovení širších rodinných vazeb tedy bude zapotřebí nejprve uznat specifické poslání starých lidí v rodině i ve společnosti.

Na cestě v uznání úlohy starších lidí v rodinném společenství stojí pochopitelně mnoho jiných aktuálních překážek. Mezigenerační dialog se komplikuje rychlým rozvojem techniky, především informačních technologií, v nichž se ne všichni staří lidé orientují, a kultem „věčného mládí“, který vytěsňuje ze zorného pole smrt. Tím se seniorský věk stává neatraktivním a není ceněn pro svoje zkušenosti a lidskou zralost.²⁵⁵ Vyloučení seniorů ve jménu modernosti neznající paměť by ale podle Jana Pavla II. znamenalo

²⁵² Srov. ChL 40.

²⁵³ Srov. ŠELNER, Ivo. Úloha rodiny v péči o seniory – realita a prognózy. *Sociální práce*, 2004, č. 2, s. 14.

²⁵⁴ Srov. FC 27.

²⁵⁵ Srov. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*, s. 183.

odmítnutí minulosti, v níž jsou zasazeny kořeny přítomnosti. Ačkoli jsou se stářím často viditelně spojeny aspekty křehkosti, zůstávají staří lidé pro dnešní společnost stále přínosem, když na pozemské události hledí s onou větší moudrostí. Pro tuto moudrost a zkušenost života Jan Pavel II. nazývá seniory „strážci kolektivní paměti“²⁵⁶ a výsadními vykladateli „souhrnu ideálů a obecných hodnot, které řídí a vedou společenské soužití.“²⁵⁷ Aby si člověk mohl vybavit vlastní minulost anebo si představil události, které sám neprožil, je nutné, aby si vypomohl vzpomínkami druhých. V tomto ohledu sehrávají starší lidé významnou roli v rodině a ve společnosti, když svědčí o minulosti, která se neomezuje pouze na data, jména nebo hesla, nýbrž představuje proudy myšlení a zkušeností, v nichž člověk rozpoznává minulost díky tomu, že přes ni tyto proudy prošly.²⁵⁸ Znamená to tedy, že starší člověk se stává „živou historií“ pro nadcházející generace, které získávají přístup ke vzdálenější minulosti. „...Vstoupí-li (dítě) do jeho (dědova) domu, čtvrti či města, proniká do jiné sféry, která mu nicméně není zcela cizí, protože velmi dobře odpovídá osobnosti a životnímu stylu nejstarších členů rodiny. Uvědomuje si, že v jejich očích zastává do jisté míry místo jeho vlastních rodičů, ovšem takových, kteří zůstali dětmi a nejsou zcela pohlceni životem současné společnosti. Stejně jako se dítě zajímá o události, jež se ho dotýkají a jichž se účastní, zajímá se o všechno, co se nyní objevuje ve vyprávění těchto starých lidí, kteří přehlížejí časové rozdíly, a skrze přítomnost spojují minulost s budoucností. Nejsou to pouze fakta, ale dřívější způsoby žití a myšlení, které se tímto způsobem usazují v jeho paměti ... Postava věkovitého příbuzného, svým způsobem oživená vším, co nám odkryl o dřívější době a společnosti, nevystupuje v naší paměti v nějaké vybledlé fyzické podobě, ale s plastičností a barvitostí osobnosti, která se nachází uprostřed obrazu, jenž ji charakterizuje a zhmotňuje.“²⁵⁹ Tyto pozitivní znaky stáří se stávají výzvou ke vzájemné závislosti a solidaritě spojující generace mezi sebou – každý člověk potřebuje druhého člověka a obohacuje

²⁵⁶ JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 6.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Srov. HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 108-109. ISBN 978-80-7419-016-2.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 107.

se jeho dary a charismaty,²⁶⁰ tedy je i na mladé generaci, aby nejprve uznala charismata stáří a poté se chopila své role vůči seniorům.²⁶¹

Mít v úctě staré lidi znamená nejen jejich přijetí a ocenění schopností, ale i péče o ně. Přitom nemusí jít pouze o péči při nesoběstačnosti. Úlohou mladší generace je pomáhat seniorům v prevenci nemocí a bolesti, tj. pobízet k fyzické i duševní aktivitě a přispět seniorům ke stimulaci těla i ducha. Tak jako stimulace těla může nabývat rozličných podob, podobně k stimulaci ducha lze využít mnohých aktivit, z nichž jmenujme jednu, která je dnešní mladé generaci nejvlastnější. Mladé generace se vyznačují dobrou orientací ve světě moderních technologií, kdežto u starší generace, která se nikdy před tím s touto novou technikou nesešla, to bývá naopak. V tomto ohledu je velkou výzvou pro mladé pomoci starším v orientaci ve světě moderních technologií. Třebaže virtuální realita nemůže nahradit autentické společenství lidí, může být moderní technika přispěním v komunikaci s rodinou i s církevním společenstvím.²⁶² Tam, kde moderní technika tuto komunikaci nedokáže zastat, tedy v situaci, kdy již starší člověk není schopen se o sebe sám postarat, natož komunikovat prostřednictvím techniky, je nezbytné, aby na sebe rodina převzala zodpovědnost péče a pomoci starému člověku.

Nicméně nejde tu pouze o úkol jednostranný – pokud staří lidé potřebují péči, neznamená to, že ji nejsou schopni paralelně poskytovat.²⁶³ O tom je přesvědčen i Benedikt XVI.: „...podpora, doprovod a láska druhých je milost, která je důležitá v každé životní fázi. Nikdo nemůže žít sám a bez pomoci – lidská bytost se utváří ve vztazích.“²⁶⁴ Přitom nemusí jít pouze o aktivitu, jež by byla nutně spojena s fyzickou činností. Pokud Bible představuje staršího člověka jako osobu naplněnou moudrostí a bázní Boží (srov. Sir 25,4-6), pak to znamená, že se pro mladší generace stává svědkem tradice víry (srov. Ž 44,2;

²⁶⁰ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 7.

²⁶¹ Tato problematika není církevním představitelům lhostejná. Biskupové Spojených států amerických mladé lidi vybízejí, aby se pokusili identifikovat vlastní svůj vlastní obraz starého člověka chápaného jako dar (srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops*. Washington, D.C.: United States Catholic Conference, Inc., 1999, s. 7.). Více viz Příloha I.

²⁶² Srov. *Církev a internet* [online], Vatikán: Papežská rada pro hromadné sdělovací prostředky, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000503.pdf>, s. 8.

²⁶³ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 6.

²⁶⁴ BENEDIKT XVI. *Stáří je krásný věk!* [online], 2012 [cit. 2012-12-10]. <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=17429>.

Ex 12,26-27). Tím vnáší do rodiny a společnosti především bohatství duchovních prostředků. Úloha předávat mladým víru a pozitivní hodnoty života bývá zpravidla náročná: ačkoli nemůže být starý člověk chápán jako někdo, kdo stojí „na okraji“ rodiny, ale sám má být součástí rodinného života, který podporuje aktivně a vědomě, je současně zavázán ctít autonomii nové rodiny.²⁶⁵ Tím jsou na něho kladeny nároky na důvěru v Boží péči a Boží vedení, které je účinnější než vedení lidské. Úkolem staršího člověka je ale také dát důvěru mladému člověku. Často více než slova je účinnější svědectví vlastního života, jimiž se starý člověk mladým přibližuje – zvláště v období, kdy již není schopen mnohé aktivity a na první pohled by se rodina mohla domnívat, že je pouhým příjemcem péče.

4.9 Aktivní participace seniorů na společenství

4.9.1 Dvě rozdílné situace, jeden cíl

Podobně jako je pro staršího člověka významné společenství rodiny, je pro něho důležité společenství víry. Do jaké míry je pro něho toto společenství důležité a užitečné, má být rozpoznatelné nejen díky jeho přítomnosti v něm, ale především díky možnosti být v něm prospěšný: „(Senioři) mohou ze svého bohatství víry a života vyzískávat věci staré i nové k prospěchu nejen svému, ale i celého společenství. Jsou daleci toho, aby se stávali pasivními subjekty církevní pastorační péče, ale sami jsou nenahraditelnými apoštoly především mezi svými vrstevníky, protože nikdo jiný než starší lidé nezná lépe problémy a citlivost této fáze lidského života.“²⁶⁶ V situaci, kdy člověk z důvodu nemoci není již schopen aktivní participace na životě společenství, zůstává jeho právoplatným členem, neboť i on má podíl na apoštolátu jako svědek „vnitřní zralosti a duchovní velikosti“²⁶⁷ a je pro něho tedy stále přínosem: „Slovem i modlitbou, ale i odříkáním a utrpením, které s sebou nese pokročilý věk, staří lidé byli a stále jsou výmluvnými svědky a zprostředkovateli víry v křesťanských

²⁶⁵ Srov. FC 7.

²⁶⁶ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 19.

²⁶⁷ SD 26.

společenstvích...“²⁶⁸ Obě zmíněné situace – tzn. situace tzv. aktivních seniorů (aktivní činnosti schopných) a seniorů, jež narážejí na hranice svých možností, budeme považovat za základní výchozí body pro naši další reflexi. Tyto body bude nutné ještě dále rozpracovat a pokusit se najít adekvátní odpovědi na současné výzvy, které jsou na pastorační práci seniorů kladeny. Naším cílem je snaha poskytnout koncept pro snazší orientaci v dané problematice, z důvodu její šíře si však nečiníme nárok považovat jej za vyčerpávající odpověď.

4.9.2 Pojem společenství

Současný frekventovaný pojem „společenství“ – *κοινωνία* má svůj základ již v nejstarších biblických zprávách. Na počátku dějin Bůh vyvolil lidi nejen jako jednotlivce, nýbrž i jako členy určitého společenství. Při sdělování svého záměru jej nazval „svým lidem“ (Ex 3,7-12) a uzavřel s ním smlouvu. Toto společenství pak bylo zdokonaleno a dovršeno v Ježíši Kristu. Ježíš se účastnil společenského života lidí a ze svých učedníků sám vytvářel společenství. Své vrcholné sebedarování – eucharistii, jež se má dále konat na jeho památku, slavil ve společenství a po své smrti a svém zmrtvýchvstání ustanovil skrze svého Ducha nové společenství všech, kdo jej s vírou a láskou přijímají, a to ve svém těle, v církvi. Na druhé straně se ale věnoval různým lidem jednotlivě bez ohledu na okolní dav (viz Mt 9,9; Jan 8,1-11; Jan 9,1-7). Jeho úmyslem bylo přivést člověka k osobnímu obrácení, víře a následování. Podobně apoštol Pavel pracoval jak s jednotlivci, tak s církevními obcemi (společenstvími), když je zakládal a pečoval o ně jako o „tajemné tělo Kristovo.“ Za první takovéto společenství lze zřejmě považovat společenství v domech (Hausgemeide). Přestože v průběhu šíření křesťanství vzniká hnutí eremitů – poustevníků žijících v samotě a toužících po dokonalosti, záhy se objevuje tendence jejich sdružování do osad. Tyto osady považujeme za první vlnu mnišství. Později začíná velká éra společného mnišského života (sv. Benedikt). V benediktinském

²⁶⁸ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 19.

klášteře má ovšem jednotlivec své nezastupitelné místo. V tomto duchu se pak odvíjel řeholní život na Západě.²⁶⁹

Ve dvacátém století dochází k významné přeměně: téměř ustává zakládání nových řeholních společností a zejména v jeho druhé polovině vynikají dva fenomény – malé radikální komunity uvnitř klasických řádů a společenství vzniklá z novodobých hnutí, případně více či méně organizovaná společenství založená na základě určité duchovní zkušenosti, jejichž členové se však nezavazují k trvalému společnému životu.²⁷⁰ V době konání II. vatikánského koncilu a v období, které po něm následovalo, se rozvíjely dva významné prvky církevního života: za základní buňku se začalo považovat farní společenství (Gemeindepastoral), případně podobná společenství, která vznikala kolem kostelů, církevních center, misijních stanic apod.; druhým prvkem byla myšlenka „základního společenství“ (Basisgemeinde), vycházející ze zkušenosti velkých farností Latinské Ameriky, které fungovaly jako sdružení mnoha malých společenství. Na základě prolínání praxe ve velkoměstských aglomeracích a její reflexe v pastorální teologii a v pastoračních úvahách a plánech mnoha diecézí světa, začala v řadě zemích vznikat malá společenství věřících, které kromě vyznávání víry a příslušnosti k farnosti nebo hnutí spojovaly obyčejně také další společné prvky, např. věk, zájmy anebo účel společenství (modlitební společenství, charitativní společenství atp.).

V České republice se začala tato společenství rozvíjet po r. 1968. Zejména v době tzv. „normalizace“ byla malá společenství (kromě účasti na oficiálně povolených bohoslužbách) jedinou možností církevní socializace. V českém prostředí se zabydlel pro malé společenství výraz „spolčo“. Zlatým věkem „spolč“ byla tedy 70. a 80. léta. Tato společenství vznikala především z iniciativy řádů a hnutí. Z pojmu „společenství“ se stal terminus technicus označující téměř všechny malé skupiny věřících, zvláště mládeže, který se užívá dodnes.²⁷¹ Proto je užitečné uvědomit si rozdíl mezi pojmem „farní obec“ či společenství (Gemeinde) a mezi „malými společenstvími“ (Gemeinschaften). Do farního společenství (obce, farnosti) náleží všichni křesťané různého věku,

²⁶⁹ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 185-186. ISBN 80-7192-930-1.

²⁷⁰ Srov. tamtéž, 186-187.

²⁷¹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*, s. 71.

s různými obdarováními a na různém stupni víry.²⁷² Ve srovnání s „malým společenstvím“ jde o společenství mnohem širší a rozmanité, které je v této své různosti povoláno k činné účasti na životě církve: „Všechny služby a charismata, protože jsou rozdílné a komplementární, jsou svým způsobem nezbytné pro její růst.“²⁷³ Proto nelze tuto různost vnímat jako něco neobvyklého či nepatřičného, co by bylo zapotřebí odstranit. Právě naopak. Ještě bude potřeba vynaložit úsilí naučit se s ní pracovat a začlenit ji do „projektu farnosti.“²⁷⁴

Současná farnost, aby mohla růst, je tedy postavena před nový úkol: vytvořit prostor, v němž zhodnotí zkušenosti a životní svědectví seniorů. V praxi to znamená, že potřebuje nejen zakládat specifická společenství seniorů, ale taky v první řadě integrovat seniory do společenství širšího²⁷⁵ představující celou farní rodinu tvořenou z věřících různých věkových kategorií, která se ve své jednotě a různosti celá podílí na tomto úkolu. Díky svým životním zkušenostem jsou staří lidé sami pro toto pestré společenství přínosem.²⁷⁶ Ačkoliv je farní společenství postaveno před mnohé neodkladné úkoly vůči jeho starším členům, nemělo by z výše uvedených důvodů opomenout jeden z nejpodstatnějších: umožnit starším lidem, aby se sami stali aktivními věřícími spoluvytvářejícími farnost. K tomuto úkolu jsou povoláni nejen senioři schopní aktivní participace, nýbrž zvláštěm způsobem také senioři narážející na vlastní hranice stáří.

²⁷² Srov. OPATRŇÝ, A. *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*, s. 141.

²⁷³ Srov. ChL 27.

²⁷⁴ Srov. OPATRŇÝ, A. *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*, s. 141.

²⁷⁵ Srov. SCHMID, M., KIRCHSCHLÄGER, W. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*, s. 134.

²⁷⁶ Srov. OPATRŇÝ, M., MOTLOVÁ, L. *Senioři*, s. 96.

4.9.3 Pojem participace

Pokud je širší společenství složeno z křesťanů rozličného věku, pak k němu pochopitelně zcela právem náleží i starší lidé. Pokud jsou členové tohoto společenství povoláni k činné účasti na životě církve, jsou k ní nepochybně povoláni rovněž senioři. Otázkou ovšem je, do jaké míry v něm jsou nebo mohou být aktivně činní, tzn. do jaké míry na něm aktivně participují. S pojmem „participace“ se dnes setkáváme především v sociálních vztazích, ekonomice a politice, z níž právě moderní definice tohoto pojmu vycházejí. Pojem participace souvisí s pojmem demokratizace – participace totiž neoddělitelně náleží k demokracii a to nejen z politického pohledu v podobě volebního práva, nýbrž taky z pohledu občanského, protože přispívá k integraci společnosti. Předpokladem pro uskutečňování participace se stala Všeobecná deklarace lidských práv vyhlášená Valným shromážděním OSN v roce 1948, které vyzvalo každého jednotlivce a každý orgán společnosti, aby se podílel (tedy „participoval“) na uvedení těchto práv a principů do každodenního života společnosti, v níž žije (Všeobecná deklarace lidských práv, preambule). Z toho je zřejmé, že výzva se netýká pouze některých oblastí, ale každodenního života v rodině, škole, sociálních službách a různých spolcích. Je také zřejmé, že se netýká pouze několika „vyvolených jedinců“, ale všech lidí, včetně lidí starších, kteří se mají stát aktivním subjektem v prostředí, ve kterém žijí. V církevním prostředí to znamená, že nejde tedy jen o pouhé zapojení účastníků do samotných aktivit. Jde také o jejich plánování, realizaci i hodnocení společně s účastníky, tedy v našem případě se seniory.²⁷⁷

Přestože se v současné době z důvodu absence zkušeností s touto problematikou v oblasti pastorační práce seniorů mohou uvedené výzvy jevit jako ne snadno realizovatelné, existují již určité zkušenosti z různých oblastí farní pastorační práce, které můžeme považovat za dobrý základ pro další pojednání o participaci. V praxi jde především o *pravidelná i nepravidelná setkávání v malých společenstvích, slavení bohoslužeb a svátostí, diakonickou službu*

²⁷⁷ Srov. KAPLÁNEK, Michal, KOČEROVÁ, Martina. Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. *Pedagogium*, 2011, č. 1, s. 19-20.

*a svědectví víry, tedy o plnění základních úkolů církve – koinonia, leiturgia, diakonia a martyria.*²⁷⁸

V následujícím uvažování se pokusíme hledat cesty, jak ještě lépe tyto oblasti propojit s aktivní participací seniorů na životě celého společenství.

4.9.4 Senioři seniorům – společenství seniorů jako subjekt pastorage

V mnoha farnostech u nás se v uplynulých letech objevil nový trend, na který jsme v době nesvobody nebyli příliš zvyklí: senioři se začali pravidelně i nepravidelně scházet ve společenstvích vrstevníků. Tím se rozšířil poměrně zúžený prostor setkání staršího člověka se společenstvím farnosti pouze na nedělních bohoslužbách, případně bohoslužbách během týdne. Podobně jako pro jiné věkové skupiny, je také pro seniory důležitý kontakt se skupinou, k níž mohou náležet, překonat pocit osamění a izolovanosti a nalézt vhodný prostor ke vzniku nových nebo k prohloubení stávajících přátelství.²⁷⁹ Tato společenství pochopitelně nevznikají a nefungují „sama od sebe.“ Aby mohla tato společenství začít ve farnostech působit, bylo nezbytné, aby církve hledala a inspirovala věřící (především) seniory ke spolupráci. Díky tomu se otevřelo nové pole působnosti seniorských „společ“.

Společná setkávání seniorů přitom nejsou v církvi novinkou. Starší lidé se vždy scházeli a stále ještě scházejí například na ranních bohoslužbách ve všední dny, při nichž jsou mnohdy jedinými zástupci farního společenství, nicméně vůbec první explicitní společenství seniorů se objevují ve farnostech olomoucké arcidiecéze až v roce 1996. Podnět pro jejich zakládání dalo mezinárodního hnutí *La vie montante* (Za povznášející život), které vzniklo ve Francii v roce 1961 z iniciativy francouzského laika André d'Humières a pařížského biskupa Mons. Stanislase Courbe. Jeho hlavním posláním je upevňovat u lidí seniorského věku vědomí, že právem patří do společnosti

²⁷⁸ Srov. WEIS, Clemens. *Altenseelsorge in der Gemeinde. Lebendige Seelsorge*, 1968, roč. 19, č. 2, s. 73.

²⁷⁹ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 4.

i církve, kde mají své místo a uplatnění.²⁸⁰ V praxi jde o podporu aktivního společenství starších lidí ve farnosti. Jedná se o pomoc při vytváření farních společenství, prohlubování duchovního života, pomoc věřícím seniorům, aby se aktivně podíleli na poslání církve, apoštolátu i evangelizaci ve společnosti a využili zvýšeného množství volného času a životních zkušeností v oblasti duchovního života. O rozvoj této myšlenky v českém katolickém prostředí se zasloužili salesián P. Josef Pekárek a prof. Marie Mourková; záštitu nad ní převzal biskup Mons. Josef Hrdlička. Organizačního vedení se ujalo Centrum pro rodinný život olomoucké arcidiecéze. Dne 15. června 1996 se v Olomouci sešlo 158 seniorů z jednotlivých farností tehdejší olomoucké arcidiecéze (tehdy z dnešní ostravsko-opavské diecéze), kteří následně ve farnostech zahajovali činnost v seniorských společenstvích jako tzv. animátoři seniorů.²⁸¹ Seniorská společenství se později začínají rozšiřovat nejen v olomoucké arcidiecézi, ale taky v diecézi ostravsko-opavské a částečně i v diecézi brněnské. Myšlenka zakládat nová seniorská společenství podle vzoru hnutí La vie montante se tedy ujala především v moravských diecézích.²⁸²

V roce 2006 jsou pod záštitou Centra pro rodinu a sociální péče v Brně vyškoleni první lektoři alternativního programu LIMA zaměřeného na aktivizaci seniorů v seniorských skupinkách, jež má pomoci zkvalitnit život člověka seniorského věku po fyzické, mentální a duchovní stránce. Podnět k této aktivizaci dal již v roce 1991 německý psycholog prof. Wolf Dieter Oswald, který vyvinul vůbec první vědecky podložený program SimA na podporu kognitivních a motorických dovedností starších lidí.²⁸³ Podle vzoru studie SimA následně vyvinulo Katolické vzdělávací centrum ve Vídni tréninkový program LIMA (Lebensqualität im Alter) pro lidi starší 55 let obsahující čtyři základní složky, k nimž patří trénink paměti, psychomotorický trénink, kompetenční trénink, ale

²⁸⁰ Srov. ČEPELKOVÁ, Veronika. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, s. 62. ISBN 978-80-87363-04-1.

²⁸¹ Srov. MENC, František. Společenství seniorů v Přerově. *Slovo pro každého*, 2011, roč. 17, č. 10, s. 5.

²⁸² Srov. ČEPELKOVÁ, V. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*, s. 62-63.

²⁸³ Srov. Was ist SimA? [online], 2013 [cit. 2013-05-12]. Dostupné na: <http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>.

také vyrovnání se s otázkami po smyslu života a životem obecně. Cílem tohoto programu je udržení kvality života až do vysokého věku, změna hranic – pokud je to možné, přijetí hranic – pokud je to nutné a výměna zkušeností s lidmi v podobné situaci.²⁸⁴ Od roku 2008 je program dále šířen jako tzv. KLAS (Klub aktivních seniorů) a postupně jsou realizována školení pro nové zájemce pod vedením českých lektorů. Program přizpůsobený prostředí u nás se začíná rozšiřovat nejen do farností, ale také obcí, pečovatelských domů, center pro rodinu a dalších zařízení, především brněnské diecéze. Díky tomu začínají vznikat seniorské skupinky i v těchto institucích.

S příchodem roku 2005 je v královéhradecké diecézi založeno a tehdejší královéhradeckým biskupem Mons. Dominikem Dukou podpořeno Diecézní centrum pro seniory, jehož hlavní úlohou je koordinovat ve spolupráci s duchovními správci práci se seniory ve farnostech a zajišťovat vzdělávání a koordinaci činnosti animátorů seniorů v diecézi.²⁸⁵ Jelikož hlavní úlohou Referátu diakonie je koordinovat zvláště službu nemocným, jevil se i další krok začlenit Diecézní centrum pro seniory do Referátu pastoračního hlediska jako správný. Od roku 2006, po uskutečnění prvního setkání „animátorů seniorských společenství“ na celostátní úrovni organizovaného Centrem pro seniory, se začínají pozvolně rozšiřovat farní společenství seniorů i v královéhradecké diecézi. Od roku 2011 je pak realizován formačně-vzdělávací program AKTIVAN (zkratka pro výraz „Aktivní animátor“). Tento program nevychází z žádného vzorového programu a je primárně zaměřen na formaci a vzdělávání současných a budoucích dobrovolníků, jejichž úlohou je pak ve farnostech, případně v domovech pro seniory zakládat a vést seniorské společenství a prostřednictvím předem připraveného programu vzájemně sdílet a prohlubovat víru s lidmi obdobně založenými.²⁸⁶

Aktivní činnost seniorů v církvi, jež mají za úkol zakládat seniorská společenství a předkládat členům společenství smysluplný program nebo širokou škálu různých aktivit, dnes není ničím neobvyklým. Chápeme-li farnost

²⁸⁴ Srov. SKRITEK, Gertrud. *Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentainer/innen Ausbildungslehrg.* Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rky) LIMA. Wien: Katholisches Bildungswerk, s. 3.

²⁸⁵ Srov. Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG, s. 6

²⁸⁶ Viz *Formačně-vzdělávací program Aktiván* [online], 2012 [cit. 2013-01-15]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktiván.html>.

spolu s Janem Pavlem II. jako „bratrský a pohostinný dům rodinného soužití“²⁸⁷, tzn. jako společenství osob, pak z toho vyplývá, že takovéto společenství nemůže plně „obsloužit“ pouze jeden člověk (farář)²⁸⁸ a je tedy správné, pokud jsou k aktivní účasti zváni rovněž laici.

Laici, kteří ve farnostech vedou společenství různých věkových skupin, jsou často nazýváni animátory těchto společenství. Přestože se slovo „animace“ dostalo do češtiny z italského (animazione) a francouzštiny (animation), svůj původ má v latinském výrazu „anima“, což znamená duše. Animovat tedy znamená oduševňovat – dávat duši. Ekvivalentem slova „duše“ je v biblickém hebrejském myšlení „život“ – proto lze výraz animace přeložit jako oživení nebo naplnění životem, duchem. Pojem animace se začal v 60. letech používat v sociální oblasti (pedagogika, sociální práce), proto zejména v italském katolickém prostředí nahradil dosavadní výrazy jako třeba „vedení“ či „ztvárnění“. Tím se dostal také do prostředí katolické církve v ČR i na Slovensku a jejích aktivit, a patrně postupně nahradil slovo „vést“, a to zejména v situacích, kdy se od iniciátora aktivit očekává spíše než přímé vedení dodání obsahových podnětů a probuzení nadšení. Pojem také umožňuje vyjádřit aktivní podíl těch, kdo sice nevedou žádnou aktivitu, nicméně jsou nepostradatelní proto, že vnášejí ducha do života společenství.²⁸⁹

Je nepochybné, že starší lidé potřebují někoho, kdo vzbudí nebo posílí jejich nadšení pro Boha. Byl by omyl, kdybychom se domnívali, že starý člověk již nepotřebuje rozvíjet perspektivu víry a naděje anebo že si v palčivých otázkách života a smrti poradí sám. Starý člověk potřebuje pomocníky na cestě víry tak, jako každý jiný člověk. Přestože se této role ujímají často vrstevníci seniorů, neznamená to, že se jedná o jedinou možnou alternativu. Zapojit se může člověk v jakémkoliv věku, který bude staršímu člověku jako pomocník na cestě ke zralosti víry pomáhat využít dobra z minulosti – v reálu i ve vzpomínkách, plodně prožít přítomnost úměrně k silám a možnostem

²⁸⁷ ChL 26.

²⁸⁸ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Pastorace v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 114. ISBN 80-7192-557-8.

²⁸⁹ Srov. DUDOVÁ, Anna, KAPLÁNEK, Michal, MACKŮ, Richard. Mnohotvárný fenomén animace. *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 297.

a důvěryhodně kráčet na cestě do budoucnosti, tedy i ke smrti.²⁹⁰ Ke zralosti víry dospívá člověk postupně a je důležité, aby na cestě neustrnul. K tomu mu nastavují zrcadlo druzí lidé – a právě zde nacházíme jeden z nejpodstatnějších významů setkávání ve společenství: míra zralosti víry jeho členů přivádí k vzájemné otevřenosti a důvěře. Proto je důležitým úkolem animátora jako prodloužené ruky farnosti vytvářet prostor ke sdílení víry.²⁹¹ Slovem „prostor“ zde máme na mysli nejen místo, ale také sociální prostor – tedy samotné společenství a také vhodný program pro toto společenství – to znamená katecheze, tematické texty, příběhy (například biblické nebo duchovní) a témata dotýkající se života seniorů²⁹² a jejich rodin, skrze něž budou lidé sdílet svoje zkušenosti a postoje, hledat Boží záměr s člověkem a význam různých skutečností pro spásu člověka. Společenství je ale kromě této úlohy, jež má za cíl upevňovat víru starého člověka, povoláno také ještě k tomu, „aby odpovídalo na očekávání spoluúčasti starých lidí“.²⁹³

4.9.5 Malá společenství jako nástroj integrace seniorů do širšího společenství

Aby společenství seniorů dokázala být nejen prostředníky nabízejícími podporu, ale také prostředníky k aktivnímu zapojení seniorů, bude nejprve potřeba objevit primární funkci těchto společenství ve farnosti, již nelze opomenout: jejich užitečnost a dokonce nutnost k uskutečňování vlastního poslání farního společenství zdůrazňuje Jan Pavel II.: „...Aby se všechny tyto farnosti staly skutečnými křesťanskými obcemi, musí se příslušné místní církevní autority snažit ... podporovat základní malá, tzv. živá společenství, v nichž si věřící mohou vzájemně zvěstovat Boží slovo a uskutečňovat je ve

²⁹⁰ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Kdo je animátor seniorů* [online], 2009 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/clanky/Celostatni-setkani-animatoru-senioru-2009>.

²⁹¹ Srov. ZIMMERMANNOVÁ, Marie. Víra a doprovázení ke zralosti víry. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, s. 18-19. ISBN 978-80-87363-04-1.

²⁹² Jednu z ukázek duchovního programu přijatelného pro skupinu seniorů, jež má splnit vytčený cíl přinášíme v Příloze II.

²⁹³ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 21.

službě lásky. Tyto obce společně se svými pastýři jsou pravou konkretizací církevního společenství a centrem evangelizace.²⁹⁴

Co to konkrétně pro seniorská společenství konkrétně znamená? Jestliže je působení malých společenství nezbytné pro život celého farního společenství, pak se tato společenství nemají stávat pouze uzavřenými kroužky, v nichž nalézá uplatnění pouze jeden člověk (animátor) a senioři sdílejí křesťanskou víru mezi sebou, ale mají se stávat především nástrojem pro začlenění do společenství širšího, v němž každý člověk má nejenom své právoplatné místo, ale také svůj vlastní úkol.

Jak jsme měli příležitost poznat výše, snahou diecézí a potažmo farností je v současnosti spíše oživování malých společenství seniorů skrze jejich animátory než rozšiřování participace seniorů na aktivitách farností. Ve valné většině se jedná o činnost koordinovanou shora – úkolem diecézních středisek je nabízet animátorům ve farnostech programy, které animátory k této činnosti motivují a poskytují vhodnou formaci (například z oblasti duchovního života, pastorační, základy eklesiologie, psychologie, psychomotorický trénink, komunikace apod.), včetně tematických materiálů.²⁹⁵ Přestože mají tyto pastorační snahy svůj význam, považujeme za nezbytné hledat a učinit další kroky, které otevřou starším lidem dveře do společenství širšího, tzn. rozšířit či lépe nasměrovat již probíhající formaci právě k otázkám přínosu seniorů pro širší společenství vzhledem k jejich charismatům a k rozšíření jejich konkrétní participace na životě farností. Při hledání forem participace by ale nemělo jít pouze o jednostranné návrhy shora, ale spíše o zapojení seniorů do diskuze o jejich možném zapojení a pravidelné evaluace jejich činnosti ve farnosti. To se může dít jak na diecézní úrovni, tak přímo ve farních pastoračních radách. Bude ale nezbytné do formace zapojit i zástupce farních společenství, tj. faráře, pastorační asistenty, seniory a ostatní aktivní farníky, kteří budou dostatečně seznámeni s touto problematikou a budou schopni ji zprostředkovat dál, tak aby

²⁹⁴ ChL 26.

²⁹⁵ Viz například KRASUCKI, Antonín. *Stáří v Písmu svatém*. Olomouc: Hnutí křesťanů třetího věku, 2007, ISBN neuveveno; nebo ČEPELKOVÁ, Veronika, KÁŇOVÁ, Jiřina et al. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, ISBN 978-80-87363-05-8.

věřící jednotlivých farností chápali význam přítomnosti starších lidí v jejich společenství a hledali konkrétní způsoby zapojení seniorů ve farnosti.

Tato diskuze a formace je významná pro rozšíření obzoru celého farního společenství, nicméně jak jsme se zmínili výše, prvořadou roli zde zřejmě budou i nadále hrát malá společenství jako „nástroje“ k začlenění. Jak konkrétně mohou být tato společenství v začleňování seniorů nápomocna? Kromě zprostředkování formace, jež má prostřednictvím animátorů seniory povzbudit k činnosti, mohou být zaměřena na výchovu k mezigenerační solidaritě, která neznámá pouze plnění úkolů mladší generace vůči starší, nýbrž také převzetí úlohy seniorů vůči mladším generacím. Dále mohou být přínosem v rozšíření hranic možného působení na domovy pro seniory a osamělé seniory.²⁹⁶ Přestože jsou lidé v domovech seniorů odtrženi od dober rodinného společenství i společenství seniorů farnosti, neznámá to, že by církev prostřednictvím svých aktivních členů seniorského věku nemohla tuto tristní situaci změnit a pokusit se připojit seniory žijící v domovech k ostatním členům farního společenství. Pokud bude společenství seniorů s touto problematikou dobře seznámeno a povzbuzeno k tomu, aby začalo jednat, pak pro seniory jistě nebude problémem hledat společné cesty, skrze něž by se k těmto lidem přiblížili. Pomoc může být samozřejmě směřována i k potřebným lidem, kteří nejsou seniorského věku,²⁹⁷ ale vždy se zásadou, aby byli senioři seznámeni se všemi alternativami po odborné stránce a nesnažili se o zapojení bez vědomí farnosti a pochopitelně také příslušného zařízení, v němž budou vykonávat dobrovolnickou pastorační činnost. Tato činnost se nemusí omezovat na členy farnosti žijící v domově seniorů, ale může se rozšířit také na kontakty s obyvateli domova, kteří patří k jinému náboženskému vyznání nebo jsou bez vyznání.²⁹⁸

Jestliže mají být seniorská společenství nástrojem k začlenění ve společenství širším, pak to zvláště platí při bohoslužbách. Proto se jeví vhodnější než organizovat bohoslužby pouze pro samotné seniory, vyzvednout důležitost účasti celého společenství na společných bohoslužbách a povzbudit

²⁹⁶ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 24-25.

²⁹⁷ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 4.

²⁹⁸ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 25.

seniory na nich také aktivně participovat.²⁹⁹ Seniorská společenství jsou navíc postavena před jeden důležitý úkol, který nelze opomenout: dostatečně formovat své členy, aby byli připraveni na situaci, kdy člověk ztrácí fyzické síly a nakonec je jen odkázán na pomoc druhých. Tato situace nemůže být prezentována jako alternativa, která se již společenství netýká. Jejich úkolem naopak je s těmi, kdo se již nemohou schůzek zúčastnit, zůstat v kontaktu. Ideální je, když je pravidelnou návštěvou těchto seniorů pověřen konkrétní člen farního společenství, který jim pak přináší útěchu prostřednictvím eucharistie, společné modlitby či rozhovoru.³⁰⁰

Druhou stranou mince je samotné svědectví nemocných lidí – je důležité neustále připomínat a povzbuzovat, že jejich poslání nekončí na lůžku pasivitou, nýbrž že pokračuje a je významné pro celé společenství.³⁰¹ Uvedeným tématům jako je diakonická služba seniorů ve společenství, aktivní participace na liturgickém a svátostném životě, slavení bohoslužeb a svátostí s nemocnými seniory a aktivní podíl nemocných seniorů na poslání církve budeme ještě dále věnovat pozornost.

4.9.6 Diakonická služba seniorů ve společenství

Chceme-li hovořit o konkrétních způsobech zapojení seniorů v širším společenství, bude nezbytné vzít v úvahu, že toto působení již nemusí a nemá být zúženo pouze na činnost ve farním společenství – mezi věřícími lidmi, nýbrž i mezi lidmi, kteří s církví běžně nepřicházejí do styku. Diakonie jako funkce církve ve službě Božímu království zahrnuje různé projevy křesťanské lásky vůči bližním. Řecký výraz *διακονία* je v Novém zákoně používán pro službu – jednak materiální (např. rozdělování hmotné pomoci chudým vdovám – Sk 6,2) a jednak nábožensko-spirituální – tedy službu Božího slova, kázání, katecheze, pastorační rozhovor (Sk 6,4) či službu smíření (mezi lidmi a mezi lidmi a Bohem – 2 Kor 5,18).³⁰² Diakonická složka života církve společně s hlásáním evangelia

²⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 21.

³⁰⁰ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 4.

³⁰¹ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 19.

³⁰² Srov. LÉON-DUFOUR, Xaver et al. *Slovník biblické teologie*. Přel. KOLÁŘ, Petr. Velehrad:

a svátostnou službou je podstatnou a neoddělitelnou součástí jejího poslání vůči potřebným členům církve i potřebným ve světě:

„Církev je Boží rodinou ve světě. V této rodině nesmí být nikdo, kdo by trpěl kvůli nedostatku toho, co je pro život nezbytné. Zároveň však caritas – agapé překračuje hranice církve. Podobenství o milosrdném Samaritánovi zůstává měřítkem, které ukládá univerzalitu lásky, již je třeba uplatňovat vůči potřebnému člověku, s nímž jsme se setkali ´náhodou´ (srov. Lk 10,31), ať už je to kdokoli.“³⁰³

Výše jsme se zabývali službou seniorů ve společenství vrstevníků, která provází člověka na cestě víry. Nakolik jsou tato společenství s to reagovat na potřeby lidí, kteří žijí osamoceně ve svých domácnostech, je otázkou. Uvážíme-li, že většina lidí seniorského věku na aktivitách společenství pouze velmi málo participuje (účastní se maximálně pravidelných bohoslužeb), musíme také zvážit, jakou formou se farní společenství k těmto lidem přiblíží a nabídne jim možnost se podílet na životě farnosti. Odpovědí v této otázce se mohou stát právě aktivity schopní senioři, kteří by se více zajímali o své vrstevníky, zvali je do společenství nebo jim dělali společnost v jejich domovech – bytech či domovech pro seniory, pokud jim jejich fyzické nebo mentální schopnosti nedovolují komunikovat s prostředím mimo domov. V těchto prostředích se otevírá široké pole působnosti diakonické služby: donášení sv. přijímání, pastorační rozhovory (které nemusí být vždy zaměřené na náboženské či spirituální otázky), naslouchání (které někdy víc než snaha za každou cenu „něco“ říct), dobrovolnické práce (například pomoc s úklidem, procházky, předčítání knih), společná modlitba, informování o životě farnosti a univerzální církve a mnohé další způsoby, jež mají za úkol staršího člověka povzbudit ve víře nebo pomoci překonat mnohdy tíživé situace stáří. Nutno dodat, že diakonická pomoc nemusí být cílena pouze na lidi seniorského věku, ale i na ty, kdo trpí nouzí, nemocí nebo samotou. Tuto činnost by ovšem neměla vykonávat jenom malá skupinka seniorů; mohlo by se totiž stát, že budou přetížení a že by toto zapojení pro ně znamenalo neúměrnou zátěž. Seniorská společenství

Křesťanská akademie, 1991. Přel. z Vocabulaire de la théologie biblique, s. 441. ISBN 80-200-1127-7.

³⁰³ BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Praha: Paulínky, 2006, s. 35. ISBN 80-86949-03-6.

dávají vhodnou příležitost k tomu, aby se jeho členové domluvili na způsobu a intenzitě participace podle možností každého z nich, přičemž je důležité, aby přípravy, konzultace, plány a hodnocení probíhaly v širším společenství farnosti, v němž pastorační práce probíhá.

4.9.7 Aktivní participace na liturgickém a svátostném životě

Současné statistiky, o kterých jsme pojednali v první části této práce, přinášejí jeden důležitý postřeh: podobně jako vzrůstá počet starších lidí ve společnosti, vzrůstá i počet lidí seniorského věku ve farním společenství, zvláště pak na bohoslužbách, při nichž navíc mají věkově starší největší zastoupení (viz obrázek 1 na straně 20). Co to pro farní společenství znamená? Odpověď na tuto otázku můžeme hledat u svatého Pavla (Řím 12), který mluví o všech křesťanech jako o jednom těle v Kristu. Křesťané jako údy tohoto tajemného těla se v každé životní fázi potřebují a vzájemně si slouží prostřednictvím různých úkolů. K tomu získávají impulzy a sílu u oltáře při slavení eucharistie.³⁰⁴ Pokud farní společenství dokáže uvést Pavlova slova do praxe, pak zcela určitě nebude považovat zvýšený počet seniorů na bohoslužbách jako zásadní problém, s nímž je zapotřebí něco rychle a nutně udělat, nýbrž bude jej vnímat jako příležitost k vzájemnému mezigeneračnímu obohacování a respektu.

S úmyslem vyjít vstříc lidem seniorského věku začaly některé farnosti pravidelně organizovat bohoslužby pro jejich starší členy. V německy mluvícím prostředí byly tzv. *Altenmesse*, tedy bohoslužby pro seniory konané při různých příležitostech (například během farních Dnů pro seniory³⁰⁵ a v různých intervalech (týdně, měsíčně či příležitostně), běžně praktikovanou součástí farní pastorační práce již v 60. letech 20. století.³⁰⁶ Po roce 1989 se bohoslužby pro starší lidi objevují také u nás – v praxi jde především o slavení bohoslužeb v domovech pro seniory a bohoslužby konané ve spojitosti s pravidelným

³⁰⁴ Srov. BECKERS, Matthias. Die „lieben alten Leute“ in unserer Gemeinde. *Lebendige Seelsorge*, 1960, roč. 11, č. 6/7, s. 233.

³⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 235.

³⁰⁶ Srov. WEIS, C. Altenseelsorge in der Gemeinde. *Lebendige Seelsorge*, s. 73.

setkáváním seniorů ve společenstvích (na zahájení nebo ukončení těchto setkání), přičemž tyto bohoslužby jsou ať už přímo nebo nepřímo cíleny pouze na seniorskou populaci. Chceme-li však pohlížet na starší lidi jako na pevnou součást celého farního společenství, pak nám nemůže být zatěžko přiznat si, že bude nutné více promyslet otázku propojení celého farního společenství. Spíše než organizovat separátní bohoslužby pro seniory by bylo záhodno zvat seniory na společné bohoslužby, při nichž se budou cítit jako neoddělitelná součást a paralelně zvat farní a seniorská společenství k účasti na bohoslužbách pro nemocné v domovech pro seniory a umožnit oběma stranám, aby se vzájemně obohacovaly.

Jak již bylo poznamenáno výše, úlohou farnosti je stát se otevřeným prostorem pro službu seniorů. Tento prostor se jim otevírá zvláštním způsobem během slavení bohoslužeb a svátostí. Přesněji řečeno: tento prostor by mělo seniorům otevřít farní společenství. Dekret *Apostolicam actuositatem* vybízí laiky k participaci v těsném spojení s kněžími,³⁰⁷ to znamená ke spolupráci, nikoliv k nějaké individuální činnosti, v níž se starší člověk cítí jako za každých okolností nepostradatelný nebo naopak jako tu, kterou kněz považuje za jedinou možnou. Podle liturgické konstituce *Sacrosanctum Concilium* (dále jen SC) nemají liturgická jednání pouhý soukromý charakter. Jedná se o slavení církve jako Božího lidu sjednoceného a uspořádaného biskupy, tedy záležitost celé církve, již zviditelňují a ovlivňují. Podle SC vykonávají liturgickou službu kromě kleriků také laici podle příslušných liturgických předpisů.³⁰⁸ To samozřejmě neznamená připodobnění laiků klerikům, nýbrž odklerikalizování laických liturgických služeb, které nejsou rozvinutými službami svěcených nositelů úřadu;³⁰⁹ a neznamená to ani že laici – senioři musí vykonávat pouze služby úklidu kostela či technické práce, i když jsou také nezbytné.

Starší lidé jsou povoláni k ještě význačnějším službám, které mohou mít oficiální i méně oficiální charakter. V církevních dokumentech je řeč především o prvních zmíněných. Dokument *DS* hovoří konkrétně o službě trvalých jáhnů

³⁰⁷ Srov. AA 10.

³⁰⁸ Srov. SC 26; 29.

³⁰⁹ Srov. KACZYNSKI, Reiner. Kein „Amtsträger“-Ersatz. *Gottesdienst*, 1981, č. 15, s. 65.

a službě lektorátu a akolytátu.³¹⁰ Ke službě lektora a akolyty mohou být podle *Kodexu kanonického práva* na základě rozhodnutí biskupské konference natrvalo pověřeni laici – muži. Jelikož jsou tyto služby poněkud nelogicky, ale s ohledem na tradici svěřeny pouze mužům, vzniká tak problém s pastoračním působením žen.³¹¹ Ten je v případě našeho zaměření snad ještě závažnější – vzhledem k převažujícímu počtu žen ve farnostech (viz výše). Nicméně i ženy mohou nepochybně zastávat oficiální liturgické služby a na základě dočasného pověření vykonávat službu lektora, komentátora, kantora anebo mohou být pověřeny podáváním svatého přijímání. Tito dočasně nebo trvale pověřeni laici potřebují k výkonu služby patřičné vzdělání.³¹² U některých seniorů však může vznesený požadavek vyvolat obavu z náročnosti vzdělávání, které by se mohlo zdát nad jejich síly. Proto je žádoucí, aby partikulární právo pro jednotlivé služby a jednotlivá pověření stanovilo normy rozsahu potřebného vzdělání³¹³ a farní společenství přitom zohlednilo aktuální možnosti a schopnosti samotných seniorů. To půjde farnosti lépe, pokud budou mít ve farních radách své pevné místo zástupci seniorů pověřeni vlastním společenstvím, kteří jejich názory a potřeby přednesou na farních grémiích a s celým farním společenstvím se na ně pokusí odpovědět.

Na tomto místě se jeví jako vhodné ještě pojednat o potenciální službě, do níž by se senioři – jak muži, tak ženy mohli bez obav zapojit. Jedná se o službu v kostelích mimo konání bohoslužeb, tzn. zpřístupnění kostelů během dne a umožnění tak širší (i nekřesťanské) veřejnosti nahlédnout do míst, do nichž se často vůbec nedostane, seznámit ji s jejich významem, historií i posláním křesťanství. Z toho tedy vyplývá, že starší lidé mohou vykonávat jakousi službu průvodců v kostelích a současně evangelizátorů. Vzhledem k tomu, že mnoho farností není v současné době z personálních ani finančních důvodů schopno si tuto aktivitu dovolit, starší lidé pro ně mohou být velmi nápomocnými dobrovolníky. Aby mohla být realizována, je nezbytné vzít v potaz veškeré možnosti (zdravotní, časové, rodinné apod.) seniorů a zároveň technické a organizační možnosti farnosti. I zde mohou seniorská společenství

³¹⁰ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 21.

³¹¹ Srov. OPATRŇY, A. *Pastorace v postmoderní společnosti*, s. 113.

³¹² Srov. CIC. Praha: Zvon, 1994, § 231. ISBN 80-7113-082-6.

³¹³ Srov. OPATRŇY, A. *Pastorace v postmoderní společnosti*, s. 115.

sehrávat určitou roli – pokud se této činnosti chopí více lidí, které bude mít možnost střídat „stráž“, pak se nebude jednat o záležitost pouze jednoho jedince, ale aktivitu větší skupinky, v níž si senioři budou vzájemně oporou.

4.9.8 Slavení bohoslužeb a svátostí s nemocnými seniory

Nemalý počet starších lidí je dnes konfrontován se skutečností odtržení od vlastní rodiny i od farního společenství. Přestože není možné, aby v tomto společenství setrvali, zůstávají jeho právoplatnými členy; i když není možné, aby zůstali ve svých domovech a se svými bližními, nemusí se cítit osaměle. K tomu je zapotřebí přičinění obou stran stejnou měrou. Nejenom rodina a společenství ve farnosti (ať už malé nebo širší) má za úkol udržovat vztahy prostřednictvím návštěv a náboženských služeb, také starší lidé mají mít na prohlubování vzájemných vztahů velký podíl.³¹⁴

V dokumentu *DS* je farní společenství nazýváno „rodinou rodin“, která se má stát ve vztahu k starším lidem v domovech pro seniory „diakonií“ tím, že jim bude mimo jiné zajišťovat náboženské služby a umožňovat přijímat eucharistii tak, „aby přijímání nabývalo významu účasti na slavení Dne Páně a stávalo se znamením Božího otcovství a plodnosti života i utrpení.“³¹⁵ To znamená v první řadě umožnit slavení bohoslužeb a sdílení víry ve společenství s ostatními křesťany. Kromě toho je zde předložena výzva k zvláštní péči o udílení svátostí pomazání nemocných, která má být dle situace přednostně zahrnuta do společného slavení ve farnostech a v domovech pro seniory.³¹⁶ Tam, kde je to možné, má být tedy toto společné slavení prioritou i mimo farní kostel a farní společenství. V praxi to znamená, že k účasti na nich jsou do domovů pro seniory zváni kromě kněze, ministrantů, varhaníků a pečovatелů, také ostatní členové farnosti, včetně seniorů. Pokud společenství udržuje se staršími lidmi vzájemné vztahy, je pro ně odtržení od pokrevní rodiny méně traumatizující.³¹⁷

³¹⁴ Srov. ZULEHNER Paul, M. et al. *Pastoraltheologie, Band 3 Übergänge*. Düsseldorf: Patmos Verl., 1990, s. 61-63. ISBN 3-491-77660-0.

³¹⁵ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 25

³¹⁶ Srov. tamtéž.

³¹⁷ Srov. tamtéž.

V situaci, kdy se staří lidé nemohou účastnit bohoslužeb, nemá být donášení eucharistie výjimkou. V *Obřadech pomazání nemocných a péče o nemocné* jsou duchovní správci vyzýváni, aby se postarali o nemocné a věkem pokročilé, aby jim „i když nejsou těžce nemocní ani jim nehrozí nebezpečí smrti, byla dána příležitost často, pokud možno třeba i denně přijímat eucharistii.“³¹⁸ K realizaci tohoto poslání potřebují především laiky – akolyty nebo laiky, kteří byli po přípravě pověřeni biskupem.³¹⁹ Tím je starším lidem umožněno častěji přijímat eucharistii a aktivním seniorům zároveň nabízena možnost spolupráce. Nicméně je třeba mít na paměti, že všichni, kteří jsou pověřeni touto službou, mají být k ní nejen dobře připraveni, ale mají být i poučeni k vnímavosti a úctě vůči starším nemocným členům farnosti. Díky tomu se stávají jejich průvodci a podporovateli víry, tedy zprostředkovatelé pastorační služby.³²⁰

Pokud staršímu nemocnému člověku ještě stačí síly na to, aby se mohl připojit ke slavení bohoslužeb a svátostí ve farním společenství, pak nemá být z tohoto společenství vyčleněn. Právě naopak. Má být povzbuzován na něm pravidelně participovat. To platí pochopitelně pro člověka jak v domácím prostředí, tak v prostředí domovů pro seniory. Přestože jsou starší lidé v těchto prostředích obklopeni blízkými lidmi nebo zdravotním personálem, mohou pociťovat určitou izolovanost od širšího společenství farnosti. Důvodem může být absence osobního pozvání do tohoto společenství, ujištění, že jsou v něm chtění a vítání, nebo také omezená možnost přepravy. Často zvláště v určitém období, kdy je člověk přechodně omezen z důvodu nemoci, je zapotřebí podpory a péče komunity, avšak ti, kdo tuto podporu potřebují, mohou se ostýchat o pomoc požádat. Zde bude tedy nezbytné zapojit k aktivitě obě strany – společenství sehrává úlohu toho, kdo zve pravidelně seniory na bohoslužby, pomáhá je na ně dopravit, dává možnost představit je osobně ve společenství (aby nebyli jeho pouhými neznámými členy).³²¹ To vše je spojeno s následujícími podmínkami: respektovat zájem seniorů (tedy vyvarovat se

³¹⁸ *Obřady pomazání nemocných*. Praha: Sekretariát České liturgické komise, 1974, s. 27. ISBN neuvedeno.

³¹⁹ Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2003, s. 29. ISBN neuvedeno.

³²⁰ Srov. OPATRŇÝ, A. *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*, s. 160.

³²¹ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 4.

jakékoliv manipulace nebo jen náznaku nátlaku!) a zohlednit jejich psychický stav. Avšak ani starší člověk nezůstává v aktivitě stranou – musí totiž projevit iniciativu tím, že sám požádá, aby mu bylo umožněno participovat na životě společenství, což je důležité zejména v případě, pokud se mu příslušného pozvání ze strany farnosti nedostává. Pokud se totiž staršími lidem „nedostává světla Pánovy útěchy, jsou vystaveni nebezpečí propadnutí smutku a zoufalství“.³²² Starý nemocný člověk ale nezůstává pouze tím, kdo přijímá pozornost a péči druhých. Jeho hluboký život z eucharistie je pro společenství velkým prohloubením a obohacením víry.

4.9.9 Nemocní senioři pastorujícími?

O rozdílnosti situace tzv. aktivních seniorů, kteří se mohou chopit různých služeb během liturgie a při jiných příležitostech oproti lidem s omezenou aktivitou, nelze pochybovat. Přes různá těžká omezení a někdy pocit vyčlenění, který uzavírá širší prostor pro aktivitu člověka a představuje zúžený prostor, jenž může často vyústit v neaktivní pocit beznaděje, zůstává starší člověk pevným členem společenství, a co víc, je také členem aktivním – jeho vlastní úloha v církvi totiž není věkem nebo omezením nijak rušena, ale nabývá nové podoby.³²³

Tato úloha starého člověka spočívá především v „aktivitě ducha“.³²⁴ Přestože existují hranice fyzických možností, vytrvalost a síla duchovní schopnosti mohou (a mají!) růst. Zvláštní svědectví (μαρτυρία) totiž, jak zdůrazňuje Jan Pavel II., probíhá skrze vnitřní zralost: „Je-li tělo těžce nemocné a naprosto oslabené a člověk není téměř schopen žít a pracovat, tehdy více vyniká jeho vnitřní zralost a duchovní velikost, která je působivým ponaučením pro srdce lidí zcela zdravých ... Překonání pocitu neužitečnosti, který je někdy v lidském utrpení hluboce zakořeněn, se stává pramenem radosti. Nejenže utrpení ničí člověka uvnitř, ale způsobuje, že se člověk cítí být pro ostatní břemenem. Je nucen přijímat pomoc a péči druhých a sám sobě si připadá

³²² *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 25.

³²³ Srov. ChL 48.

³²⁴ Srov. RYBÁŘ, J. *Kam jdeme?*, s. 57-58.

neužitečný. Tento skličující pocit se však změní, když objeví spásný smysl utrpení ve spojení s Kristem... (Starý nemocný člověk) je tedy nejen pro druhé užitečný, ale plní i službu, která nemůže být ničím nahrazena.³²⁵ Zkušenost nemoci, zkoušek a utrpení je tedy pro staršího člověka ohromnou výzvou, aby na vlastním těle a ve vlastním srdci „doplnil“ to, co zbývá vytrpět do plné míry Kristových útrap za církvev (srov. Kol 1,24) a dokázal přitom zachytit rozměr svědectví při odevzdanosti do Božích rukou podle Kristova příkladu.³²⁶ Tím se zcela mimořádně stává aktivním členem společenství, jemuž demonstruje, že život má smysl i ve stáří a dokonce i ve stáří slabém a s výhledem na smrt! Současně je toto svědectví často výmluvné i v prostředí profánním – mnohdy se lidé mimo církvev setkávají s Kristem právě skrze starého člověka, který ví, kam směřuje.³²⁷

Jedním z cenných zdrojů, jež mají staří lidé k dispozici v boji proti prázdnotě a zároveň v úsilí o prohloubení vztahu s Bohem, je modlitba jako zdroj duchovní energie. Pokud ji starý člověk dokáže dát navíc do služeb druhým, znamená to, že dokáže ze svého života učinit dar Pánu a Dárci života.³²⁸ Intencí k modlitbě je tolik, kolik je lidí a problémů, není tedy složité, aby starý člověk nějakou našel a jí se intenzivně skrze modlitbu zaobíral. Starší člověk se nicméně ještě více propojuje s širším společenstvím, pokud se spolu s ním modlí na dané úmysly – například za členy farnosti, mladé lidi, kněze, náročné projekty ve farnosti, aktuální problémy ve světě atd. Díky osobnímu svědectví víry v utrpení a nemoci a společenství v modlitbě se tak starý nemocný člověk stává nejen účasten života společenství, ale sám se ho zúčastní také jako ten, kdo pastoreje.

³²⁵ SD 26; 27.

³²⁶ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 22.

³²⁷ Srov. *Poselství Svatého otce Jana Pavla II. k postní době 2005*. Praha: Česká biskupská konference, 2005, s. 2. ISBN neuvedeno.

³²⁸ JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 2, 1980, s. 358.

4.9.10 Stáří jako úkol

Pokud starší člověk cítí, že je ve společenství přijatý a užitečný, pak zcela určitě dokáže přijmout jako jeden velký úkol samotné stáří. Každý člověk může a má být přínosem – darem – pro ostatní. Nejde ovšem v první řadě o to, „být ve stáří činný“, ale spíše toto období vlastního života přijmout v jeho celistvosti jako dar. Člověk naplňuje tento úkol tím, že se aktivně a neúnavně nasazuje do služeb církvi a lidem. Přitom je ale nezbytné, aby nejprve sám obrátil svoji pozornost k Božímu slovu a hlouběji se zaměřil na „noviciát“ věčnosti, tedy realizoval svou vlastní úlohu starého člověka a postupně zrál k odchodu z tohoto světa. To sebou nese mnoho důležitých nezbytností jako je například „inventarizace života“ a posílení aktivní účasti na slavení bohoslužeb a svátostí, vypořádání se s minulými chybami a vzbuzení lítosti nad nimi, náhradu nespravedlností, na nichž se podílel, poděkování a odplacení dobrodincům za jejich úsilí, odpuštění dřívějších zranění, obnova přátelství, statečné nesení obtíží či trpělivé snášení námah a zkoušek spojených se stářím. Jestliže se příprava starého člověka na odchod odehrává v této atmosféře, pak nejenže činí veledůležitou úlohu vůči sobě, ale také vůči svému okolí, na jehož život a víru bude mít velký vliv.³²⁹ Stáří tedy neznamená pouze být starý a pasivně přitakat odchodu z pozemského života, nýbrž také pohledem nazpět vnímat, že tento život byl naplněný.³³⁰

³²⁹ Srov. KLEIN, Norbert. Im apostolischen Dienst. *Lebendige Seelsorge*, 1960, roč. 11, č. 6/7, s. 223.

³³⁰ Srov. ZARNCKE, Lilly. *Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge*, Freiburg im Breisgau: Lambertus – Verlag, 1957, s. 210. ISBN neuvedeno.

5 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ A PODNĚTY PRO PRAXI

Hlavním záměrem této práce bylo na základě studia vývoje postoje církve ke křesťanům – seniorům upřesnit jejich místo v církevním společenství, a tím přispět k vytvoření kritérií pro další rozvoj pastorační práce seniorů. Abychom se mohli na tuto problematiku zaměřit a dále ji rozpracovat, bylo potřeba zasadit situaci seniorů do širšího rámce současné doby, zmapovat aktuální sociálně-demografickou situaci, nahlédnout do biblické a křesťanské historie, přičemž jsme nevynechali ani mimokřesťanské autory, a tím hlouběji pohlédnout na silné poselství minulosti, které má co dočinění s reflexí tématu také dnes.

Přes historický průřez jsme došli až k stěžejní části, jež se zabývala novým teologickým zhodnocením stáří. Jsme si vědomi, že téma, jemuž jsme věnovali pozornost, je velice široké. Naším záměrem proto bylo spíše vytvořit prolegomena pro další studium a především podat námět vhodný pro diskuzi jak na *celostátní*, tak i na *diecézní a farní úrovni*.

V předložené práci jsme se snažili využít dostupnou relevantní odbornou psychologickou a zejména teologickou literaturu, případně jiné podpůrné zdroje (jako například statistická data nebo texty či dokumenty v elektronické podobě), a především tematické a pastoračně-teologické dokumenty, jež se k problematice starších lidí ať už přímo či nepřímo vyjadřují. Dlužno podotknout, že těchto materiálů (jak dokumentů, tak teologické literatury) není v českém jazykovém prostředí velké množství; bylo tedy nezbytné hledat pomoc v dokumentech jiných místních církví a také v cizojazyčné teologicky zaměřené literatuře, která během sepsání této práce sehrála významnou roli.

Nedostatečné zpracování tohoto tématu v české teologické literatuře vnímáme jako jakýsi dluh vůči dané problematice, ale zároveň chceme na tomto místě vyjádřit uznání všem, kdo se snažili ji rozvinout.

Za zvláště inspirující považujeme přínos papeže Jana Pavla II. Co se týče dokumentů místních církví, pak zcela určitě řadíme na přední příčku dokument Konference biskupů Spojených států amerických. Tento dokument v zásadě navazuje na teologii stáří Jana Pavla II., která je vyjádřena například v Listu starým lidem z roku 1999 a na významný celocírkevní teologicko-

pastorační dokument *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě* z roku 1998. List starým lidem a dokument papežské rady pro laiky *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě* jsou totiž jediné oficiální dokumenty celocírkevního dosahu, které jsou věnovány výhradně našemu tématu.

Nosnou částí této disertační práce se stala poslední kapitola s názvem „Nové teologické zhodnocení stáří“. V této části jsme použili následující postup: od pojednání o vývoji užívání pojmu *pastorace* a ozřejmění současného pojmu *pastorace seniorů*, jsme se zaměřili na teologicko-pastorační aspekty II. vatikánského koncilu a následně na teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II. a rozvoj jeho myšlenek v dokumentech místních církví, včetně katolické církve v naší zemi. Současně jsme nevynechali ani teology, kteří se k tématu stáří vyjadřují. Jestliže jsme hovořili o stáří v biblickém a historickém kontextu, pak jsme zcela určitě nemohli vynechat pojednání o stáří, resp. starých lidech v moderní společnosti a hledat východiska ze současné poměrně tristní situace, v níž se jak rodina, tak samotní staří lidé často nacházejí. Zde se výrazně ukázalo, odkud a jakým směrem se má církev vydat. Poznali jsme, jak významnou roli hraje v *pastoraci* *společenství* a *participace* na něm. Také tyto pojmy a jejich chápání jsme blíže osvětlili a dále jsme se věnovali zhodnocení současného stavu *participace seniorů* na *společenství církve* a následně vytyčili a reflektovali nejdůležitější body pro aktivní zapojení seniorů na životě církve.

Na závěr této práce by bylo vhodné předložit konstatování, že během zpracování dané problematiky jsme usilovali o vyvážené posouzení současných aktivit pro seniory v katolické církvi v České republice, s cílem posunout *pastoraci seniorů* o krok dál, přičemž jsme vnímali, že *pastorace seniorů* je bohužel pro mnohé osoby činné v *pastoraci* dosud neprobádaným, ale přitom široce otevřeným polem, ačkoliv se již objevily mnohé snahy toto pole zúrodnit. Proto je naším přáním, aby se *pastoraci seniorů* jako specifické skupině věřících věnovala větší pozornost, a to nejen teoreticky, ale i v praxi.

Bylo by zúžené a nespravedlivé mluvit pouze o *pastoraci mládeže*, rodin a jiných specifických skupin, a neuvažovat přitom také o *pastoraci seniorů*. Tato *pastorálně teologická reflexe* je jedním z prvních kroků na cestě k uznání schopností a místa seniorů v církvi.

Po II. vatikánském koncilu církev postupně došla k chápání sebe sama jako společenství a navíc jako společenství, v němž je každý jeho člen povolán k aktivní participaci. Takže pastorační aktivita se již netýká pouze několika „vyvolených“. Pokud jsou starší lidé ve farnostech někdy vnímáni jenom jako objekty pastorační péče anebo jako určitá samozřejmá součást farnosti, na niž není nutné brát zvláštní ohled, pak je potřeba tento postoj změnit. Toho si byl již vědom papež Jan Pavel II., který výrazně napomohl k osvojování si nového pohledu, podle něhož má být starší člověk aktivním subjektem pastorační péče a to dokonce i tehdy, když není schopen se zvl. po fyzické stránce zapojit. Ani nemocní staří lidé již nejsou pouhými příjemci pastorační péče, ale mohou se v mnoha případech stát aktivními subjekty pastorační péče, do níž zapojují především „aktivitu ducha“; jejich život má díky tomu smysl až do jeho přirozeného konce.

Aby sekulární i církevní společenství správně pochopilo význam staršího člověka a lidského života od jeho početí až po jeho přirozený konec, je pochopitelně nevyhnutelné, aby k tomu došlo. Jak jsme na mnohých místech poznali, vodítkem k tomu mu bude především návrat k biblickým kořenům, návrat k Dekalogu. S tím je úzce propojena nutnost osvěty a formace jak nejprve právě v rodinném kruhu za účasti všech jejích členů, tedy od nejmladší generace po nejstarší, tak zvláště ve společenství církve, jež bude tuto osvětu hlásat a rovněž se pokoušet uvádět do praxe tím, že seniorům nabídne prostor ke sdílení a zúročení životních zkušeností a životní moudrosti.

Důležitou roli v této osvětě sehrají diecézní centra. Jejich cílem je především nabídnout dobře promyšlenou formaci animátorů seniorů prostřednictvím předem připravených programů. Společenství seniorů, podobně jako společenství jiných skupin, potřebují smysluplnou náplň programu, která napomůže starším lidem reflektovat jejich duchovní život a zároveň posilovat jejich víru. Podobně například psychomotorický trénink nebo trénink paměti je vhodnou příležitostí, jak udržet tělo i mysl v dlouhodobé aktivitě.³³¹ Nicméně tato formace se dosud systematicky nezabývala významem širšího (farního)

³³¹ Viz BAUMANN, Hartmut, LEYE, Monika et al. *Psychomotorisches Training. Ein Programm für Seniorengruppen*. 2., unveränderte Auflage. Erlagen: Univ. Erlagen-Nürnberg (SIMA PROJEKT), 1994, s. 6-7. ISBN 3-8017-0813-6; viz také OSWALD, D. Wolf. *Gedächtnis-training. Ein Programm für Seniorengruppen*. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage. Erlagen: Institut für Psychogerontologie der Universität Erlagen- Nürnberg, 1998, s.17-19. ISBN 3-8017-1109-9.

společenství pro život staršího člověka. Zdá se, že ve většině farností se malá společenství stala jediným cílem pastorační práce. To znamená, že založení společenství a jeho plodné působení je jakýmsi vrcholem veškeré snahy v rámci pastorační práce seniorů. Jak jsme ale poznali, cílem pastoračního úsilí je vytvoření širšího společenství a navíc aktivní participace na něm. Pro pastorační práci na diecézní úrovni to tedy znamená nejen připravovat animátory pro jejich působení v malých (seniorských) společenstvích, ale nově poskytnout formaci pro širší okruh lidí (tedy pro animátory, seniory, kněží, pastorační asistenti a ostatní věřící), která ve svém programu nabídne témata zabývající se společenstvím z širšího úhlu pohledu. Takovýto program zřejmě nebude možné zrealizovat pouze během nárazových nebo při několika málo setkáních. Spíše by se mělo jednat o dlouhodobější program s pevně stanovenou osnovou. Přitom je však úkolem současné pastorační práce změnit dosavadní praxi koordinování pouze shora a zapojit jak animátory, tak ostatní zástupce z farností, především duchovní správce, do aktivní *diskuze* o tomto tématu.

Diecézní centra ovšem nejsou jedinou složkou v pastorační práci se seniory. V pastorační práci seniorů jde také o seniorská společenství, tzv. „spolča“, tedy malá společenství, v našem případě společenství seniorů, která se podle dosavadní praxe, stávala spíše než nástrojem k začlenění do širších společenství, hlavním cílem pastorační práce seniorů. Tento problém můžeme pozorovat v již samotných tematických okruzích vzdělávacích programů a následně v jejich uplatňování v praxi. V těchto okruzích by se nicméně mělo v první řadě objevit téma společenství a to jak v jeho užší, tak širší podobě a především jeho význam v životě církve a v životě každého jednotlivce. Proto by do formačních programů měly být zařazeny nebo v nich upřesněny následující oblasti:

- a) Reflexe současné pastorační práce seniory
- b) Úkoly diecézní pastorační práce
- c) Pojem společenství v církvi
- d) Význam malých společenství pro starší lidi
- e) Význam širšího (farního společenství) pro jeho členy, včetně

seniorů

- f) Aktivní spolupráce malých společenství s farností
- g) Aktivní participace všech seniorů na úkolech farnosti

Diecézní centra by měla rovněž napomoci upřesnit animátorům jejich konkrétní úkoly, které dnes nejsou zcela jasné.

Hlavním úkolem animátora seniorů podle nového pohledu je nejenom vést malé společenství, ale stávat se především *prostředníkem* mezi seniory a farností. To je pochopitelně možné jen v přímé spolupráci s duchovním správcem farnosti. Animátor zde plní významnou úlohu toho, kdo doporučí konkrétního staršího člověka ke konkrétnímu úkolu. Výhodou této iniciativy je fakt, že se starší lidé ve společenství blíže znají – animátor pravděpodobně bude schopen rozlišit, kdo ze seniorů má blíže k praktickým činnostem nebo komu je bližší spíše intelektuální činnost. Místní kněz pak může snáze pověřit starší lidi různými úkoly, například v zapojení během bohoslužeb nebo při donášení svatého přijímání nemocným seniorům, kteří zůstávají pevnou součástí společenství navzdory jejich fyzickému odtržení.³³² Právě této mnohdy tristní situace svých vrstevníků by si měl být animátor dobře vědom a vynaložit velké úsilí být jim nablízku. Na to ovšem sám nestačí. Pomocí mu mohou být právě senioři ze společenství, kteří svoje nemocné vrstevníky pravidelně navštěvují. Jejich přítomnost u lůžka nemocného se tak stává znamením duchovního propojení se společenstvím farnosti.³³³ Přitom nejenom členové společenství seniorů jsou těmi, kdo se mohou aktivně zapojit na životě farnosti. Důležitou součástí pastoračního úsilí je zapojit do života farního společenství také nemocné seniory v domácnostech nebo domovech pro seniory. Jejich svědectví utrpení a modlitby se stává pro celou farnost velkým obohacením. Tím jsou do dynamiky pastorační zapojení všichni členové farnosti: animátor je aktivním pomocníkem v začleňování seniorů do společenství, senioři – jak aktivní, tak nemocní se sami zapojují v církevním společenství, kněží si sami formují svůj pohled na starší lidi a dlouhodobou činnost pro ně

³³² Srov. KRAUS, Bernard. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. *Diakonia*, 2003, roč. 34, č. 1, s. 44. ISSN 0341-9592.

³³³ Srov. SCHLAGER, Stefan. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, 4. Auflage. Linz: KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001, s. 144; s. 146. ISBN neuvedeno.

a s nimi; v tomto procesu hledání (co mohu a mám dělat pro seniory a spolu s nimi) může být duchovním správcům nápomocné diecézní centrum; další impulsy může kněz i laik pracující v pastorači čerpat ze zkušeností ostatních (pastoračních asistentů, animátorů, seniorů i ostatních členů farností a společenství). Cílem je: začlenit seniory do společenství a umožnit jim být pro něj prospěšní.

Pokud chápeme aktivní participaci seniorů na životě společenství jako novou výzvu pro církve, pak bychom se měli nejprve zamyslet nad smyslem pastorače jako takové, promýšlet její současné výzvy a pokusit se je realizovat v praxi. Tato praxe pak pravděpodobně nebude představovat pouhé realizování a navyšování pastoračních aktivit pro seniory, ale spíše bude znamenat vytváření celkové pastorační strategie, která předpokládá pevné místo seniorů ve farnostech. Jde tedy o to, uvést do praxe nový model pastorače, který pohlíží na starší lidi jako na pevnou a přínosnou součást církevního společenství.

Naším upřímným přáním je, aby tato disertační práce přispěla alespoň malým kamínkem do velké a pestré mozaiky, jímž je pastorační zájem o seniory ze strany církve v naší zemi, který považujeme za chvályhodný a věříme, že bude i nadále uvádět do praxe slova papeže Benedikta XVI., kterými nás ujistil o tom, že „vítat seniory znamená vítat život“!³³⁴

³³⁴ Viz Benedikt XVI. [online]. [cit. 2013-10-31]. Dostupné na: <http://zpravy.proglas.cz/detail-clanku/benedikt-xvi-seniorum-zivot-je-krasny-i-v-nasem-veku.html>

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Tištěné zdroje

A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops. Washington, D.C.: United States Catholic Conference, Inc., 1999.

AMBROS, Pavel. *Fundamentální pastorální teologie.* 2. přeprac. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.

BALTES, Paul B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje.* Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-605-6.

BAUMANN, Hartmut, LEYE, Monika et al. *Psychomotorisches Training. Ein Programm für Seniorengruppen.* 2., unveränderte Auflage. Erlagen: Univ. Erlagen-Nürnberg (SIMA PROJEKT), 1994. ISBN 3-8017-0813-6.

BAUMGARTNER, Konrad. Alte Menschen In HASLINGER, Herbert et al. *Handbuch praktische Theologie,* Bd. 2. Mainz a. Rhein: Matthias-Grünwald-Verlag, 1999. ISBN 3-7867-2202-1.

BECKERS, Matthias. Die „lieben alten Leute“ in unserer Gemeinde. *Lebendige Seelsorge,* 1960, roč. 11, č. 6/7.

BENEDIKT XVI. *Deus charitas est.* Praha: Paulínky, 2006. ISBN 80-86949-03-6.

BERGEN, Theodore, A. *A latin-greek index of the Vulgate New Testament.* Atlanta: Scholars Press, 1991. ISBN 1-55540-614-9.

BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium).* Praha: Kalich, 1991. ISBN 80-7017-408-0.

BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu II. Knihy výpravné.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-154-8.

BIČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu III. Knihy naučné.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-240-4.

BIČ, Miloš. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-150-5.

BOGNER, Václav, BROŽ, Jaroslav et al. *Pentateuch.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-638-2.

BOPP, Linus. *Sinn und Sendung des Alters*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1964, s. 18. ISBN neuvedeno.

BOUBLÍK, Vladimír. *Boží lid*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-307-9.

BROMILEY, Geoffrey W. et al. *The Encyclopedia of Christianity*, vol. 3. Grand Rapids: William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008. ISBN 0-8028-2415-3.

BUCHBERGER, Michael et al. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. Freiburg: Herder, 1993-2001. ISBN 3-451-22001-6.

BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 2.

COLLINS, John, J. *Apocalypse: the morphology of a genre*, Semeia 14. Atlanta: Society of Biblical Literature, 1979. ISBN 1589831144 9781589831148.

CONGAR, Yves. *Jalons pour une théologie du laicat*. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno.

ČEPELKOVÁ, Veronika. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011. ISBN 978-80-87363-04-1.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 1998. ISBN 9788022322874.

DIDEROT, Denis et. al. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*, díl 7, Ř-Š. Praha: Encyklopedie Diderot, 1999. ISBN 80-902555-9-0.

DILLARD, B. Raymond et al. *Úvod do Starého zákona*. Praha: Návrat domů, 2011. ISBN 978-80-7255-244-3.

Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

DOUGLAS, James Dixon et al. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.

DUDEN, Konrad. *Deutsches Universalwörterbuch*, 4. Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2001. ISBN 3411055049.

DUDOVÁ, Anna, KAPLÁNEK, Michal, MACKŮ, Richard. Mnohotvárný fenomén

animace. *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 3.

DUKA, Dominik. Stáří v Písmu sv. In *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008. ISBN neuvedeno.

Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě. Praha: Česká biskupská konference, 2010. ISBN neuvedeno.

ERIKSON, Homburger Erik. *Osm věků člověka*. Praha: Propsy, 1996. ISBN neuvedeno.

GIESEN, Heinz. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 18: Kniha Zjevení apoštola Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-330-3.

GRŮN, Anselm. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-316-6.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

HAYFLICK, Leonard. *Jak a proč stárneme*. Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-97-3.

HORNBY, Albert, Sidney et al. *Oxford advanced learner's dictionary, 7th edition*. Oxford: Oxford university press, 2005. ISBN 0194001024.

HŘEBÍK, Josef. Moudrost ve starozákonním Izraeli. *Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 3.

HŘEBÍK, Josef. Stáří ve Starém zákoně. In MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr et al. *In omnibus caritas*. Sborník KTF UK, sv. IV. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0344-6.

IOANNIS PAULI PP. II. *Familiaris consortio*

JAN PAVEL II. *Christifideles laici*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-162-8.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, III, 2*, 1980.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, V, 3*, 1982.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II, VII, 1*, 1984.

JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1999. ISBN neuvedeno.

- JAN PAVEL II. *Salvifici doloris*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-151-2.
- JOHNSON, Luke Timothy et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-560-8.
- KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*, 2. sv., L-Z. Praha: SPN, 1957. ISBN 58-91-90.
- KACZYNSKI, Reiner. Kein „Amtsträger“-Ersatz. *Gottesdienst*, 1981, č. 15.
- KALVACH, Zdeněk et al., *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 8024705486.
- KAPLÁNEK, Michal, KOČEROVÁ, Martina. Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. *Pedagogium*, 2011, č. 1.
- KAPLÁNEK, Michal. Konverze a konvertité. In HANUŠ, Jiří, NOBLE, Ivana et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-196-3.
- KAPLÁNEK, Michal. Mládež. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.
- KAPLÁNEK, Michal. Pastorační a výchova. In PRŮCHA, Jan (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.
- KAPLÁNEK, Michal. *Pastorační mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží*. Praha: Salesiánská provincie, 1999. ISBN nevedeno.
- Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.
- KEMPENSKÝ, Tomáš. *Následování Krista*. Olomouc: Grafia, 1991. ISBN nevedeno.
- KLEIN, Norbert. Im apostolischen Dienst. *Lebendinge Seelsorge*, 1960, roč. 11, č. 6/7.
- Kodex kanonického práva*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.
- KRAUS, Bernard. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. *Diakonia*, 2003, roč. 34, č. 1. ISSN 0341-9592.
- KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-605-8.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.

LEHNER, Markus. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. *Teologické texty*, 1996, č. 5.

LÉON-DUFOUR Xaver et al. *Slovník biblické teologie*. Přel. KOLÁŘ Petr. Velehrad: Křesťanská akademie, 1991. Přel. z Vocabulaire de la théologie biblique. ISBN 80-200-1127-7.

LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, 5. vyd. Řím: Velehrad, 1981. ISBN neuvedeno.

MAIER Johann, Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. *Saeculum*, 1979, č. 30.

MENC, František. Společenství seniorů v Přerově. *Slovo pro každého*, 2011, roč. 17, č. 10.

MOLONEY, Francis, J. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7192-991-8.

MRÁZEK, Jiří et al. *Zjevení Janovo. Český ekumenický komentář k Novému zákonu*. Praha: Česká biblická společnost, 2009. ISBN 978-80-85810-99-8.

MÜLLER, Paul-Gerhard. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 3: Evangelium sv. Lukáše*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-261-7

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník, A-P*, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník, R-Ž*, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

Obřady pomazání nemocných. Praha: Sekretariát České liturgické komise, 1974. ISBN neuvedeno.

OPATRNÝ, Aleš. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-930-1.

OPATRNÝ, Aleš. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2003. ISBN neuvedeno.

OPATRNÝ, Aleš. *Pastorace v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.

OPATRŇY, Aleř. Senioři pastorování nebo pastorující? In ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008. ISBN neuvedeno.

OPATRŇY, Michal, MOTLOVÁ, Lenka. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.

OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Galéria postáv Novej zmluvy, Historicko-psychologická trilógia*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010. ISBN 9788071403463.

OSWALD, D. Wolf. *Gedächtnis-training. Ein Programm für Seniorengruppen*. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage. Erlagen: Institut für Psychogerontologie der Universität Erlagen- Nürnberg, 1998. ISBN 3-8017-1109-9.

PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0076-8.

PETRASCH, Hubert et al. Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere. Linz: Katholisches Bildungswerk, 2008. ISBN neuvedeno.

PICHAUD Clément, THAREAUOVÁ Isabell et al. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. ISBN 8070170298.

PORSCH, Felix. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-262-5.

RAVASI, Gianfranco. *Biblické postavy: liturgický rok s osobnostmi Bible*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-188-9.

ROSENMAYR, Leopold. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*. Berlin: Severin u. Fiedler, 1983. ISBN: 3-88680-046-6.

RYBÁŘ, Jan. *Kam jdeme? Úvedení do křesťanství, fejetony*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2012. ISBN 978-80-86619-37-8.

RYBÁŘ, Jan. *Musíš výš*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2007. ISBN 80-86619-08-7.

RYBÁŘ, Jan. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, Veronika. *Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2013. ISBN neuvedeno.

RYŠKOVÁ, Miriea. *Ježíš a nemoc*. Hradec Králové, 2009. Text přednášky. Celostátní setkání animátorů seniorů. Diecézní centrum pro seniory.

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS. *De Genesi contra Manichaeos I*.

SCHLAGER, Stefan. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, 4. Auflage. Linz: KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001. ISBN neuvedeno.

SCHMID, Margarete, KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*. Innsbruck/Wien: Tyrolia, 1982. ISBN 9783702214586.

SILESIUS, Angelus. *Cherubský poutník*. Praha: Zvon, 1993. ISBN 80-7113-084-2.

SKRITEK, Gertrud. *Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentainer/innen Ausbildungslehrg.* Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rku) LIMA. Wien: Katholisches Bildungswerk.

SOUČEK, Josef, Bohumil. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Příbram: Kalich, 2003. ISBN 80-7017-853-1.

SOUTER, Alexander. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1949. ISBN neuvedeno.

STRUPPE, Ursula, KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Jak porozumět Bibli, Úvod do Starého a Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-334-5.

STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-274-2.

ŠELNER, Ivo. Úloha rodiny v péči o seniory – realita a prognózy. *Sociální práce*, 2004, č. 2, s. 14.

ŠPIDLÍK, Tomáš, RUPNIK, Marko I. et al. *Nové cesty pastorální teologie. Krása jako východisko*. Olomouc: Centrum Aletti, 2008. ISBN 978-80-86715-97-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1587-1.

WEIS, Clemens. Altenseelsorge in der Gemeinde. *Lebendinge Seelsorge*, 1968, roč. 19, č. 2.

ZARNCKE, Lilly. *Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge*. Freiburg im Breisgau: Lambertus – Verlag, 1957. ISBN neuvedeno.

ZENGER, Erich. *Das Buch Exodus. Geistliche Schriftlesung*. Leipzig: St. Benno-Verlag, 1978. ISBN neuvedeno.

ZIMMERMANNOVÁ, Marie. Víra a doprovázení ke zralosti víry. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011. ISBN 978-80-87363-04-1.

ZULEHNER Paul, M. et al. *Pastoraltheologie, Band 3 Übergänge*. Düsseldorf: Patmos Verl., 1990. ISBN 3-491-77660-0.

Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-1629.

Elektronické dokumenty

BENEDIKT XVI. *Stáří je krásný věk!* [online], 2012 [cit. 2012-12-10]. <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=17429>.

Církev a internet [online], Vatikán: Papežská rada pro hromadné sdělovací prostředky, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000503.pdf>.

DIXON, Robert, KUNCIUNAS, Audra, REID, Stephen et al. *Mass attendance in Australia* [online], Fitzroy Victoria: Australian Catholic Bishops Conference, 2008, [cit. 2012-01-10]. Dostupné na: http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendanceInAustralia.pdf.

Formačně-vzdělávací program Aktiván [online], 2012 [cit. 2013-01-15]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktiván.html>.

HŘEBÍK, Josef. *Speciální úvod do knih Starého zákona* [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_1.html.

HŘEBÍK, Josef. *Speciální úvod do Starého zákona II* [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html.

HUSISTEIN, Roger. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In *Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010* [online],

St. Gallen: Schweizerisches Pastoralsoziologisches Institut, 2012 [cit. 2012-11-25]. Dostupné na: <http://www.spistgallen.ch/documents/volksz%C3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>.

Charta práv rodiny ze dne 22. října 1983 [online]. Praha: Teologické texty, 1990 [cit. 2013-04-16]. Dostupné na: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/1990-5/Charta-prav-rodiny/>.

JOHN PAUL II. *Letter of John Paul II. to the president of the Second world assembly on ageing (Madrid, 8-12 April 2002)*. In *L'Osservatore Romano. Weekly Edition in English* n.17 p. 6 [online], Vatican: Libreria Editrice Vaticana, 2002 [cit. 2013-04-19]. Dostupné na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/2002/documents/hf_jp-ii_let_20020410_assembly-ageing_en.html.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Křesťanské pojetí moudrosti* [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: <http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>.

MALÝ, Václav. *K problémům seniorů* [online], Praha: Papežská rada „Justitia et Pax“ v ČR, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev/dokumenty/k-problemum-senioru>.

MAŠKOVÁ, Miroslava. *Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě* [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201.

MEMECAN, Nursuna. *Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities* [online]. Parliamentary Assembly, 2012 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN, čl. 25>.

Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry.. rok 2011.“ [online], Český statistický úřad [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/\\$File/OBCR614.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/$File/OBCR614.pdf).

OPATRNÝ, Aleš. *Kdo je animátor seniorů* [online], 2009 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/clanky/Celostatni-setkani-animatoru-senioru-2009>.

OPATRNÝ, Aleš. *Malý kurz pastorače (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online], 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>.

Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009) [online], Český statistický úřad [cit. 2012-02-02]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf).

Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004 [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, [cit. 2012-11-19]. Dostupné na: <http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohosluzeb-2004.pdf>.

Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 182/1991 Sb. [online], Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu Česká republika [cit. 2012-09-10]. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=182&r=1991>.

Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední. [online], Český statistický úřad [cit. 2012-03-09]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/\\$File/40200905.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/$File/40200905.pdf).

Výklad sidry Vaješev [online]. Holešov: Olam, Společnost Judaica. [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/sidry5766/beresit/vajesev.pdf>, s. 1.

Výklad sidry Vajigaš [online]. [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.olam.cz/aktuality/sidry/sidry5763/bereshit/vyklady/vajigas.html>.

Was ist SimA? [online], 2013 [cit. 2013-05-12]. Dostupné na: <http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>.

WHITE, Markus. *Hiob/Hiobbuch*. [online], Bibelwissenschaft.de – Das wissenschaftliche Bibelportal der Deutschen Bibelgesellschaft, 2007, [cit. 2013-12-10]. Dostupné na: <http://www.bibelwissenschaft.de/wibilex/das-bibellexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/hiob-hiobbuch-3/ch/cad3cfdcdbeac5d65a068fd566c6f4ac/>.

WILKERSON, David. *Nebezpečí a utrpení kajícího srdce!* [online]. Lindale: World Challenge, 2006 [cit. 2013-11-06]. Dostupné na: <http://www.tsculpitseries.org/czech/ts970519.txt>.

World Population Prospects. The 2010 Revision [online], New York: United Nations, 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Highlights.pdf.

SEZNAM ZKRATEK

AA	Apostolicam actuositatem
CIC	Kodex iuris canonici
DS	Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě
FC	Familiaris consortio
GS	Gaudium et spes
ChL	Christifideles laici
KKC	Katechismus katolické církve
LG	Lumen gentium
OSN	Organizace spojených národů
SC	Sacrosanctum Concilium
SD	Salvifici doloris
SimA	Selbständig im Alter

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha I.** Identifikace vlastního obrazu staršího člověka. Slova biskupů USA mladším dospělým lidem
- Příloha II.** Já – takový jaký jsem – ukázka duchovního programu pro skupinu seniorů

PŘÍLOHY

Příloha I.

Identifikace vlastního obrazu staršího člověka

Slova biskupů USA mladším dospělým lidem

(podle A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community.

A Statement of the U.S. Catholic Bishops³³⁵)

*„Nepohrdej člověkem za to, že zestárl, vždyť i někteří z nás budou starci.“
(Sir 8,6)*

Každý z nás si připravuje stáří, a způsob, jakým jej bude prožívat.

Stárnutí pro vás může být tématem, o němž nepřemýšlíte. Pravděpodobně jen stěží si dokážete představit sami sebe jako starší osoby. Stejně tak jako předtím vaši rodiče nebo prarodiče. Stárnutí může přinést jiné skutečnosti – osamělost, slabost, závislost, utrpení, a smrt – o tom nikdo z nás rád nepřemýšlí. Víme, že někteří z vás jste se již s touto realitou u starších přátel nebo členů rodiny setkali a doufáme, že jste si i přesto uchovali pozitivní pohled na stáří: osmdesátiletá babička, která přiváží potřebným jídlo (Meals on Wheels), starý prastrýc, který se denně účastní mše a každý týden hraje golf nebo starší sousedka, která sedí na své terase a zdraví se s dětmi denně směřujícími do školy a ze školy.

Víme, že jste v tomto úseku svého života zaneprázdněni rodinou, přáteli, zaměstnáním a jinými aktivitami. Nicméně, vybízíme vás jako součást komunity věřících, abyste uskutečnili následující:

³³⁵ Přestože je pastorační zpráva adresována celému společenství věřících, biskupové v ní zvláště oslovují samotné seniory, jejich pečovatele, farnosti – kněze, pastorační asistenty, dobrovolníky a mladší dospělé lidi (*A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 7).

1. Identifikovali svůj vlastní obraz staršího člověka

Jestliže je více negativní, prosíme, rozhlédněte se kolem sebe, zvláště ve své vlastní rodině a farnosti: Vnímáte starší příbuzné jako ty, kteří jsou stále důležitou součástí rodinného života, kteří participují na hrách vnoučat nebo vyprávěních, radí dospělým dětem, nebo jako ty, kdo hostí rodinu během sváteční večeře (Thanksgiving dinner)? Vnímáte starší členy farnosti jako hlasatele evangelia, učitele dětí nebo jako ty, kdo prezentují každoroční finanční zprávu? Chápete starého nemohoucího člověka jako toho, kdo denně nabízí svoje modlitby a omezení? Vybízíme vás, abyste chápali starší lidi jako dary Boží pro vás a celou komunitu věřících. Hovořte s nimi, učte se od nich a čerpejte od nich inspiraci. Staří lidé vám mohou ukázat zcela novou perspektivu stárnutí.

2. Ptali se sebe samých: Jakým typem člověka chci být v pozdějším životě?

Semena úspěšného stárnutí jsou zaseta v mládí a střední dospělosti. Vyhledáváte a udržujete přátelství? Usilujete o hluboké přátelství s Bohem skrze modlitbu a svátosti? Vzdáváte se svého volného času pro službu druhým? Tyto snahy, začínající nyní, přinesou ovoce ve stáří. Člověk se tak stává moudrou, milující osobou, která se učí prožít všechna období života jako vzácný dar Stvořitele.

Příloha II.

Já – takový jaký jsem

(podle Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere, Katholisches Bildungswerk Linz³³⁶)

Nalézám svůj životní poklad

Podívejte se do hlubin Vašeho srdce. Tam jste zcela sami. Na tomto místě nalézáte poklady, které Váš život obohacují. A zakoušíte, že tady zdroj síly vždy kypí. Bez ohledu na to, co se kolem děje.

Cíle:

- udělat si vnitřní vzor/životní motto
- prožít klid a očistu
- stát se sebou samým

Středobod:

Ve středu stojí mísa naplněná vodou, na dně mísy je jemný písek. Tento písek nejprve rozvíříme. Poté všichni vyčkáme a v klidu pozorujeme, jak písek znovu klesá na dno a voda je opět čistá.

Pro zamezení znečištění vody byste měli písek napřed umýt. Nejlepší k tomu je přiložit sítko s látkou, dát písek do něho, nechat přes to téct vodu a vyplavit tak prach a špínu z písku.

³³⁶ PETRASCH, Hubert et al. *Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere*. Linz: Katholisches Bildungswerk, 2008, s. 39-42. ISBN neuvedeno.

Příprava:

Přiložte každému účastníku list papíru formátu A4 a pero. Nakopírujte pro každého text písně „Ty jsi Ty“.

Obsah:

Začínáte mluvit: Co vidíme?

Čistou vodu, dno s pískem, zrnka písku. Rozpohybujeme mísu s vodou, rozvíříme písek – vznikne hnědá směs. Necháme vodu znovu v klidu, až se zastaví – a vrátí se čistota.

Život s sebou přináší neklid. Moje různé role a životní stanoviště od mého narození kolem víří. S tou realitou v životě kráčím.

Ale vidím ještě do mého dna?

Jak mohu sebe poznat, sebe, takového jaký jsem?

Jako voda k tomu potřebuji klid, ticho a čas. Poté mohu udělat uzdravující zkušenost: Nejsem mé povolání, nejsem moje zloba, nejsem moje únava.

Kromě toho existuje zrnko. Nezranitelné, nepomíjející. S tímto zrnkem jsem v kontaktu, prozkoumám vířící zdroj síly. A dosáhnu zdravého odstupu od všech různých rolí, které na mě byly kladeny.

Kdy zakoušíš klid a víření v tvém každodenním životě?

Kdy máš čas, hledět na hloubku, do tvého nitra?

Poté předčtete text „Rostu a zrají do ticha“ (Ulrich Schaffer)

Rostu a zraji do ticha

Rostu a zraji do ticha.

K tomuto naplněnému vnitřnímu tichu,

v němž si víc nedovolím,

můj život něčím hektickým zakrývat.

Pak mi vysvítá, kdo jsem,

kudy jdu a kam přijdu,

kým mohu být,

a kým již nikdy víc nechci být.

V tichosti

odpadává umělost,

stávám se opravdovějším,

stávám se tím,

kým jsem.

Možná se bojíme ticha,

protože se v něm nemůžeme schovat

a protože jsou v něm viditelné naše nedostatky.

Právě ale tady je styčný bod našeho růstu.

Tady se často děje naše porážka k novému pochopení sebe sama.

Položte nyní otázky v kruhu:

Jak dospíváš k pokoji?

Co pociťuješ, když směřuješ k pokoji?

Nyní pozvěte skupinu, aby každý sepsal o něm samém dopis. Dejte následující inspirační impulsy:

Skrze tyto mnohé zkušenosti, jež se odehrály ve tvém životě, jsi takový nyní, a takový jsi dobrý.

Jaké jsou tvoje životní hodnoty? Na co jsi hrdý? Jakých cílů jsi dosáhnul? Na co se těšíš?

Co bys chtěl pro tento svět znamenat? Jaký odkaz bys chtěl zanechat?

Kdo je tvůj vzor a co je tvým osobním mottem?

Co bys doporučil svým současníkům?

Skupině lze nabídnout znovu naspát tento dopis za čtyři týdny.

Impulsy jak si počínat:

Můžete nyní navrhnout inspiraci, že si členové skupinky na večer rozmyslí, co udělali dobře, co se jim dobrého podařilo a za co jsou vděční.

Ty jsi ty

Nikdy nezapomeň: že žiješ, nebyla tvoje vlastní myšlenka, a že dýcháš, není tvoje rozhodnutí.

Nikdy nezapomeň: že žiješ, bylo myšlenkou někoho jiného, a že dýcháš, je dar pro tebe.

Refrén:

Jsi vyvolený,
nejsi dítě náhody,
nejsi výtvozem přírody,
bez ohledu na to, zda svoji životní píseň
zpíváš v moll nebo dur,
jsi myšlenkou Boží,
myšlenkou nadto geniální,

ty jsi ty, jednoduše ty,
jednoduše ty, ano ty jsi ty.

Nikdy nezapomeň: tvoji podobu nemá nikdo jiný na tomto světě,
a nikdo se neusmívá jako Ty.

Nikdy nezapomeň: nikdo nevidí nebe tak stejně jako Ty,
Neboť takové oči máš jen ty sám.

Refrén: Jsi vyvolený...

Nikdy nezapomeň: Nikdo nemyslí a necítí a nejedná tak jako ty,
A nikdo neví, co víš Ty.

Nikdy nezapomeň: jsi bohatý, nezáleží, zda s penězi nebo bez peněz,
neboť můžeš žít! Nikdo nemá stejný život jako Ty.

Refrén: Jsi vyvolený...

ABSTRAKT

ČEPELKOVÁ, V. Aktivní participace seniorů na životě společenství – výzva pro dnešní pastoraci. České Budějovice 2014. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce: doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Klíčová slova: Pastorace, pastorace seniorů, aktivní participace seniorů, aktivní stáří, participace na společenství

Hlavním tématem disertační práce je aktivní participace starších lidí na životě církevního společenství. Po obecném pojednání o stáří a stárnutí z hlediska sociálních věd následuje pokus o výčet charakteristických vlastností starého člověka, jak je popisuje biblická i pozdější církevní tradice. Závěry práce směřují k praktickému vyústění tématu, v němž se s pomocí církevních dokumentů i úvah pastorálních teologů snaží stanovit priority pastorace seniorů a nastínit některé návrhy na změnu praxe. Hlavním praktickým tématem je podíl samotných seniorů a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných na pastoraci, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

ABSTRACT

Old People's Active Participation on the Life of the Christian Community –
A Challenge for Today's Pastoral Ministry

Key words: pastoral ministry, pastoral care of older people, old people's active participation, active old age, participation in communities

The main topic of the presented dissertation is old people's active participation on the life of the Christian community. First it deals with the topics of old age and ageing in terms of social sciences. Then it attempts to define the typical signs of old age according to the Biblical and Christian tradition. Finally it is aiming at practical aspects of the topic, in which, using church documents and reflections of pastoral theologians, it tries to specify the priorities of pastoral ministry with the seniors, and presents some suggestions for a change of the practice. The primary practical topic is participation of old people, both the active and the physically challenged ones, in pastoral care, or their active participation on the life of the parish.